

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців

(повна назва кафедри)

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а

**Прізвища студентів філологічного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова: структурно-семантичний,
етимологічний та асоціативний аспекти**

Surnames of students of the Faculty of Philology
ONU named after I. I. Mechnikov: structural and semantic,
etymological and associative aspect

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
ОП Українська мова та література

Ілля ВЕЛІЧКО

Науковий керівник:

д. філол. н., проф. Марія ДРУЖИНЕЦЬ _____

Рецензент:

д. філол. н., проф. Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Рекомендовано до захисту:

протокол засідання кафедри української
мови та мовної підготовки іноземців

№ __ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Тетяна КОВАЛЕВСЬКА

Захищено на засіданні ЕК № 4

протокол № __ від _____ 2024 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

_____ проф. Алла РОМАНЧЕНКО

**Одеса
2024**

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади вивчення прізвищ	10
1.1. З історії виникнення та становлення українських прізвищ.....	10
1.2. З історії вивчення українських прізвищ.....	14
1.3. Ознаки та варіантність прізвищ.....	19
Розділ 2. Лексико-семантичні особливості студентських прізвищ	24
2.1. Класифікація прізвищ у науковій літературі.....	24
2.2. Прізвища, в основі яких відображено онімну лексику.....	27
2.3. Прізвища, в основі яких відображено апелювативну лексику.....	31
Розділ 3. Словотвірні параметри прізвищ студентів	38
3.1. Словотвірна будова прізвищ у науковій літературі.....	38
3.2. Прізвища прикметникового типу.....	43
3.3. Прізвища іменникового типу.....	46
Розділ 4. Етимологічні особливості студентських прізвищ	52
4.1. З історії етимології прізвищевих назв.....	53
4.2. Етимологічний аналіз студентських прізвищ.....	59
Розділ 5. Студентські прізвища в асоціативному аспекті	85
5.1. Історія, сутність та різновиди асоціативного експерименту.....	85
5.2. Характеристика асоціацій на студентські прізвища іншомовного походження та непрозорої семантики.....	91
Висновки	104
Список використаної літератури	111
Додатки	120
Додаток А.....	120
Додаток Б.....	121
Додаток В	122
Додаток Г.....	123
Додаток Д	125
Додаток Е.....	126

ВСТУП

Імена та прізвища створювалися віками, всі вони несуть у собі якусь таємничість, приховану суть.

Українські імена та прізвища мають свою історію виникнення. Звичайно, не можна охопити всі типи українських прізвищ – цього величезного за обсягом і надзвичайно розмаїтого за будовою і значенням основ лексичного шару нашої мови. Але потрібно наголосити, що наше ім'я та прізвище – це не сухий, позбавлений суті, паспортний знак, це вічність, яка не вмирає, не зникає, не зітліє. Загалом прізвища ілюструють важливий інформаційний потенціал для багатьох галузей науки, бо репрезентують специфічну лексику і продуктивні словотвірні процеси часу їхнього формування, а також матеріальний, культурний, історичний досвід народу, його зв'язки з іншими етносами.

Прізвища як невід'ємні складники будь-якої мови здавна привертали увагу лінгвістів. Початок наукового вивчення української антропонімії закономірно пов'язують з іменами мовознавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. В. Охрімовича, А. Степовича, І. Франка, В. Щербини. Проте всебічне дослідження антропонімії припадає на середину ХХ ст. і реалізується в працях українських учених (С. Бевзенко, В. Горпинич, Л. Гумецька, М. Демчук, І. Железняк, Ю. Карпенко, Р. Керста, І. Ковалик, О. Неділко, Ю. Редько, І. Сухомлин, М. Худаш, П. Чучка та ін.).

Прізвищам присвячено низку розвідок, монографічних праць і дисертацій, у яких аналізується регіональна історична та сучасна офіційна антропонімія (Б. Близнюк, Н. Булава, Г. Бучко, Л. Кравченко, О. Неділько, Ю. Новикова, Р. Осташ, С. Панцьо, Г. Панчук, Ю. Редько, І. Фаріон, М. Худаш, П. Чучка, С. Шеремета та ін.).

Проблема лінгвістичного вивчення прізвищ є актуальною в сучасному мовознавстві. Вважаємо цю тему **надактуальною** у наш час – час незалежної України, адже, щоб будувати вільну, міцну державу, в першу чергу, потрібно знати історію, яка, безперечно, міститься у наших іменах та прізвищах.

Прізвища як лінгвокультурний матеріал є предметом аналізу багатьох ономастів, однак попри наявність багатьох таких студій, українські прізвища все ще залишаються тим об'єктом дослідження, який потребує детального і ґрунтовного вивчення. Дискусійним залишається питання всебічної наукової класифікації прізвищ, що уможливить створення загальнонаціонального словника прізвищ, відповідних атласів, які б давали уявлення про українську антропонімійну систему в цілому. Прізвища студентів спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова ще не вивчалися, вони зможуть доповнити загальну картину антропонімікону – це й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Зв'язок роботи з кафедральними науковими темами, програмами, планами. Курсову роботу виконано в межах комплексної наукової теми кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження дискурсивної специфіки комунікативного впливу» (номер державної реєстрації 0119U103569, №197, керівник – проф. Т. Ю. Ковалевська).

Мета роботи – дослідити прізвища студентів ОНУ імені І. І. Мечникова філологічного факультету спеціалізації «Українська мова та література» в словотвірному-семантичному, етимологічному та асоціативному аспектах, показати стан і особливості прізвищевої системи на сучасному етапі розвитку.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження необхідно було вирішити такі основні **завдання**:

- 1) описати історію виникнення та становлення українських прізвищ;
- 2) висвітлити ознаки та варіантність прізвищ;
- 3) узагальнити підходи до лінгвістичного аналізу прізвищ і здобутки вчених у цій галузі ономастики;
- 4) окреслити лексичну базу сучасних прізвищ та здійснити їх лексико-семантичний аналіз;
- 5) з'ясувати роль різних класів онімної та апеллятивної лексики у формуванні прізвищ;

б) проаналізувати структуру і схарактеризувати словотвірні моделі прізвищ;

7) порівняти найпродуктивніші моделі студентських прізвищ з відповідними моделями прізвищ різних регіонів України;

8) укласти Етимологічний словник студентських прізвищ;

9) проаналізувати особливості сприйняття студентських прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження, провівши вільний асоціативний експеримент;

10) окреслити асоціативне поле досліджуваних прізвищ, вказавши ядро, ближню та далеку периферію.

Об'єктом дослідження є сучасні прізвища студентів спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І.І.Мечникова.

Предметом дослідження є структурно-семантичні, етимологічні та асоціативні параметри прізвищ студентів спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше укладено етимологічний словник і здійснено лексико-семантичну та словотвірно-структурну інтерпретацію, окреслено асоціативне поле прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження спеціалізації «Українська мова та література» філологічного факультету ОНУ імені І.І.Мечникова.

Джерельною базою дослідження послуговували списки прізвищ студентів вказаної вище спеціалізації філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. До аналізу залучили прізвища студентів, що вступили до університету з 2015 – 2023 рр. Всього зібрано 205 прізвищ. Реципієнтами для вільного асоціативного експерименту стали 30 осіб, з них 20 жінок та 10 чоловіків у віковій категорії від 18 до 77 років.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використано загальнонаукові та спеціальні **методи**. Із загальнонаукових методів у дослідженні використовуються *аналіз і синтез* (для здійснення теоретичних

узагальнень та систематизації фактичного матеріалу), *гіпотетико-дедуктивний* метод (для добору фактичного матеріалу, його систематизації та класифікації), *описовий* (для систематизації та оформлення основних результатів проведеного дослідження), прийом *кількісних підрахунків* (для встановлення складу та продуктивності різноманітних груп антропонімолексем і продуктивності прізвищевих формантів). У межах **спеціальних лінгвістичних методів** залучено методи *семантичного* (для визначення допрізвищевої семантики твірних основ) та *структурного* (для характеристики шляхів творення прізвищ) *аналізу*, що базуються на прийомах інвентаризації та систематизації відповідних мовних одиниць, *порівняльно-історичний* метод (для зіставлення сучасних особливостей антропонімів із специфікою їхнього розвитку в діяхронії), *зіставний* (для порівняння прізвищевих основ із апеллятивною лексикою), метод *компонентного аналізу* (для з'ясування мотивації прізвищ, зокрема коли брати до уваги семантичну структуру базових апеллятивів), прийоми *етимологічного аналізу* (для з'ясування походження окремих прізвищ), *прийоми асоціативного аналізу* (в процесі характеристики асоціативних відгуків респондентів на подані онімістимули) та *вільний асоціативний експеримент* (застосовано для представлення асоціаційного поля конкретного прізвища-стимула).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що введений до ономастичного простору новий лексичний матеріал поглиблює наукові знання про виникнення та функціонування прізвищ, історію їх етимології, що прислужиться в подальшому розвитку антропонімічних досліджень.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можна застосовувати в курсах з ономастики, дериватології, лексикології, народознавства, краєзнавства в загальноосвітній школі та ЗВО, в науковій роботі школярів, студентів та аспірантів, а також для всебічного ґрунтовного вивчення українського загальнонаціонального народно-побутового антропонімікону, а також при укладанні словників чи методичних посібників.

Апробація роботи. Результати дослідження повідомлялись на:

- 1) XVII Всеукраїнській науково-методичній конференції студентів та молодих науковців «Прикладна лінгвістика – 2021: проблеми та рішення» (13 травня 2021 року, м. Миколаїв, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова).
- 2) X Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські наукові дискусії» EUROPEAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS Proceedings of X International Scientific and Practical Conference Rome (15–17 серпня 2021 року, Рим, Італія (Rome, Italy 15–17 August 2021)).
- 3) Всеукраїнській студентській науковій інтернет-конференції студентів, магістрантів та аспірантів «Актуальні питання сучасної філології та журналістики» (19 квітня 2023 року, м. Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка).
- 4) XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, магістрантів та аспірантів «Основні тенденції розвитку лінгвістики, літературознавства й соціальних комунікацій» (04 травня 2023 року, м. Полтава, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка).
- 5) Звітній студентській конференції філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (04 травня 2023 року, м. Одеса, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).
- 6) Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблем вищої освіти «Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень» (11–12 травня 2023 року, м. Одеса, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).
- 7) Міжнародній науковій студентській конференції в Українському вільному університеті. International Scientific Student Conference at the Ukrainian Free University (04–05 квітня 2024, Мюнхен, Німеччина (04–05 April 2024, Munich, Germany)).
- 8) Міжнародній науковій конференції студентів. Державний університет імені Алеку Руссо. CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ A

STUDENTILOR INTERUNIVERSITARIA Ediția a XX-a Universitatea de Stat «Alecus Russo» (18 квітня 2024 р., Бельці, Молдова (18 aprilie 2024, Bălți)).

9) 80-й звітній студентській науковій конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. (24 квітня 2024 року, м. Одеса, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).

10) Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблем вищої освіти «Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень» (24–25 квітня 2024 року, м. Одеса, Історико-філологічний факультет ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»).

11) XX-й Всеукраїнській науково-методичній конференції студентів і молодих науковців «Прикладна лінгвістика 2024: проблеми та рішення» (16–17 травня 2024 року, м. Миколаїв, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова).

12) Восьмих міжнародних наукових читань пам'яті члена-кореспондента НАН України Юрія Олександровича Карпенка (26–27 вересня 2024 року, м. Одеса, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у статтях [13, 21, 22].

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, Висновків, Списку використаної літератури та Додатків.

У **Вступі** коротко визначені основні моменти роботи (актуальність, новизна, мета, об'єкт і предмет дослідження, завдання, практична та теоретична цінність роботи, методи дослідження).

Розділ 1. «**Теоретичні засади вивчення прізвищ**» складається з трьох параграфів, у яких розглядаються теоретичні питання, зокрема історія виникнення та становлення українських прізвищ, історія вивчення українських прізвищ, ознаки та варіантність прізвищ.

Розділ 2. «**Лексико-семантичні особливості студентських прізвищ**» складається з трьох параграфів, у яких розглядається класифікація прізвищ у науковій літературі та досліджуються 205 прізвищ студентів українського

відділення філологічного факультету, зокрема прізвища, в основі яких відображено онімну лексику та прізвища, в основі яких відображено апелятивну лексику.

Розділ 3. «Словотвірні параметри прізвищ студентів» складається з трьох параграфів, у яких розглядається словотвірна будова прізвищ у науковій літературі, проведено лінгвістичний аналіз досліджуваних студентських прізвищ прикметникового та іменникового типу.

Розділ 4. «Етимологічні особливості студентських прізвищ» складається з двох параграфів, у яких розглядається історія етимології прізвищевих назв та подається етимологічний аналіз студентських прізвищ.

Розділ 5. «Студентські прізвища в асоціативному аспекті» складається з двох параграфів, у яких розглядається історія, сутність та різновиди асоціативного експерименту, проаналізовано асоціації на студентські прізвища іншомовного походження та непрозорі семантики, окреслено асоціативне поле прізвищ, зокрема ядро, ближню та далеку периферію.

У **Висновках** узагальнено основні теоретичні та практичні результати виконаного дослідження.

Список використаної літератури складається зі 100 позицій.

У **Додатках** подаються результати дослідження у таблицях, анкета для асоціативного експерименту, список студентських прізвищ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРИЗВИЩ

Прізвища є багатим джерелом для вивчення лексичного розмаїття мови, історії, побуту та вірувань народу, що проживає на певній території. Як відомо, сучасні офіційні прізвища людей сформувалися на базі прізвиськ. Процес творення прізвищ давно припинився, а процес виникнення прізвищ триває і сьогодні.

Прізвище – це антропонім обов'язковий для кожної людини, що успадковується нащадками, дітьми від батька і, як правило, передається від чоловіка дружині, це своєрідна мовна формальна ідентифікація родини в суспільстві [81, с. 494]. Прізвище становить наймолодший клас найменування людей, а обов'язковим в Україні стало воно, як «спадкова родинна назва» щойно «на межі XVIII – XIX ст. у зв'язку з необхідністю впорядкувати та юридично закріпити відповідні родинні й власницько-правові відносини між громадянами» [81, с. 495].

1.1. З історії виникнення та становлення українських прізвищ

«Імена і прозвища, якими відрізняються люди між собою, – відзначав І. Франко, – здавна призвані немаловажним матеріалом як для філолога для пізнання самої структури язика, так і для історика та етнолога. Історик віднаходить у них сліди певних історичних мандрівок, колонізації, мішання народностей і боротьби соціальних класів, а етнолог слідить по ним розвій певних національних та громадських інституцій і уподобань, еволюцію родинного та громадського життя, знань, ремесел і відповідних їм звичаїв та вірувань» [71, с. 391].

До свого сучасного рівня чітко нормованої і загальноприйнятої в нашій країні трийменної спільнослов'янської антропонімії системи – власне ім'я + назва по батькові + прізвище – українська антропонімія пройшла складний історичний шлях. Без докладного вивчення цього шляху, складних процесів у розвитку іменувань людей того чи іншого народу в минулому не можна успішно вивчати сучасного стану антропонімії.

У питанні еволюції слов'янської антропонімії дослідники відштовхуються від загальновідомого факту, що давні, доісторичні слов'яни, як і люди інших первісних суспільств, задовольнялися одними лише власними іменами, а двойменні й трийменні антропонімії системи з'явилися у них уже в історичні часи. В основному не розходяться погляди дослідників і в питанні про генезис, багатство і характер власних імен давніх слов'ян, хоч загалом вони ще слабо вивчені. Не підлягають принциповій дискусії також поширені в науковій літературі загальні відомості про введення з прийняттям християнства хрещених, чи християнських, церковно-календарних власних імен, про складний процес їх поступової місцевої адаптації та витіснення давніх поганських, слов'янських власних імен, відношення між цими іменами ще остаточно не з'ясовані.

Усе це стосується лише деяких важливих питань, пов'язаних із генезисом та функціонуванням давніх поганських і пізніших християнських власних імен. Інакше стоїть справа з різноманітними ідентифікаційними компонентами, які у відповідні історичні періоди почали додаватися до власних імен людей, коли назріла потреба в допоміжному деталізуючому компоненті для ідентифікації особи як у побуті, так і в адміністративно-юридичній практиці [75, с. 62].

Насамперед з'ясуємо значення терміну «прізвище». «Додаткові до індивідуального імені особові назви, зафіксовані у староукраїнських пам'ятках, ще не можна вважати прізвищами в сучасному розумінні цього слова. Вони не мали головної ознаки сучасного прізвища – не були спадковими найменуваннями, які в єдиній незмінній формі переходили від батька до сина» [53, с. 21]. «Прізвища українців з'являються як реакція на нагальну потребу держави забезпечити однозначну ідентифікацію її громадян за умов масового набуття ними цілої низки прав і обов'язків – власності, спадковості тощо» [4, с. 67].

Питання виникнення українських прізвищ цікавить й І. Франка у його відомій праці «Причинки до української ономастики», де вперше розглядає це

питання з юридичної точки зору, пов'язуючи виникнення і стабілізацію прізвищ українського населення з їх урядовим закріпленням. Франко дотримується термінології і настанов своїх попередників, уважаючи «прозвищем» усяку особову назву, що додавалася до власного імені вже з давніх часів. Однак він вдало помічає, що до часу усталення звичаю ведення постійних реєстрів і метрик усього населення, за умов лише періодичного списування репрезентантів родин чи господарств, у питанні ідентифікації особи на Україні, і зокрема вживання прізвищевих назв, існував цілковитий хаос. «Тоді, – пише Франко, – в кожній новій генерації виринали в таких реєстрах цілі рядки нових прозвищ – власне тих індивідуально придбаних, які, таким робом, ставалися урядовими. Відси нераз виходили великі заплутанини, особливо коли ходило про справи земельної власності, яка держалася в певнім роді: з урядових реєстрів не можна було тоді дійти нічого і треба було конче на місці розпитувати старих людей, як називався батько, дід і т. д. даного чоловіка» [71, с. 394]. У зв'язку з цим, відзначає далі Франко, «адміністрація світська й духовна повинна була здавна мати інтерес у тім, щоб закріпити родові прозвища, зробити їх незмінними і невідлучними від певного роду» [71, с. 395]. Такі спроби, на думку дослідника, починаються ще в XVI ст., від відомої постанови люблінського сейму 1564 р., згідно з якою було проведено ревізію так званих королівщин на українських землях. Проте, твердить Франко, «власливий початок закріплення родових назв зробило духовенство», своїми заходами щодо обов'язкового запровадження і ведення церковних парафіальних метрик народжених, вінчаних і померлих. У Галичині, на думку Франка, «тільки від 1772 р., коли галицька Русь перейшла під Австрію, датується й правильне ведення реєстрів усеї людности, отже й закріплене тих родових прозвищ, які застала тодішня адміністрація» [71, с. 396].

П. Чучка в дисертації «Антропонімія Закарпаття» пише про різні підходи до вивчення прізвищ: історико-лінгвістичний та юридичний, про важливість урахування обох підходів для визначення часу виникнення прізвищ. Через сплутування цих аспектів учені по-різному встановлюють давність прізвищ

[78, с. 19]. Більшість дослідників регіональної антропонімії враховують юридичний підхід і погоджуються з думкою М. Худаша, який стверджує, що про українські прізвища в сучасному розумінні цього терміна можна говорити, починаючи із 30-х років ХІХ ст., але ще до кінця століття в ідентифікації низів суспільства, особливо селянства, існували відхилення навіть в урядових документах, поки на всій українській етнічній території не були запроваджені кодифіковане право та відповідні правила користування особовими назвами [75, с. 97].

Ю. Редько вважає, що «прізвище являє собою індивідуальну назву особи, успадковану нею від предків, для одного з яких вона [назва] була вираженням якоїсь характеристичної ознаки» [57, с. 8]. У проєкті «Українська ономастична термінологія», підготовленому В. Німчуком, запропоновано пояснення терміна «прізвище» – «родова спадкова особова назва» [46, с. 37]. Автори «Словника української мови» називають прізвищем найменування особи, набуте при народженні або при вступі у шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість [97, с. 108]. М. Худаш кваліфікує прізвище як «додаване до власного імені (або власного імені і назви по батькові), спадкове, незмінне офіційне родинне найменування, яке передається від батька до шлюбних дітей (від матері – до нешлюбних дітей), при шлюбі від чоловіка до дружини і має уже більшу, ніж двопоколінну традицію вживання» [75, с. 91]. Цю дефініцію використовує більшість ономастів.

На нашу думку, прізвища за етимологічною прозорістю посідають проміжне місце між іменами та прізвиськами; переважно мотивовані особовими іменами, рідше – топонімами, назвами професій та якісними прикметниками і, у свою чергу, є твірною базою для власних географічних назв, прагматонімів та ідеонімів; фіксуємо випадки онімійної омонімії, на зразок «село – прізвище», «острів – прізвище» тощо (с. Коцюбинське – М. Коцюбинський; о. Врангеля – П. Врангель). Разом з ойконімами й гідронімами антропоніми є цінним матеріалом для вивчення різних етапів

розвитку мови; прізвища характеризуються стабільністю, родинною спадковістю, не дають квалітативної оцінки (тому їхня етимологія не завжди прозора).

1.2. 3 історії вивчення українських прізвищ

Українським антропонімам – прізвищам та іменам – присвячено низку монографічних праць і дисертацій, у яких проаналізовано регіональну історичну та сучасну офіційну антропонімію.

Українська антропонімія стала предметом зацікавлення лінгвістів, літературознавців, етнографів, істориків лише наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Історію виникнення, особливості функціонування, структуру й динаміку особових назв першими розкривають у наукових розвідках А. Степович («Замітки про походження малоруських прізвищ», 1882 р.), М. Сумцов («Малоруські прізвищеві прозвання», 1885 р.; «Вуличні клички», 1889 р.), К. Кахникевич («Імена і прозвіща та їх походження», 1891 р.), В. Ястребов («Малоруські прізвища Херсонської губернії. Етнографічний нарис», 1893 р.), В. Щербина («До історії малоруських прізвищевих прозвань», 1894 р.), В.Охримович («Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних», 1895 р.), І.Франко («Причинки до української ономастики», 1906 р.). Незважаючи на те, що сучасні дослідники, оцінюючи зазначені вище праці крізь призму років, говорять про їхню недосконалість, більшу цінність в історико-етнографічному аспекті, ніж у мовознавчому, вони мали великий вплив на подальший розвиток української ономастики.

Заслуговують на увагу праці М. Корниловича «Огляд народних родових прізвищ на Холмщині та Підляшші», «Народна родова ономастика на Волині наприкінці ХVІІІ і в І-й половині ХІХ ст.», присвячені антропонімії.

Українська антропосистема розвивалася у взаємозв'язку зі становленням особових назв інших слов'янських народів. У контексті нашого дослідження особливий науковий інтерес викликають праці польських, чеських, югославських, молдавських мовознавців, присвячені питанням антропоніміки.

Саме науковці близького зарубіжжя за широтою та проблематикою наукових розвідок мають вагомий надбання на слов'янському ономастичному ґрунті. Зокрема, значний внесок у розвиток польської ономастики та антропонімії зробили С. Роспанд, В. Ташицький; болгарської – Й. Добрев, І. Дуріданов, С. Ілчев; молдавської – А. Думбравяну, М. Косничану; чеської – А. Профоус; югославської – Т. Маретич, Р. Рогич, П. Скок. Дослідження слов'янських учених стали поштовхом для розвитку української антропоніміки.

Активне укладання словників прізвищ має неабияке значення. Переважно це словозмінно-орфографічні, картографічні і перекладні словники, рідше – частотні та етимологічні. Словники прізвищ є цінним внеском у розвиток української антропоніміки, проте більшість відомих нам лексикографічних праць є прикладом опрацювання прізвищ певного регіону, хоча щороку ми наближаємося до можливості створення загальнонаціонального словника з української антропонімії, який дозволить ознайомитися з українською прізвищесистемою в цілому.

Огляд наукових праць свідчить про плідну роботу вчених зі збору, систематизації й опису прізвищ, про розширення проблематики ономастичних досліджень (Б. Близнюк, Г. Бучко, Л. Кравченко, О. Неділько, С. Панцьо, Г. Панчук, Ю. Редько, І. Фаріон, М. Худаш, П. Чучка, С. Шеремета).

Монографія Ю. Редька «Сучасні українські прізвища» – перша спроба комплексного дослідження всіх різновидів українських прізвищ. Мовознавець вивчає семантику, словотвір, граматичні особливості близько чотирнадцяти тисяч прізвищ, особливості їх географічного поширення. У першому розділі «Семантика твірних основ українських прізвищ» Ю. Редько виокремлює основні лексико-семантичні групи прізвищ. Особливістю другого розділу монографії «Словотворча будова і граматичні особливості прізвищ» є те, що вчений поділяє українські прізвища на дві групи: прізвища прикметникового (21,5%) і прізвища іменникового (78,5%) типу [57, с. 81]. Окремо в монографії розглянуто прізвища, утворені від дієслівних форм, прислівників, службових слів, вигуків, прізвища іншомовного походження. У третьому розділі

«Розміщення основних словотворчих типів українських прізвищ на території УРСР» Ю. Редько визначає чотири найбільш поширені типи прізвищ на території України: 1) прізвища з суфіксом *-енко*; 2) прізвища з суфіксами *-ук* (*-'ук*), *-чук*; 3) прикметникові прізвища з суфіксами *-ськ-*, *-цьк-*, *-зьк-*; 4) іменникові прізвища, утворені лексико-семантичним способом [57, с. 195].

Досліджуючи антропонімію північної частини Лівобережної України, О. Неділько поділяє прізвища на два типи. Перший тип (прикметниковий) включає прізвища, які не мають спеціальних антропонімізованих суфіксів, і прізвища, що мають антропонімізовані суфікси (*-ов*, *-ев*, *-ин*, *-ськ(ий)*) [44, с. 11–13]. Прізвища іменникового типу творилися лексико-семантичним, регресивним, синтаксико-морфологічним і синтаксичним способами [44, с. 14]. Проаналізувавши близько 17 500 прізвищ, О. Неділько робить висновок, що 3 176 чоловічих прізвищ утворено лексико-семантичним способом і 5 903 – із суфіксом *-енк(о)* [44, с. 28].

Важливим здобутком у сфері вивчення українського антропонімікону є докторська дисертація «Антропонімія Закарпаття» П. Чучки, де досліджено всю антропонімну систему Закарпаття на фоні загальноукраїнської антропонімії та у взаємозв'язку з антропосистемами сусідніх народів: імена, прізвиська, прізвища (усього 30 000 одиниць, із яких прізвищ – понад 15 000). Однак ми зосереджуємо головну увагу на поданому науковцем аналізі прізвищ. «Становлення основних словотвірних типів прізвищ на Закарпатті відбувається у XIII – XVII століттях, але їх юридична стабілізація була здійснена лише в кінці XVIII ст.» [78, с. 39]. П. Чучка стверджує, що всі прізвища в цьому регіоні утворено трьома способами: морфологічним (суфіксальним), семантичним, синтаксичним. Усього морфологічним способом деривації виникли 46% прізвищ, семантичним – майже 33%, синтаксичним – близько 20% українських прізвищ [78, с. 23]. У творенні прізвищ морфологічним способом на Закарпатті взяло участь близько 30 суфіксів [78, с. 29]. Найпродуктивнішими є суфікси *-ак* (*-'ак*), *-чак* (7,0 %); *-ич* (6,4%); *-'ук*, *-чук* (6,1%); *-ик*, *-чик* (4,0%); *-ка* (3,9%) [78, с. 22]. Мовознавець

дотримується думки, що прізвища поділяються на три семантичні категорії: а) прізвища, в основі яких лежать імена (40%), б) прізвища, в основі яких лежать апелятиви (35%), в) прізвища, в основі яких лежать топоніми (близько 6%). Водночас 3% – це прізвища з спірною етимологією, 6% – з непрозорою етимологією, понад 10% – іншомовні прізвища [78, с. 35].

Досліджуючи антропонімію давньої Лемківщини, С. Панцьо з'ясувала, що всі прізвища лемків (6109 одиниць) утворено двома способами: лексико-семантичним та морфологічним (суфіксальним). Найвищою продуктивністю відзначено форманти *-ак* (*-'ак*), *-чак*; *-ик*, *-чик*; *-ів*; *-ич*; *-ин*; *-ович* / *-евич* [53, с.15]. «Велика кількість відіменних прізвищ, утворених лексико-семантичним способом, зближує лемківську антропонімію з польською, словацькою і хорватською» [53, с. 20].

Комплексний аналіз прізвищ Бойківщини (понад 8 000 одиниць) здійснила Г. Бучко, поділивши їх за способом словотвору на первинні (55,2%) і вторинні (44,8%), а за морфологічним вираженням – на семантичні і морфологічні утворення. «Структурною особливістю вторинних прізвищ є прізвищетворчі форманти, із яких найпродуктивнішими в бойків були *-ак* (*-'ак*), *-ович* / *-евич*, *-ин*, *-ів*, *-ич*, *-ук*, (*-'ук*)» [10, с. 12].

Б. Близнюк у дослідженні «Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку» проаналізувала 3 340 прізвищевих назв і 3 260 сучасних прізвищ. Авторка з'ясувала, що прізвищеві назви і прізвища гуцулів утворено двома способами: семантичним і морфологічним. Прізвища морфологічної деривації представлені численними моделями. Найпродуктивніші серед них – із суфіксами *-ук* (*-'ук*), *-чук*, *-ак* (*-'ак*), *-чак*, *-ович* / *-евич* [6, с. 17–18].

У кандидатській дисертації «Антропонімія Опілля» Г. Панчук стверджує, що прізвища ополян (4 800 одиниць) виникли двома способами: лексико-семантичним і афіксальним; найпоширенішими були антропоніми на *-ак* (*-'ак*); *-ів*; *-ук* (*-'ук*); *-ин*; *-ович* / *-евич*; *-ич*; малою продуктивністю характеризувалися форманти *-ей*, *-ій*, *-ець*, *-ок*, *-ик* [54, с. 14–16].

Л. Кравченко, як і більшість дослідників регіональної антропонімії, виділяє два типи словотвору прізвищ лубенців (1 866 одиниць): лексико-семантичний та морфологічний. Найбільш поширеними на Лубенщині були суфікси *-енк-о*; *-ов / -ев, -ів*; *-ко*; *-ик / -ік*; *-ин / -ін*, а малопоширеними – *-ук / -'ук*; *-ак / -'ак, -ець* [39, с. 11–12].

С. Шеремета, вивчаючи антропонімію північної Тернопільщини, здійснила словотвірну-структурну характеристику прізвищ (5 450) і прізвищевих назв (1 500). Антропоніми поділено на дві групи – утворені лексико-семантичним (первинні) та морфологічним (вторинні) способами. Прізвища північної Тернопільщини утворено за допомогою 22 суфіксів, із яких типовими для досліджуваного регіону були: *-ук / -'ук*; *-ів (-ов)*; *-ович / -евич*; *-ин*; *-ськ(ий)*, нетиповими – *-ай*; *-ей*; *-ок*; *-ач*; *-ин(а)* [82, с. 9].

Н. Руколянська у дослідженні «Формантна типологія прізвищ Гуляйпільщини» проаналізувала 3 331 прізвище та з'ясувала, що «система сучасної прізвищевої парадигми максимально і оптимально поширених формантів складається з 25 типів. На Гуляйпільщині найбільш поширеними є суфікси: *-ів, -ов, -ев (-єв)* (900), *-енк-о* (514), *-ин (-ін)* (317), *-ськ-* (*-цьк-, -зьк-*) (298), *-к-о* (225)» [58, с. 82].

Ю. Новикова, досліджуючи антропонімікон Центральної та Східної Донеччини, проаналізувала близько 50 000 одиниць. Лексико-семантичний аналіз, який зробила авторка, засвідчив, що твірною базою прізвищ виступають характерні для всієї української прізвищевої системи групи онімної й апелятивної лексики, серед якої переважають відапелятивні основи (74,4%), відонімні прізвища становлять 22,2%. «Перевага відапелятивних прізвищ визначає регіональну специфіку. Аналіз словотвірної специфіки прізвищ Центральної та Східної Донеччини уможливив виокремлення основних способів їх творення, до яких уналежнюємо морфологічний, у межах якого найпродуктивнішим є суфіксальний (67%), та неморфологічний, представлений лексико-семантичним різновидом (32,3%). У межах морфологічного способу творення (найпродуктивнішим є суфіксальний)

виокремлено моделі з посесивними (-ов / -ев, -єв, -ин / -ін) (45,4%) та патронімними формантами (-енк(о) / -єнк(о)) (19,7%), меншу частину складають прізвища з поліфункціональними формантами -ськ- / -цьк-, -зьк- (7,4%); непродуктивними є утворення, оформлені поліфункціональними суфіксами -ай, -ій, -а, -ун, -ан, -ей, -уш, що відбиває різний ступінь словотвірної активності зазначених формантів» [48, с. 196].

Ономасти аналізують прізвища за семантикою твірних основ, словотвірною і граматичною структурою, мотиваційними відношеннями, морфемною будовою, пояснюють їхню етимологію, визначають діалектні особливості, вплив іноземних мов на формування прізвищ, з'ясовують риси, спільні з антропонімією ближнього зарубіжжя, вивчають систему словозміни і наголошування.

1.3. Ознаки та варіантність прізвищ

Прізвище як правова категорія, елемент сімейного права, основне призначення якого – об'єднувати групу кровно споріднених осіб [99, с. 11], має багато ознак та характеризується варіантністю.

Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців виділяє П. Чучка: а) глобальні, тобто універсальні, притаманні прізвищам кожного суспільства, незалежно від того, в якому етнічному середовищі вони сформувалися і яку національну громаду обслуговують сьогодні (юридична обов'язковість, родинна спадковість, часова стабільність, мінімальне звукове варіювання, максимально можлива індивідуалізація); б) національні, властиві лише прізвищам одного народу чи прізвищам кількох споріднених етносів (мовознавець зауважує, що національними ознаками українських прізвищ у період їх творення і юридичної стабілізації були патронімні суфікси -енко, -юк, -чук); в) регіональні, характерні не для всієї нації, а лише для окресленого регіону чи окремої етнічної групи [99, с. 7].

М. Худаш стверджує, що прізвищам властиві такі особливості: 1) виконувати номінативно-ідентифікаційну функцію; 2) служити для

розпізнавання, не давати квалітативної оцінки; 3) носити винятково денотативний характер; 4) підлягати правовому регулюванню [75, с. 83].

Функціональною ознакою прізвища є стабільність, але воно може реалізуватися в кількох варіантах. Орфографічні та фонематичні варіанти є явищем звичайним і поширеним серед українських прізвищ із тією суттєвою різницею, що кожна з паралельних форм виконує свою юридично-правову функцію як окреме прізвище, а не варіант одного й того ж прізвища. Значна частина паралельних написань прізвищ зумовлена тим, що вони походять від різних варіантів імен, які становили одне з основних джерел творення розглядуваного класу антропонімії (порівняймо прізвища *Герасименко* і *Гарасименко*; *Гнатенко* й *Ігнатенко*; *Єфименко*, *Євхименко*, *Йовхименко* і *Юхименко*; *Касян*, *Касіян* і *Касьян*; *Панасенко* й *Опанасенко*; *Онопрієнко*, *Онупрієнко* і *Онуфрієнко*; *Самійленко* і *Самойленко*, *Хоменко* і *Фоменко*).

Велика кількість варіантних написань властива і прізвищам, що походять від загальних слів (*Бондаренко*, *Бондарчук*, *Бондарець* і *Боднаренко*, *Боднарчук*, *Боднарець*; *Буряк* і *Бурак*; *Дейнега* і *Дейнека*; *Заболотський* і *Заболоцький*; *Задорожний* і *Задорожній*; *Колесник*, *Колесниченко* і *Колісник*, *Колісниченко*; *Кудра* і *Кудря*; *Погрібняк* і *Погребняк*; *Скляр*, *Скляренко* і *Шкляр*, *Шкляренко*; *Стельмах* і *Штельмах*; *Сологуб* і *Салогуб*; *Чебурко* і *Чепурко* та багато інших) [40, с. 42].

Різнобій, який спостерігаємо в написанні прізвищ, пояснюється кількома причинами. На відміну від загальних слів літературної мови, загальнонародних за своїм характером, переважна більшість прізвищ належить окремій групі людей (а то й одній особі), побутує в невеликому колективі, залишаючись невідомою загалові мовців, внаслідок чого прізвища значно більшою мірою, ніж загальні слова, зберігають в офіційному вжитку вплив особливостей місцевих говірок, розмовної мови, традицій називання, що склалися в тому чи іншому колективі.

Антропоніми *Шкляр*, *Штельмах* засвідчують фонетичний перехід *ск*, *ст* > *шк*, *шт*, характерний для волинських, подільських та північної частини

наддністрянських говорів, прізвища *Бурак, Озеранський* відбивають тверду вимову *p*, властиву західнополіським говорам та більшій частині південно-західних говорів, у прізвищах *Заболотній, Задорожній, Заворотній, Зарудній* (поряд із *Заболотний, Задорожний, Заворотний, Зарудний*) спостерігаємо діалектну особливість східнополтавських, слобожанських і східноволинських говірок, де в ряді прикметників тверді основи стали м'якими. Прізвища *Герасимлюк, Горблюк, Карплюк, Остаплюк* відбивають діалектну рису більшості південно-західних говорів, де після губного перед [j] з'являється вставний л [40, с. 43].

Написання *Богач, Богачук, Богацький, Кочан, Хозяєнко* фіксують особливості вимови полісько-волинських і частини південно-західних говорів, яким невідома гармонійна асиміляція *o* перед наголошеним *a(я)*, засвоєна літературною мовою.

Ціла низка прізвищ відбиває таку фонетичну особливість української мови, як вимова ненаголошеного [e] близько до *u*: *Вихристюк* (від вихрестити), *Пелих, Пилишенко* (від пелехатий), *Тисленко* (від тесля) і, навпаки, вимову ненаголошеного [e] як [u] фіксують прізвища *Дрогобецький* (від Дрогобич), *Керпатенко* (від кирпатий), *Нечипорук* (від Ничипір) та ін.

У написанні й вимові низки прізвищ зафіксовано також властиве розмовній мові випадіння голосних або *й*: *Компанець* (поряд із Компанієць), *Новченко* (поряд із Новиченко і Новаченко), *Передрій, Передрієнко* (поряд із Передерій, Передерієнко), *Черватюк* (поряд із Череватюк), *Примак, Примаченко* (поряд із Приймак, Приймаченко), *Пустовіт* (поряд із Пустовійт); окремі форми прізвищ виникли внаслідок метатези: *Черемис* (поряд із Чемерис), *Цилюрик* (поряд із Цирюлик) [40, с. 44].

Для деяких словотвірних типів українських прізвищ характерним є побутування у двох паралельних формах. У двох варіантах функціонують, зокрема, такі антропоніми:

1) Прізвища прикметникового типу з присвійними суфіксами *-ів, -ов, -ев, -єв*: *Андрухів, Василів, Гринів, Данилів, Федорів* і *Грицьков, Данилов, Іванов,*

Кравцов, Павлов, Приймаков, Шевцов, Гусєв. Прізвища на *-ів, -ов, -ев, -єв* мають досить чіткий територіальний розподіл – перші характерні для західних областей України, а другі – для східних. На виникнення форм із суфіксом *-ов* (*-ев, -єв*) мала вплив сусідня мова, про що свідчить і ареал їх поширення.

2) Прізвища прикметникового типу із суфіксами *-івськ(ий)* та *-овськ(ий)*, *-евськ(ий)*, *-євськ(ий)*: *Бандрівський, Дзєндзелівський, Дідківський, Кістяківський, М'ястківський, Петраківський, Хмелівський та Грабовський, Козачковський, Маковський, Соколовський, Котляревський, Андрієвський*. Деякі прізвища цього типу відомі в обох варіантах: *Кожухівський і Кожуховський, Крижанівський і Крижановський, Василівський і Василевський, Данилівський і Данилевський, Писарівський і Писаревський*.

3) У двох варіантах побутують прізвища, утворені від основ, що закінчуються на приголосні *д, т* за допомогою суфікса *-ськ(ий)*. За орфографічною нормою, прийнятою для загальних слів, у цих випадках при збігу кінцевого приголосного основи з суфіксом фонетичні зміни не відбуваються (брат – братський, студент – студентський). Але, оскільки прізвища найчастіше записувалися так, як вимовлялися, більшість антропонімів, утворених за допомогою суфікса *-ськ(ий)* від основ на *д, т*, побутує у написанні з суфіксом *-цьк(ий)*: *Волосацький* (від *Волосатий*), *Головацький* (від *Головатий*), *Дробоцький* (від *Дробот*), *Лакоцький* (від *Лакота*), *Скоробагацький* (від *Скоробагатий*), *Новохацький* (від *нова хата*) та ін. Паралельно існують і написання на *-дськ(ий), -тськ(ий)*: *Бершадський, Забродський, Верхратський, Калниболотський, Славутський, Хащеватський* тощо.

4) Два паралельних написання мають прізвища іменникового типу з суфіксом *-іт(-от)*: *Бовкіт, Дробіт, Шкробіт і Дробот, Трескот, Туркот, Ціркот, Шкробот*.

5) У кількох варіантах функціонують прізвища іменникового типу на *-іль, -оль, -ель*: *Пігіль, Ригіль, Свистіль, Чечіль, Чикіль, Сердоль, Смоголь, Фіголь, Щоголь, Чепель*.

6) У групі складних прізвищ слід відзначити паралельне функціонування утворень з нормативним переходом *о* в *і* у закритому складі другої частини

прізвища і без нього. Це стосується як утворень з іменником у другій частині (*Біловіл, Білокінь, Довгоніс, Тонконіг, Кривобік, Лисогір, Товсторіг* і *Біловол, Білоконь, Довгонос, Тонконог, Кривобок, Лисогор, Товсторог*), так і утворень з другим компонентом дієслівного походження (*Гологон, Добротвор, Маковіз*) [40, с. 45].

Однією з причин появи неправильних форм українських прізвищ було свідоме перекручення їх дореволюційними урядовими органами, намагання надати їм форми, властивої тій моді, якою велась офіційно-ділова документація – російської для тієї частини території України, яка входила до складу російської імперії, і польської для західноукраїнських областей. Так виникло багато написань прізвищ, у яких порушено орфографічні норми української мови: *Алексєєнко, Андрєєнко, Анищенко, Ануфрієнко, Беспалько, Белік, Заяць, Ільєнко, Калініченко, Левий, Подлесний, Залеський, Памазан, Резниченко, Сєрик, Слєпян* і т. п. [40, с. 46].

Звичайно, не всі форми прізвищ, які мають розбіжності з написанням загальних слів, що лежать в їх основі, вимагають змін. Зокрема, можна вважати закономірними в антропонімії більшість із наведених вище діалектних і словотвірних варіантів прізвищ. Але форми, що виникли внаслідок безграмотного запису прізвищ (*Алексєєнко, Беспалько, Величко, Заяць* і т. п.), безперечно, потребують виправлення.

Отже, загальна кількість прізвищевих варіантів сьогодні зростає.

Прізвища мають великий ступінь історичної та етнографічної інформативності, оскільки відтворюють побут, культуру і духовний світ населення. Прізвище – це не просто позбавлений смислу паспортний знак, це історія твого роду. А зібрані до купи прізвища – історія народу. На основі здійсненого огляду історії розвитку української антропоніміки робимо висновки, що маємо вагомі напрацювання в цій галузі. Свого дослідження чекають неопрацьовані раніше групи антропонімів.

РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ ПРИЗВИЩ

Про семантику прізвищ можна говорити тільки як про значення назв даних конкретних осіб безвідносно до будь-яких ознак чи властивостей їх.

Інша справа – семантика твірної основи прізвища. Первісно, коли утворювалась особова назва, кожне прізвище (прізвисько) було чимось обумовлене і щось означало. Завжди існувала якась підстава для того, щоб людині дати назву, яка мала б відрізнити її від інших людей.

Відомо, що більшість загальноживаних слів української мови багатозначні. Для того, щоб віднести прізвище до певної лексико-семантичної групи, керуємося таким правилом: якщо прізвище може походити від апелювання як з особовим, так і безособовим значенням, то вважаємо більш вірогідною мотивацію за особовим значенням і не зараховуємо його до полісемантичних.

2.1. Класифікація прізвищ у науковій літературі

Прізвища є багатим джерелом для вивчення лексичного розмаїття мови, історії, побуту та вірувань народу, що проживає на певній території. Як відомо сучасні офіційні прізвища людей сформувалися на базі прізвиськ. Процес творення прізвищ давно припинився, а процес виникнення прізвищ триває і сьогодні.

Прізвище – «оформлена офіційними документами родова назва людини, яка приєднується до її імені і яку людина одержує після народження або в шлюбі та, як правило, передає своїм нащадкам» [76, с. 32]; «прізвище являє собою індивідуальну назву особи, успадковану нею від предків, для одного з яких вона (назва) була вираженням якоїсь характерної ознаки» [17, с. 44].

Прізвище – це «вид антропонімії. Офіційне найменування, що вказує на приналежність людини до певної сім'ї. Цей клас антропонімів поділяється на групи:

а) матроніми – особові імена, утворені від імені матері;

- б) патроніми – особові імена, утворені від прізвища або імені батька;
- в) андроніми – найменування жінки за ім'ям, прізвищем чи прізвиськом чоловіка» [83, с.11].

Важливою проблемою у вивченні українських прізвищ є їх класифікація. Прізвища можна аналізувати за певною групою особливостей, які називаємо диференційними ознаками. М. Торчинський дає таку класифікацію ознак прізвищ:

1. За часом виникнення: давні, нові.
2. За можливістю / неможливістю з'ясувати етимологію: з відомою етимологією, з невідомою етимологією, з гіпотетичною етимологією.
3. За прозорістю етимології прізвищ: із прозорою етимологією, із непрозорою етимологією, з народною етимологією.
4. За походженням: питомі, запозичені.
5. За шляхом виникнення (бувають штучні).
6. За словотвірною структурою:
 - 1) морфологічні утворення:
 - а) афіксальні: суфіксальні, префіксальні, конфіксальні, флексійні;
 - б) безафіксні;
 - в) утворені складанням: власне складанням, зрощенням;
 - г) прізвища-конверсиви;
 - 2) лексико-семантичні утворення:
 - а) утворені шляхом власне семантизації;
 - б) акцентуації.
7. За продуктивністю окремих словотвірних типів: із високою продуктивністю, середньою продуктивністю, низькою продуктивністю, мінімальною продуктивністю.
8. За семантикою твірного слова:
 - 1) відапелятивні:
 - а) прості: відіменникові, відприкметникові, відчислівникові, відзайменникові, віддієслівні, відприслівникові, утворені від інших частин мови;

б) складені: відіменниково – віддієслівні, відприкметниково – відіменникові, віддієслівно – відіменникові, відчислівниково – відіменникові, відприслівниково – віддієслівні, відзайменниково – віддієслівні;

2) відонімні: лише прості (відвітонімні: відіменні, відпрізвищні, відпрізвиськові, відкатоїконімні, відетнонімні; відтопонімні: відхоронімні, відойконімні, відгідронімні; відкосмонімні: відмонокосмоорбітонімні).

9. За мотиваційними відношеннями: квалітативні, сутнісні, локативні, темпоральні, патронімічні, посесивні, ідеологічні, ситуативні і прізвища з невідомою мотивацією [67, с. 267].

Детальну класифікацію українських прізвищ, що вживалися як додаткові іменування при особовому імені до остаточної стабілізації прізвищ, подав М. Худаш у праці «До питання класифікації прізвищевих назв XIV–XVIII ст.», виділивши три групи таких іменувань: апелятивні, апелятивно-антропонімні та власне антропонімні (до них дослідник зараховує утворення від імен людей, від імен прізвиськ, композити, патронімічні та матронімічні назви) [74, с. 25].

Останнім часом визнання набула лексико-семантична класифікація твірних основ прізвищ (С. Панцьо, Г. Панчук, В. Познанська, М. Худаш), за якою визначають такі семантичні категорії: а) прізвища, в основі яких лежать імена; б) прізвища, в основі яких лежать топоніми; в) прізвища, в основі яких лежать апелятиви. Відіменні прізвища як значний пласт української антропонімної лексики неодноразово ставали предметом ономастичних досліджень. Відомі праці Т. Марталого, С. Панцьо, Г. Панчук, П. Чучки. Значну частину антропонімікону Бузько-Інгульського межиріччя становлять прізвища, утворені від власних імен людей. «Історія не знала такої епохи, коли б у людини не було імені. Отож, коли виникла потреба розрізняти людей, які мали однакові імена, а згодом створити постійні родові назви, то, природно, першою основою для творення цих назв стали саме імена – переважно імена батька, матері, діда чи іншого предка» [57, с. 34].

Ю. Редько у монографії «Сучасні українські прізвища» виокремлює чотири основні лексико-семантичні групи прізвищ, що утворені: 1) від імен;

2) за походженням або за місцем проживання; 3) за соціальною приналежністю або за постійним заняттям (професією); 4) від якоїсь індивідуальної ознаки (найчастіше фізичної чи психічної властивості) їх першоносія [57, с. 9].

Аналіз сучасних українських прізвищ з урахуванням фактів і процесів загальноукраїнської антропонімії XII – XVIII ст. свідчить, що в українців діяли лише два способи творення спадкових родових знаків, власне прізвищевих назв, а саме – морфологічний і семантичний. Перший полягав у творенні нових антропонімів за допомогою спеціальних прізвищевих формантів, а другий зводився до трансонімізації апелятивів, індивідуальних прізвицьк та особових імен без будь-яких додаткових засобів словотворення [81, с. 525].

Отже, можна виділити чотири основні лексико-семантичні групи прізвищ, утворених: 1) від власних особових імен і варіантів імен; 2) від назв, що вказують на походження або місце проживання; 3) від назв, що означають соціальну приналежність, професію, постійне заняття; 4) від назв, що вказують на індивідуальну ознаку (найчастіше фізичну чи психічну) її першого носія. Можна виділити прізвища, в основі яких відображено відонімну та відапелятивну лексику.

2.2. Прізвища, в основі яких відображено онімну лексику

Більшість студентських прізвищ містять у своїй основі християнські чоловічі імена (67 – 79% від кількості прізвищ, в основі яких відображено онімну лексику; 32,5 % від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Авраменко* (*Аврам* + *-енко*), *Акімченко* (*Акім* + *-ченко*), *Алексєєнко* (*Алексєй* + *-енко*), *Амбросій* (*Амбросій* – скалькована форма чоловічого хрестильного імені *Амвросій* [90, с. 25]), *Андрієнко* (*Андрій* + *-єнко*), *Андронатій* (*Андрон* + *-атій*), *Богдан* (*Богдан* [99, с. 61]), *Богданова* (*Богдан* + *-ов-*), *Власенко* (ім'я *Влас* є просторічним варіантом імені *Власій* + *-енко*), *Гавриленко* (*Гавриїл*, його народно-розмовна форма – *Гаврило* [90, с. 159] + *-енко*), *Гавриш* (*Гавриїл*, його народно-розмовна зменшувальна форма – *Гавриш* [90, с. 159], *Гавр* + *-иш*), *Генова* (*Геннадій*, *Гена* + *-ов-*), *Гнатюк* (*Гнат* + *-юк*), *Грицкевич* (*Грицько*

+ *-евич*), *Грінькова* (*Григорій*, в основі прізвища лежить його коротка форма – *Гриня* + *-к* + *-ов-*), *Давидчук* (*Давид* + *-чук*), *Давидько* (*Давид* + *-ко*), *Данильців* (*Данилець* – від імені *Данило* + суфікс *-ець*, який вносить відтінок пестливості і перетворює ім'я лексико-семантичним способом в прізвище, + суфікс *-ів* [57, с. 91, 126]), *Данильчук* (*Данило* + *-чук*), *Дмитрієва* (*Дмитро* – від давньослов'янського імені *Дмитрій*, що від давньогрецького імені *Димитрій* [89, с. 342], + *-єв-*), *Дрогомирецька* (фонетично сполонізоване чеське чи південнослов'янське двоосновне ім'я *Драгомир* [100, с. 117] + *-ецьк*), *Льїна* (*Лля* + *-ін-*), *Ісайченко* (*Ісай* + *-ченко*), *Кирилюк* (*Кирило* + *-юк*), *Клименко* (*Клим* + *-енко*), *Кондратюк* (*Кондрат* + *-юк*), *Корнєєва* (*Корнєй* + *-єв*), *Костюк* (*Костя* + *-юк*), *Лаврова* (*Лаврентій*, *Лавр* + *-ов-*), *Лазарева* (*Лазар* + *-єв-*), *Ларюкова* (*Ларіон*, *Ларюк* + *-ов*), *Лашенко* (*Лаш* – зменшена форма імені *Олексій* або *Євласій*, *Євламій*, *Ладислав...* [99, с. 328] + *-енко*), *Левченко* (утворене від *Левко* – народної форми імені *Лев* + *-енко*), *Максименко* (*Максим* + *-енко*), *Маличенко* (*Малахій*, *Малич* + *-енко*), *Манухіна* (*Мануха* – коротка розмовна форма від церковного імені давньоєврейського походження *Іммануїл* (*Мануїл*) [100, с. 232] + *-ін-*), *Маркевич* (*Марк* + *-евич*), *Мартин* (*Мартин*), *Мартинович* (*Мартин* + *-ович*), *Марченко* (*Марк* + *-енко*), *Махновська* (старовинний варіант імені *Максим*, утворений суфіксом *-хн(о)*; *Махно* + *-овськ-* [90, с. 465]), *Міхеєва* (*Міхей* від канонічного хрестильного імені *Михайло* [99, с. 386] + *-єв-*), *Олефір* (*Єлевферій*, *Олефір*), *Оніщенко* (*Онисько* – зменшувальна форма імені *Онисім* [99, с. 417] + *-енко*), *Павленко* (*Павло* + *-енко*), *Павлійчук* (*Павло*, *Павлій* + *-чук*), *Панащенко* (*Панас* + *-енко*), *Пантелєєва* (*Пантелєй* + *-єв-*), *Петрова* (*Петро* + *-ов-*), *Пилипенко* (*Пилип* + *-енко*), *Піліпака* (церковне ім'я *Пилип* + *-ака* [100, с. 446]), *Путіліна* (прізвище утворилося від давньослов'янського імені *Путіло*, *Путіла* і подібних до нього імен, таких, як *Путята*, *Путяй* [100, с. 292] + *-ін-*), *Радонич* (*Радоня* – сербське ім'я [90, с. 614] + *-ич*), *Романенко* (*Роман* + *-енко*), *Сидорченко* (*Сидор* + *-ченко*), *Степанова* (*Степан* + *-ов-*), *Степанюк* (*Степан* + *-юк*), *Тарасенко* (*Тарас* + *-енко*), *Тімофєєв* (*Тімофєй* + *-єв*), *Трохимець* (*Трохим* + *-ець*),

Філімоненко (Філімон + -енко), *Філімончук* (Філімон + -чук), *Філіпова* (Філіп + -ов-), *Фомін* (Фома + -ін-), *Холомєєва* (Фоломей / Холомей, Холома [99, с. 587] + -єв-), *Хома* (Фома, просторічна форма цього імені – Хома [99, с. 587]), *Ярема* (народна форма імені *Єремія* [89, Т. 4, с. 539]).

Від жіночих імен утворені (5 – 6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено онімну лексику; 2,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ; сюди зараховуємо і ті, походження яких можливе і від чоловічих імен): *Веріна* (Вєра + -ін), *Ганченко* (Ганна + -ченко), *Калініна* (Калина + -ін), *Урсул* (*Урсула*, латинського походження), *Хіміч* (*Хима* + -ич [57, с. 17]).

Кількісний склад прізвищ із коренями чоловічих і жіночих імен нерівномірний. Виявлено перевагу чоловічих варіантів над жіночими, що пояснюємо усталеною традицією слов'янських народів нарекати дитину за ім'ям батька, переважно прізвища утворені від церковно-християнських імен. Значно меншою за кількістю є група прізвищ, утворених від чоловічих і жіночих імен іншомовного походження. Досліджені відіменні прізвища утворено від чоловічих імен давньослов'янського, давньоєврейського та грецького походження, від жіночих імен давньоєврейського, грецького та латинського походження. Найчисельнішою є група прізвищ, утворених від імен грецького походження. Відіменні прізвища Центральної та Східної Донеччини, за свідченням Ю. Бойко, утворено від чоловічих імен грецького, латинського та давньоєврейського походження [48, с. 10].

Величезна кількість прізвищ, утворена від назв сіл і міст України. У нашому дослідженні зафіксовано такі прізвища, які походять від топонімів:

а) від ойконімів (населених пунктів) (9 – 10,5% від кількості прізвищ, в основі яких відображено онімну лексику; 4,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Белянська* (с. Біляни Вінницької області або Bielany у Польщі [91, с. 52]), *Білецька* (с. Білки Закарпатської області [98, с. 66]), *Глінчевська* (с. Глинча Черкаської області [91, с. 153]), *Завальська* (Завалля – селище міського типу, Кіровоградська область [91, с. 213]), *Кліманова* (с. Климани Полтавської області [57, с. 84]), *Козинський* (Козин – селище міського типу

Обухівського району Київської області [91, с. 272]), *Крижанівська* (с. Крижанівка Полтавської області), *Прилуцька* (м. Прилуки Чернігівської області), *Чигиринський* (м. Чигирин Черкаської області);

б) від гідронімів (назв водоймищ) (4 – 4,5% від кількості прізвищ, в основі яких відображено онімну лексику; 2% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Кобилянська* (р. Кобилянка у Рівненській області, притока Корчика, басейн Дніпра [91, с. 268]), *Кодимська* (р. Кодима в Одеській та Миколаївській областях, права притока Південного Бугу, басейн Чорного моря [91, с. 270]), *Сироватська* (р. Сироватка – ліва притока Псла ліва притока Дніпра в Сумській області [91, с. 149]), *Турська* (р. Турія в межах Волинської області, права притока Прип'яті, басейн Дніпра [88, с. 156, 160]).

Порівнюємо з відтопонімними прізвищами інших регіонів. Відтопонімні прізвища Центральної та Східної Донеччини утворені від назв селищ та міст: Миргородський (32), Харків (10); річок: Дунайцев (13), Кальміуський (6); країн: Польський (24), Грецький (18); країв: Подольський (27), Закарпатський (16); озер та морів: Азовський (3), Ладозький (1). Серед відтопонімних прізвищ Донеччини, як зазначає Ю. Новікова, переважають антропооснови, мотивовані ойконімами та гідронімами [48, с. 11]. Відтопонімні прізвища Хмельниччини представлені відойконімними антропонімами, в основах яких лежать назви населених пунктів Хмельниччини (35), сусідніх областей (38), інших українських регіонів (47), а також тих, що знаходяться за межами сучасної України (10), а також антропонімами, які мотивовані гідронімами (8) та катойконімами (6). За висновком О. Ющишиної, це складає 11,1 % від досліджуваних прізвищ Хмельниччини [83, с. 118].

У нашому дослідженні 85 прізвищ має походження від онімів. Це становить 41,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. У класі прізвищ відонімного походження переважають антропоніми, мотивовані власними особовими іменами (85%); відтопонімні прізвища становлять 15% (Див. Дод. А).

Серед прізвищ, мотивованих різними за структурою іменами, переважають антропоніми, співвідносні з суфіксальними варіантами імен. Менш частотні прізвища, похідні від повних форм та усічених варіантів імен, серед яких представлено також поєднання різних видів скорочення. Відіменні основи антропонімів виступають цінним джерелом інформації про іменні вподобання в час формування прізвищ, різноманітність іменного репертуару, засвідчують адаптацію християнських імен до особливостей української мови та багатство словотвірних варіантів.

2.3. Прізвища, в основі яких відображено апелювативну лексику

Прізвища, утворені від назв, що означають соціальну приналежність, професію, постійне заняття (42 – 36,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 20,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Див. Дод. Б):

1) прізвища на означення національності предка (8 – 7% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 3,9% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Бойко* і *Бойченко* (західноукраїнська етнічна група [97, Т. 1, с. 212]), *Грекова* (предок був греком за національністю), *Магера* (етнонім *magier*, яким поляки раніше називали угорців [99, с. 352]; предок був угорцем за національністю), *Полещук* і *Поліщук* (прізвище "Поліщук" буквально означає мешканець Полісся, де мешкали люди, яких називали поліщуками [97, Т. 7, с. 86]), *Сербінова* (предок був сербом за національністю), *Татаркевич* (предок був татариним за національністю);

2) прізвища, що вказують на класове розшарування суспільства (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Байлюк* (бай – багач, великий землевласник або скотар, лихвар [97, Т. 1, с. 89]), *Багач* (багач – багата людина, багатій [99, Т. 1, с. 83]), *Бурлака* (людина без постійної роботи і постійного місця проживання [97, Т. 1, с. 259]);

3) прізвища, утворені у зв'язку з військовою службою (2 – 1,7% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Москаленко* (москаль – вояк, солдат; москаленко – син москаля [95, Т. 4, с. 808]), *Сердюк* (сердюк – на Лівобережній Україні кінця XVII – початку XVIII ст. – козак найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду; охоронець гетьмана [97, Т. 9, с. 133]);

4) від церковної назви (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Дяченко* (дяк – служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; псаломщик [97, Т. 2, с. 450]), *Католіченко*, *Пономарьова* (пономарь/паламар – служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник [97, Т. 6, с. 20]);

5) прізвища, виникнення яких пов'язане з промисловістю та ремеслом (26 – 23% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 12,6% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Бондар* і *Бондаренко* (ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра [97, Т. 1, с. 216]), *Вакарчук* (від східнокарпатського румунізму *вакарь* – "пастух корів" [98, с. 106]), *Гончаренко* (син або учень гончара; гончар – майстер, який виготовляє посуд та інші вироби з глини [97, Т. 2, с. 124]), *Дойкова* (предок доїв корів), *Дудник* (дудар – майстер, що робить дудки або грає на дудці, сопілці [97, Т. 2, с. 431]; предок носія цього прізвища грав на дудці), *Коваль*, *Коваленко* і *Ковальова* (коваль), *Кожухар* (предок шив кожухи з овчини [97, Т. 4, с. 208]), *Колесник* ("колісник" – колісний майстер, що робить їздові або повізні колеса [97, Т. 4, с. 225]), *Кравченко* (син або учень кравця; кравець – фахівець із пошиття одягу [97, Т. 4, с. 319]), *Лимар* (майстер, який виготовляє ремінну кінську упряж, зброю, сідла і т. п. [97, Т. 4, с. 485]), *Олійник* (предок був пов'язаний з виробництвом олії), *Осмолович* (осмол – дуже насичена смолою деревина хвойних порід (переважно сосни), що є сировиною для виробництва

скипидару, каніфолі і т. ін. [97, Т. 5, с. 774]; предок виробляв із смоли скипидар чи каніфоль), *Резниченко* (різник – той, хто забиває худобу або птицю на м'ясо [97, Т. 8, с. 565]), *Рибак* (заняття рибальством [97, Т. 8, с. 527]), *Стельмашенко* (син стельмаха; стельмах – майстер, який робить вози, сани, колеса і т. ін. [97, Т. 9, с. 684]), *Ткаченко* (предок був ткачем), *Шаповал* (майстер, який виготовляє з вовни шапки способом валяння [97, Т. 11, с. 409]), *Швацька* (предок був пов'язаний з пошиттям одягу, білизни і т. ін. [97, Т. 11, с. 427]), *Швець* (майстер, що шиє і лагодить взуття [97, Т. 11, с. 429]), *Шевченко* (предок був шевцем), *Шевчук* (учень або помічник шевця [97, Т. 11, с. 435]), *Шинкаренко* (син шинкаря; шинкар – власник шинку або продавець у ньому [97, Т. 11, с. 453]), *Шкіренкова* (предок займався виготовленням виробів зі шкіри [97, Т. 11, с. 475]).

Прізвища, утворені від назв, що вказують на індивідуальну ознаку (найчастіше фізичну чи психічну) її першого носія (34 – 29,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 16,4% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Див. Дод. Б):

1) прізвища, утворені за зовнішніми ознаками людей (25 – 22% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 12,1% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Безверхна* (бідна людина, яка не мала даху над головою або шапки, верхнього одягу), *Белан* і *Біла* (світлий колір обличчя, волосся), *Велічко* (велич – дуже великий, надзвичайних розмірів предмет [97, Т. 1, с. 321]; предок був великих розмірів), *Гайдур* (від українського діалектизма гайдур – "велетень", "неповоротка людина" [99, с. 131]), *Горбата* і *Горбенко* (предок був горбатий), *Громченко* (предок мав гучний голос), *Губарев* (у предка губи чимось вирізнялися), *Дзюба* (дзюба – рябий, поритий віспою [88, Т. 2, с. 61], у предка залишились знаки перенесеної віспи), *Довгань* (від прикметника "довгий"; предок був високого зросту), *Дранкова* (дранка – розмовною – драний, протертий, зношений одяг, постіль і т. ін. [97, Т. 2, с. 407]; предок носив старий рваний одяг), *Дроботова* (від діалектного дієслова *дроботати* – "дріботати, дріботіти" – говорити дуже швидко [98,

Т. 1, с. 444]; предок багато і швидко говорив, був балакуном), *Друтіс* (drutas – литовською – "товстий", "міцний, сильний", "низький (про голос)"; литовське прізвище), *Кривенченко* (кривий – непрямої, вигнутий, покручений [97, Т. 4, с. 339]; предок мав фізичні недоліки), *Куцак* (куций – розмовною – низького зросту, малий [97, Т. 4, с. 422]; предок був низького зросту), *Малишева* і *Малицька* (предок був низького зросту, мініатюрний), *Родимченко* (родимка – темна пляма на шкірі [97, Т. 7, с. 593]; предок мав родимки), *Рудей* (предок мав руде волосся [57, с. 69]), *Сіліон* (silion – французькою – вія; предок мав довгі вії; прізвище французького походження), *Чернега*, *Черненко* і *Чорна* (предок був смагливим із чорним, як смола, волоссям), *Чмир* (замурзана, смердюча та неохайна людина [99, с. 607]);

2) прізвища, утворені від назв внутрішніх рис (психічних властивостей) (9 – 7,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 4,3% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Бабич* (бабич – "бабій" – "той, хто дуже упадає за жінками" [97, Т. 1, с. 76]), *Блашко* (благий – застаріле – добрий, добросердий, лагідний [97, Т. 1, с. 191]; предок мав добрий, лагідний характер), *Бушувєв* (бушувати – поводитися нестримано, виявляти гнів, роздратування; бешкетувати [97, Т. 1, с. 269]; предок мав запальний, нестримний характер), *Кисляк* (кисляк – переносне, зневажливо – про в'ялу, нудну людину, що завжди скиглить, жаліється [97, Т. 4, с. 154]), *Лагодич* (лагідний – спокійний, сумирний, тихий [97, Т. 4, с. 431]), *Миндру* (румунською – гордий; молдавське прізвище), *Святецька* (святець – це святий: досконало чиста й чеснотна людина, що життям своїм догоджає Богові; чистий, шанований, славний, достойний, непорочний [89, Т. 4, с. 235]; предок був праведним, віруючим, чесним, безкорисливим, чуйним), *Скалозубова* (скалити зуби – огризатися, сердитися, виражаючи в різкій або грубій формі своє обурення [97, Т. 9, с. 248]), *Шеремета* (шеремет – балакучий, жвавий [95, Т. 2, с. 708]).

Прізвища, які вказують на місце, де колись проживав предок (8 – 7% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 3,9% від

загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Багнюк* (багно – болотисте місце, трясовина, болото [97, Т. 1, с. 84]; предок жив у заболоченій місцевості), *Бережна* (предок жив на березі річки), *Борова* (проживає біля бору), *Водян* (біля водойми), *Забуга* (проживає за Бугом), *Загорнян* (проживає за горою), *Підгірна* (проживає під горою), *Слободенюк* (мешканець слободи [57, с. 37]).

Прізвища, що походять від назв рослин (5 – 4,4% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 2,4% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Бучинська* (бучина – діал. – букове дерево; бук [97, Т. 1, с. 268]), *Грабовський* (граб – листяне дерево або кущ родини березових з гладенькою сірою корою [97, Т. 2, с. 150]), *Гречка* (однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно [97, Т. 2, с. 164]), *Липова* (липа [97, Т. 4, с. 487]), *Флорескул* (floare – румунською – квітка; молдавське прізвище [99, с. 578]).

Прізвища, що походять від назв тварин (12 – 10,5% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 5,9% від загальної кількості досліджуваних прізвищ):

а) від назв птахів (8 – 7% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 3,9% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Голубова* (голуб), *Зозуля*, *Зяблицька*, *Каназірська* (kanazir – польською – канарейка; польське прізвище), *Кокошко* (кокош – діал. – півень [97, Т. 4, с. 215]), *Куракова* (кур – діал. – півень [99, с. 315]), *Снегурова* (снігур – невеликий співучий птах родини в'юркових з червоним оперенням грудей у самців і бурувато-сірим у самок [97, Т. 9, с. 425]), *Чиж*;

б) від назв риб (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Подуст* (дрібна річкова промислова риба родини корошових [95, Т. 6, с. 520]), *Ракович* (рак), *Ракул* (гас – румунською – рак; молдавське прізвище [57, с. 154]).

в) диких (1 – 0,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелювативну лексику; 0,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Черепашук*.

Прізвища, що походять від назв сімейних відношень (2 – 1,7% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Діденко* (дід), *Таточенко* (тато).

Прізвища, що походять від назв явищ природи (1 – 0,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 0,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Гророва* (гроза – грім і блискавка з дощем або градом, що переважно супроводяться великим вітром [97, Т. 2, с. 173]).

Прізвища, що походять від абстрактних понять (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Береженна* (від дієслова берегти; оберігається богом чи долею), *Неткова* (нетко – сербською – хтось; болгарське прізвище), *Породзінська* (porodzin – польською – народження; польське прізвище).

Прізвища, що походять від назв предметів (1 – 0,9% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 0,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Сокирка* (зменшено-пестливе до *сокира* [97, Т. 9, с. 438]).

Прізвища, що походять від назв їжі (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Буханець* (бухан – "хлібина" [97, Т. 1, с. 311]), *Гамуляк* (гамула – каша з яблук із медом [88, Т. 1, с. 270]), *Кулиба* (кулеба – густий переварений куліш [98, Т. 2, с. 322]).

Прізвища, що походять від назв одягу (3 – 2,6% від кількості прізвищ, в основі яких відображено апелятивну лексику; 1,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Кучма* і *Кучмій* (кучма – висока бараняча шапка [97, Т. 4, с. 424]; предок носив хутряну шапку), *Рябошапка* (носив строкату шапку).

Порівняємо з відапелятивними прізвищами інших регіонів. Як зазначає О. Ющишина, відапелятивні прізвища Центральної Хмельниччини складають 44,7 % від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Найпродуктивнішою лексичною базою у творенні прізвищ виступали лексико-семантичні групи

«Назви людей за професією, родом занять і соціально-класовою належністю», «Назви людей за їхніми зовнішніми ознаками»; «Назви людей за їхніми внутрішніми ознаками» [83, с. 187].

Досить значна кількість прізвищ залишається поза основними чотирма семантичними групами. Це прізвища, які виникли, подібно утвореним за особистими ознаками, з колишніх прізвиськ (вуличних кличок), але причини утворення цих прізвиськ для нас невідомі. Від непрозорих основ утворилися прізвища (6): *Баурда* (чи це двоосновне прізвище, чи воно від імені *Баурда*, чи має іншомовне походження?), *Кайи*, *Клочай*, *Саровело*, *Серт* (чи воно сформувалося в результаті відкидання суфіксальної частини дієслова *сертувати*, чи воно іншомовного походження?), *Сус*. Це становить 2,9% від загальної кількості досліджуваних прізвищ.

В основах аналізованих прізвищ, співвідносних із неособовими апелятивами, продуктивною є як загальновідома, так і архаїчна лексика.

Апелятивне походження мають 114 прізвищ. Це становить 55,6% від загальної кількості досліджуваних прізвищ (Див. Дод. Б).

У класі прізвищ відапелятивного походження переважають антропоніми утворені від назв, що вказують на індивідуальну ознаку (найчастіше фізичну чи психічну) її першого носія. Це становить 29,9% відапелятивних прізвищ / 16,4% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Також багато прізвищ, виникнення яких пов'язане з промисловістю та ремеслом. Це становить 23% / 12,6%. Прізвища, мотивовані назвами професій, відображають колишні економічні реалії, домінуючі види господарської діяльності населення. Прізвища, що походять від назв тварин, становлять 10,5% / 5,9%, від назв національної приналежності, назви місця, де колись проживав предок – 7%, 3,9%, від назв рослин – 4,4% / 2,4%, від церковних назв, абстрактних понять, соціальної приналежності та предметів одягу – по 2,6% / 1,5%. Незначну частку (по 0,9% та 1,7% / 0,5% та 1%) становлять прізвища на означення сімейних відношень, назв їжі, назв, пов'язаних з військовою службою, назв предметів та явищ природи.

РОЗДІЛ 3. СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ СТУДЕНТІВ

Ю. Редько, аналізуючи будову прізвищ, виокремлює прізвища іменникового та прикметникового типу. З огляду на структурні способи творення прізвищ іменникового типу дослідник вирізняє чотири способи їх творення: лексико-семантичний, морфологічний, регресивний і синтаксично-морфологічний [57, с. 95]. Кожне прізвище як родова назва особи належить до розряду іменників. Вивчаючи словотвірну будову прізвищ, необхідно прізвища прикметникового і прізвища іменникового типу розглядати окремо. Словотвір іменників і словотвір прикметників має свої специфічні властивості.

3.1. Словотвірна будова прізвищ у науковій літературі

Як уже зазначалося, у монографії «Сучасні українські прізвища» Ю. Редько поділяє українські прізвища на дві групи: прізвища прикметникового і прізвища іменникового типу.

Прізвища **прикметникового типу**:

1) Прізвища у формі членних прикметників і дієприкметників з закінченням *-ий* у називному відмінку однини в чоловічих назвах і *-а* – в жіночих [57, с. 81].

а) Прізвища з суфіксами *-ськ-*, *-цьк-*, *-зьк-*.

Пам'ятки давньоруського періоду свідчать, що суфікс *-ськ-* служив для утворення відносних прикметників. За допомогою його формувалися прикметники від назв місцевостей, племен, народностей, країн, держав, для вираження приналежності. Пізніше за допомогою цього суфікса стали утворюватися також прикметники від загальних назв осіб і тварин і від назв різного роду конкретних та абстрактних понять.

Внаслідок палаталізації останнього приголосного основи, а пізніше асиміляції і злиття з первісного суфікса *-ськ-* утворились його фонетичні варіанти: *-зьк-* (після *г, ж, з*: «бугський» > «бужський» > «бузький»; «кавказський» > «кавказький») і *-цьк-* (після основи, закінченої на *к, ч, ц*:

«козакський» > «козачський» > «козацький»; «ткачський» > «ткацький»; «німецьський» > «німецький») [57, с. 82].

Суфікси *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-*, утворюючи прізвища, можуть приєднуватись безпосередньо до кореневої морфеми.

Частіше прізвища на *-ський* утворювалися від основ, поширених іншими суфіксами. Від назв місцевостей, утворених за допомогою суфіксів *-ов-* (*-ів-*), *-ев-* (*-ів-*), *-ин-*, *-ан-*, *-єн-*, *-ар-*, *-уль-* утворювалися прізвища зі складними суфіксами *-овськ-*, *-евськ-*, *-івськ-*, *-инськ-*, *-анськ-*, *-єнськ-*, *-арськ-*, *-ульськ-*.

Від назв, що їх основи закінчувались на *к*, *т*, *ц*, *ч* утворилися за допомогою суфікса *-ськ-* шляхом асиміляції приголосних прізвища, закінчені на *-цький*.

На *-ецький*, *-ицький*, *-уцький* закінчуються іноді прізвища, утворені від топонімів, які не мають фонетичних умов для утворення *-ць*: від назви села Бринь – Бринецький, Жовнине – Жовницький, Кривуля – Кривуцький [57, с. 85].

б) Інші прізвища у формі членних прикметників і дієприкметників. Значну групу українських прізвищ становлять також прізвища – прикметники і дієприкметники – з повним закінченням *-ий* (рідше *-ій*) у чоловічих прізвищах і закінченням *-а* (рідше *-я*) у жіночих. Це переважно прізвища, утворені морфолого-синтаксичним способом. Найбільше серед них прикметників суфіксально-префіксального утворення, в яких виступає суфікс *-н-*, а перед коренем стоять префікси: *без-*, *за-*, *на-*, *над-*, *під-*, *по-*, *при-*. Префікс *без-* вказує на відсутність предмета, названого кореневою морфемою. Він виражав, очевидно, найхарактернішу ознаку людини, яку вперше назвали.

Прикметники з суфіксом *-н-* без префіксів. Це переважно відносні прикметники, утворені від іменників: Гірний, Городній, Калюжний.

в) Прізвища, утворені з відносних прикметників з суфіксом *-ов-*. Вони могли означати відношення до місця (Береговий, Боровий, Лісовий); відношення до певного матеріалу, переважно дерева: може, дерева, які росли коло хати, може, хата була з такого матеріалу збудована, може, назва була вжита в переносному значенні (Берестковий, Вербовий, Вільховий, Грабовий, Глодовий, Лозовий);

відношення до інших предметів (Воловий, Гнойовий, Грошовий, Масловий, Мозговий, Мостовий); прізвища, утворені від назв явищ природи (Вітровий, Громовий, Мартовий).

г) Прізвища – безафіксні прикметники. Утворені вони від назви якоїсь характерної ознаки людини, і мали початково характер прізвиस्क. Могли вказувати на зовнішній вигляд (Білий, Грубий, Довгий, Куций, Малий, Рижий), на якусь фізичну ознаку (Глухий, Дужий, Кривий, Німий, Сивий, Сліпий), на ознаки характеру чи вдачі (Гордий, Дикий, Бистрий, Веселий, Смілий, Тихий, Хитрий).

Прізвища, утворені з прикметників з суфіксом *-ат-, -ав-, -ист-, -ч-, -ев-, -ив-, -аст-, -ішн-, -ечн-, -ешн-, -енн-, -к-, -інн-, -ик-* , *-ок-, -ач-, -овит-, -оват-, -івн-, -нич-* виражали якусь характерну, переважно фізичну ознаку.

Прикметники із зменшеними суфіксами *-еньк-, -оньк-* (Біленький, Глухенький, Кривенький) [53, с. 88].

Прізвища – складні прикметники (Білокурий, Островерхий).

Морфологічний склад та семантика окремих прикметникових прізвищ неясні (Несний, Телевний, Хандочий).

Прізвища – пасивні дієприкметники на *-ан-ий, -ен-ий* (Годований, Завойований, Коханий, Невінчаний, Печений) та з суфіксом *-м-* (Невідомий).

Активні дієприкметники з суфіксом *-л-* (Горілий, Зайшлий, Змерзлий, Погорілий, виняток – Любивий) [57, с. 89].

Усі прізвища, про які досі була мова, незважаючи на повну субстантивізацію у значенні, зберегли прикметникові форми відмінювання за відмінками і родами – чоловічим і жіночим (прізвища чоловіків і жінок).

2) Прізвища у формі нечленних прикметників і дієприкметників, утворені з якісних і відносних прикметників і дієприкметників.

а) Нечленні якісні і відносні прикметники, а також дієприкметники. Можливо, що частина їх набула пізніше членну форму, на що вказує паралельне існування таких прізвищ, як Білокур і Білокурий, Куц і Куций, Сух і Сухий.

Прізвища в нечленній формі: Беззуб, Безрук, Безух, Білокур, Буй, Глух, Куц, Мниш, Молод, Сух.

Пасивні дієприкметники в нечленній формі з суфіксом *-н*: Бажан, Дзьобан, Діян, Жадан, Желан, Кохан, Лизан, Мазан, Найден. Ці прізвища мають тільки іменникові форми відмінювання і зберігають форму чоловічого роду і тоді, коли є прізвищами жінок (Марія Сух, Наталка Продай). Як прізвища жінок вони не змінюються за відмінками.

б) Прізвища, утворені з присвійних прикметників, виникли як назви сина по батькові або по матері за допомогою суфіксів *-ів, -ов, -ев, -ин, -їн*. (Бойків – родина Бойкова – від Бойко; Данилів – родина Данилова – від Данило).

Прізвища на *-ин, -ишин*. За допомогою суфікса *-ин* в українській мові утворюються присвійні прикметники від іменників І відміни: «сестра» – «сестрин», Галя – Галин, «тітка» – «тітчин».

Окремо треба виділити матронімічні прізвища, утворені за допомогою суфікса *-ин* від назви матері на *-иха (-їха)*. Найчастіше виникали вони від назви матері, утвореної від імені чоловіка: чоловік Андрій, жінка Андрія – Андріїха, син її – Андріїшин; Гнат – Гнатиха – Гнатишин; Ілько – Ільчиха – Ільчишин [57, с. 94].

За способом творення серед прізвищ **іменникового типу** відрізняємо такі, які утворені: лексико-семантичним способом; морфологічним способом; регресивним (безафіксним) способом; синтаксико-морфологічним способом (складанням основ). Окремо треба виділити: прізвища, що утворилися із скам'янілих дієслівних форм, прислівників, службових слів, вигуків; українські прізвища іншомовного походження [57, с. 95].

Прізвища, співвідносні з власними іменами і загальними назвами, становлять одну з найбільших груп українських прізвищ. Вони утворені лексико-семантичним способом. Це подано у другому розділі нашого дослідження.

Прізвища, утворені морфологічним способом. Понад 60% усіх українських прізвищ утворено за допомогою суфіксів, кількість яких

становить майже півтори сотні. Семантика цих суфіксів не завжди зрозуміла. Там, де лексичне значення слова, від якого утворене прізвище зрозуміле, Ю. Редько виділяє декілька основних семантичних груп суфіксів [57, с. 101]:

- 1) патро- і матронімічні суфікси;
- 2) суфікси, що вказують на походження з певної місцевості чи території;
- 3) згрубілі і зменшені суфікси, взагалі суфікси, що надають назвам певного емоційного забарвлення;
- 4) суфікси, що виражають атрибутивність;
- 5) суфікси із значенням дійової особи;
- 6) суфікси, значення яких сьогодні незрозуміле.

Один і той самий суфікс може мати декілька різних значень.

Префіксальний спосіб словотвору, на протилежність до суфіксального, дуже рідко використовувався для утворення прізвищ. Для утворення прізвищ префіксальним способом послужили тільки префікси *без-*, *за-*, *на-*, *не-*, *при-*.

Прізвища у формі родового відмінка. До прізвищ, утворених морфологічним способом, належить зарахувати також прізвища у формі родового відмінка однини, засобом вираження якої є флексія *-a* (*-'a*), та у формі родового відмінка множини іменників з суфіксом *-am-*. Прізвища такі є пережитком досить давньої епохи і зустрічаються сьогодні рідко.

Досить значна кількість українських прізвищ утворилася регресивним (безафіксним) способом словотвору.

І. Ковалик виділяє два відмінні за своєю будовою розряди утворених цим способом слів:

- а) безсуфіксні похідні іменники, які сформувалися в результаті відкидання суфіксальної частини відповідного дієслова;
- б) похідні іменники, що постали в результаті занепаду давнього основотворчого елемента *-i* (*>b*), за допомогою якого формувалися іменники колишніх *i*-основ і який додавався до «голої» основи після попереднього відсікання [57, с. 179].

Моніторинг досліджень регіональної антропонімії на українському мовному ґрунті дозволяє зробити висновки: переважна більшість вчених вважає, що творення прізвищ здійснювалося лексико-семантичним і морфемним (морфологічним) способами.

3.2. Прізвища прикметникового типу

Серед прізвищ прикметникового типу студентів філологічного факультету ОНУ імені І.І.Мечникова знаходимо (67 – 32,7% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Див. Дод. В):

1) Прізвища у формі членних прикметників і дієприкметників з закінченням *-ий* у називному відмінку однини в чоловічих назвах і *-а* – в жіночих (30 – 45% від кількості прізвищ прикметникового типу; 14,7% від загальної кількості досліджуваних прізвищ):

а) Прізвища з суфіксами *-ськ-*, *-цьк-* (13): *Білецька, Бучинська, Дрогомирецька, Зяблицька, Кодимська, Козинський, Маліцька, Прилуцька, Святецька, Сироватська, Турська, Чигиринський, Швацька*. На продуктивність утворень на *-ськ(ий)*, *-цьк(ий)* указують дослідники сучасної регіональної антропонімії: Дніпровське Припоріжжя – 19,9%, Правобережне Побужжя – 13,14%, Уманщина (початок ХХІ ст.) – 10,97%, Лубенщина – 7,15%, Середня Наддніпрянщина – 6% [5, с. 13].

Прізвища суфіксально-префіксального утворення (суфікс *-ськ-*, префікс *за-*) (1): *Завальська*.

Прізвища зі складними суфіксами *-овськ-*, *-евськ-*, *-івськ-*, *-яньськ-* (6): *Махновська, Грабовський, Глінчевська, Крижанівська, Белянська, Кобилянська*.

б) Інші прізвища з прикметниковим членним закінченням *-ий* (*-ій*), *-а* (*-я*) (4).

Прізвища суфіксально-префіксального утворення (суфікс *-н-*, префікси *без-*, *під-*): *Безверхна, Підгірна*.

Прізвищ, утворених префіксальним способом, не зафіксовано у нашому дослідженні. Префіксальний спосіб словотворення менш продуктивний, ніж

суфіксація, і серед прізвищевих ад'єктивів сучасної Середньої Наддніпряни досліджувана антропонімна система фіксує 13 префіксальних дериватів: *без-* (7): *Безпалий, Безребра, Безверхий*; *не-* (6): *Невихожий, Недостойна, Неживий* [2, с. 34].

Прізвища з суфіксом *-н-* без префіксів: *Бережна*.

Прізвища, утворені від прикметників з суфіксом *-ат-*, виражали якусь характерну, переважно фізичну ознаку: *Горбата*.

в) Прізвища, утворені від пасивних дієприкметників з суфіксом *-енн-* (1): *Береженна*.

г) Прізвища, утворені з відносних прикметників з суфіксом *-ов-* (3): *Борова, Гророва, Липова*.

д) Прізвища – безафіксні прикметники (2): *Біла, Чорна*.

В антропоніміці Північної Донеччини, за свідченням Н. Булави, незначною за кількістю є група прізвищ, тотожних з якісними і відносними прикметниками (1619) та дієприкметниками (31): *Задонський, Кривий, Невінчений, Пошитий* [8, с. 45].

Незначною за кількістю, як зазначає Я. Афадеєва, є група прізвищ, співвідносних з якісними і відносними прикметниками (20) і в Новоушицькому районі Хмельницької області: *Глухий, Довгий, Зарічний, Косий, Криничний, Куций, Кучерявий, Мокрий, Підлісний, Рожковий, Рудий, Сизий, Солодкий, Чорний* [1, с. 15].

2) Прізвища у формі нечленних прикметників і дієприкметників. Присвійні прикметники з суфіксами *-ев-, -єв-, -ів, -ов-* (*-к-ов-*), *-ін, -їн* (37 – 55% від кількості прізвищ прикметникового типу; 18% від загальної кількості досліджуваних прізвищ): *Лазарева, Дмитрієва, Корнеєва, Міхеєва, Пантелєєва, Тимофєєв, Холомєєва, Данильців, Богданова, Генова, Грінькова, Лаврова, Ларюкова, Петрова, Степанова, Філіпова, Веріна, Калініна, Манухіна, Путіліна, Фомін, Ільїна, Голубова, Куракова, Снегурова, Грекова, Сербінова, Кліманова, Дойкова, Дроботова, Шкіренкова, Дранкова, Ковальова, Пономарьова, Бушуєв, Губарев, Малишева*. Засвідчені прізвища

виникли як назви сина (дочки) від імені, назви птахів, назви національності, професії, індивідуальних (фізичних і психічних) ознак. Прізвищ із присвійними суфіксами мало зафіксовано і на Волищині: *-ів: Гнатів, Панців, Петрів; -ов / -ев, -єв: Андріянов, Васильєв, Григор'єв, Давиденков, Іванов* та ін. [61, с. 124]; *-ин* – суфікс із патронімним значенням, який успадкували слов'янські мови з індоєвропейської спільності [70, с. 54]: *Аркушин < Аркуша < Аркадій; -ін: Гаранін; Гурін* [61, с. 124].

Прізвища на *-ов* і *-ев* – це ті самі присвійні прикметники, але в них збереглося етимологічне *о, е* також у формі називного відмінка. Причинами збереження *о, е* треба вважати, по-перше, традиційне вживання саме такої форми прізвища з давніх-давен і, по-друге, те, що в дореволюційні часи метрики виписувалися російською мовою й особові документи видавали, не звертаючи уваги на особливості української мови, а, навпаки, намагаючись «підігнати українські особові назви під урядовий стандарт. Таким чином, усі українські прізвища з суфіксами *-ов, -ев, -єв*, без уваги на те, як вони вимовляються їх носіями, одержали єдину офіційну форму, зливаючись з типовими для російської мови прізвищами на *-ов, -ев*. Але немає підстав вважати їх виключно російськими. Це спільний тип прізвища» [9, с. 25].

Отже, серед прізвищ прикметникового типу найбільшу групу становлять прізвища із суфіксами *-ов- (-к-ов-), -єв-, -ін, -їн*. Досліджено 40 прізвищ, що становить 59,5% від кількості прізвищ прикметникового типу / 19,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ.

Як зазначає Ю. Блажчук, у ХХ та на початку ХХІ ст. словотвірна модель з посесивним формантом *-ов* стає домінантною й на Уманщині (початок ХХІ ст. – 12,92%). Це зумовлено високим ступенем антропонімізації цього суфікса у центральних та східних областях України у зв'язку з довготривалим впливом російської мови на становлення прізвищевих систем зазначених територій: Дніпровське Припоріжжя – 50,1%, північна Донеччина – 19,8%, Правобережне Побужжя – 9,62%, Лубенщина – 5,97%, Середня Наддніпрянина – 5,7% [5, с. 13].

Значне місце займають прізвища із суфіксами *-ськ-*, *-цьк-*, *-овськ-*, *-евськ-*, *-івськ-*, *-яньськ-*. Таких прізвищ досліджено 20, що становить 30% від кількості прізвищ прикметникового типу / 9,7% від загальної кількості досліджуваних прізвищ.

3.3. Прізвища іменникового типу

Серед прізвищ іменникового типу студентів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова виділяємо:

- 1) прізвища, утворені лексико-семантичним способом;
- 2) прізвища, утворені морфемним способом.

1. Прізвища, утворені лексико-семантичним способом (23 – 16,7% від кількості прізвищ іменникового типу; 11,2% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Див. Дод. Г).

Досліджуючи прізвища іменникового типу, ми виявили, що вони походять від назв:

- 1) особових імен: *Амбросій, Богдан, Мартин, Олефір, Хома, Ярема*;
- 2) професії (заняття): *Коваль, Лимар, Рибак, Швець*;
- 3) індивідуальних (фізичних і психічних) ознак: *Гайдур, Дзюба, Чмир*;
- 4) їжі: *Буханець, Кулиба*;
- 5) птахів: *Зозуля, Чиж*;
- 6) риб: *Подуст*;
- 7) рослин: *Гречка*;
- 8) одягу: *Кучма*;
- 9) національності: *Бойко*;
- 10) пов'язаних з класовим розшаруванням суспільства: *Бурлака*;
- 11) пов'язаних з військовою службою: *Сердюк*.

2. Прізвища, утворені морфемним способом (101 – 73,2% від кількості прізвищ іменникового типу; 49,3% від загальної кількості досліджуваних прізвищ):

- 1) *-ай* (1 – 0,7%; 0,5%): *Клочай*. Прізвище утворене від неясної основи.

2) *-ак* (*-'ак*) (3 – 2,2%; 1,4%): Гамуляк (гамула + *-як*), Куцак (куций + *-ак*), Кисляк (кислий + *-як*).

Серед сучасних прізвищ афіксального способу творення, як зазначає Г. Панчук, найпродуктивнішою словотвірною моделлю антропонімікону Опілля є утворення із суфіксом *-ак* (*-'ак*) (29,29%). Ця модель піднялася з третього місця на перше, насамперед через різке зменшення посесивних іменувань на *-ів* (22,92%) та *-ин* (14,21%), які у період становлення прізвищ займали на Опіллі перше та друге місця. Подібні найменування є характерною рисою антропонімікону Опілля [54, с. 12].

3) *-ака* (1 – 0,7%; 0,5%): Піліпака (Пилип + *-ака*).

4) *-ан* (*-'ан*) (2 – 1,5%; 1%): Бєлан (білий + *-ан*), Водян (вода + *-ян*).

5) *-ань* (1 – 0,7%; 0,5%): Довгань (довгий + *-ань*).

6) *-ар* (2 – 1,5%; 1%): Бондар (бодня + *-ар*), Кожухар (кожух + *-ар*).

7) *-ач* (1 – 0,7%; 0,5%): Богач (багатий + *-ач*).

8) *-евич*, *-ович* (6 – 4,4%; 2,9%): Грицкевич (Грицько + *-евич*), Маркевич (Марк + *-евич*), Татаркевич (татарин + *-евич*), Мартинович (Мартин + *-ович*), Осмолевич (осмол + *-ович*), Ракович (рак + *-ович*).

9) *-єга* (1 – 0,7%; 0,5%): Чернега (чорний + *-єга*). Прізвище утворилося від прикметника чорний. Суфікс вказує на велику міру ознаки та надає прізвищу відтінок згрублості.

10) *-ей* (1 – 0,7%; 0,5%): Рудей (рудий + *-ей*).

11) *-ел-о* (1 – 0,7%; 0,5%): Саровело. Суфікс *-ел-о* виражає згрублість, поєднану із зневажливістю [53, с. 120]. Прізвище утворене від неясної основи.

12) *-енко* (*-єнко*), *-ченко* (42 – 30,4%; 20,5%):

а) прізвища, утворені від чоловічих імен (21): Авраменко (Аврам + *-енко*), Акімченко (Акім + *-ченко*), Алексеєнко (Алексей + *-єнко*), Андрієнко (Андрій + *-єнко*), Власенко (Власій + *-енко*), Гавриленко (Гаврило + *-енко*), Ісайченко (Ісай + *-ченко*), Клименко (Клим + *-енко*), Лашенко (Лаш + *-енко*), Левченко (Левко + *-енко*), Максименко (Максим + *-енко*), Маличенко (Малич + *-енко*), Марченко (Марк + *-енко*), Оніщенко (Онисько + *-енко*), Павленко (Павло +

-енко), Панашенко (Панас + -енко), Пилипенко (Пилип + -енко), Романенко (Роман + -енко), Сидорченко (Сидор + -ченко), Тарасенко (Тарас + -енко), Філімоненко (Філімон + -енко);

б) прізвища, утворені від жіночих імен (1): Ганченко (Ганна + -ченко);

в) прізвища, що означають професію (9): Бондаренко (бондар + -енко), Гончаренко (гончар + -енко), Коваленко (коваль + -енко), Кравченко (кравець + -енко), Резниченко (різник + -енко), Стельмашенко (стельмах + -енко), Ткаченко (ткач + -енко), Шевченко (швець + -енко), Шинкаренко (шинкар + -енко);

г) прізвища, утворені за зовнішніми та внутрішніми ознаками людей (5): Горбенко (горб + -енко), Громченко (громкий + -ченко), Черненко (чорний + -енко), Кривенченко (кривий + -ен- + -ченко; суфікс -ень- (-ен-) виражає зменшеність, пестливість), Родимченко (родимка + -ченко);

д) прізвища, утворені від церковної назви (2): Дяченко (дяк + -енко), Католиченко (католик + -енко);

е) прізвища, утворені від назв сімейних відношень (2): Діденко (дід + -енко), Таточенко (тато + -ченко);

ж) прізвища, утворені від національності (1): Бойченко (бойко + -енко);

з) прізвища, утворені у зв'язку з військовою службою (1): Москаленко (москаль + -енко).

Суфікс *-енк(о)* – це один із найпродуктивніших і найбільш характеристичний як формант українських прізвищ. Він належить до патронімічних. Прізвища на *-енко* завжди означають сина того, кого називає передсуфіксальна частина [56, с. 121]. За дослідженням М. Худаша, особові назви із суфіксом *-енк(о)* вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки з західноукраїнської території у першій половині XV ст. [75, с. 122].

13) *-ера* (1 – 0,7%; 0,5%): Магера [57, с. 124].

14) *-ет-а* (1 – 0,7%; 0,5%): Шеремета [57, с. 124].

15) *-ець* (1 – 0,7%; 0,5%): Трохимець (Трохим + *-ець*).

16) *-ик* (складний суфікс *-ник*) (3 – 2,2%; 1,4%): Дудник (дуда + *-ник*), Колесник (колесо + *-ник*), Олійник (олія + *-ник*).

17) *-ич* (3 – 2,2%; 1,4%): Бабич (баба + *-ич*), Лагодич (лагода + *-ич*), Хіміч (Хима + *-ич*).

18) *-иш* (1 – 0,7%; 0,5%): Гавриш (Гавр + *-иш*).

19) *-ій* (2 – 1,5%; 1%): Андронатій (Андрон + *-ат-ій*), Кучмій (кучма + *-ій*).

20) *-к-а* (1 – 0,7%; 0,5%): Сокирка (сокира + *-к-а*).

21) *-к-о* (4 – 3%; 2%): Блажко (блаж + *-к-о*), Велічко (великий + *-к-о*), Давидько (Давид + *-к-о*), Кокошко (кокош + *-к-о*).

22) *-ук* (*-'ук*), *-чук* розподіляються на такі групи (17 – 12,3%; 8,3%):

а) прізвища, утворені від імені батька (чоловічого предка) (9): Гнатюк (Гнат + *-юк*), Давидчук (Давид + *-чук*), Данильчук (Данило + *-чук*), Кирилюк (Кирило + *-юк*), Кондратюк (Кондрат + *-юк*), Костюк (Костя + *-юк*), Павлійчук (Павлій + *-чук*), Степанюк (Степан + *-юк*), Філімончук (Філімон + *-чук*);

б) прізвища, які вказують на місце, де колись проживав предок (2): Багнюк (багно + *-юк*), Слободенюк (слобода + *-ен-юк*);

в) прізвища, що вказують на національність (2): Полещук (Полісся + *-ук*), Поліщук (Полісся + *-ук*);

г) прізвища, що вказують професію (2): Вакарчук (вакар + *-чук*), Шевчук (швець + *-ук*);

д) прізвища, що вказують на класове розшарування суспільства (1): Байлюк (бай + *-л-юк*);

е) прізвища, що вказують на тварину (1): Черепащук (черепаха + *-ук*).

Найпродуктивнішою є словотвірна модель з формантами *-ук* (*-'ук*), *-чук* (21,9%) на території північної Тернопільщини [82, с. 14]. С. Шеремета зробила висновок, що саме Волинь є епіцентром іррадіації іменувань із суфіксами *-ук* (*-'ук*), *-чук* на інші регіони [82, с. 16].

Отже, на першому місці за продуктивністю знаходиться суфікс *-енко* (*-єнко*, *-ченко*).

Популярність словотвірного типу на *-енк-о* зафіксована у прізвищевих системах й інших регіонів України: Дніпровське Припоріжжя (19,8%), Лубенщина (18,5%), Середня Наддніпрянина (13,4%), Правобережне Побужжя (13,01%), Нижня Наддніпрянина (10,5%), Північна Донеччина (9%). На території Уманщини суфікс *-енк-о* теж є найпоширенішим патронімічним формантом, що, на думку Ю. Блажчук, свідчить про його автохтонність на цій території (12,24% на початку ХХІ ст.) [5, с. 12].

23) Префіксальний спосіб словотвору (1 – 0,7%; 0,5%): Забуга. Префікс *за-* виражає просторові відношення – за Бугом.

24) Прізвища, утворені префіксально-суфіксальним способом (1 – 0,7%; 0,5%): Загорнян. Префікс *за-* і суфікс *-'ан* – за горою.

25) Складні прізвища (3 – 2,2%; 1,4%):

а) прізвища, утворені складанням (з'єднання прикметникової основи з іменником за допомогою сполучного голосного) (1): Рябошапка (ряба шапка).

б) прізвища, утворені з'єднанням іменникової і дієслівної основ за допомогою сполучного голосного (1): Шаповал (шапку валяти).

в) прізвища, утворені із словосполучень (фразеологізмів) (1): Скалозубова (скалити зуби).

3. Прізвища іншомовного походження (10 – 7,2%; 4,9%):

а) прізвища румунського й молдавського походження (4): Миндру, Ракул, Урсул, Флорескул;

б) прізвища польського походження (2): Каназірська, Породзінська;

в) прізвища болгарського походження (1): Неткова;

г) прізвища сербського походження (1): Радонич;

д) прізвища, утворені від французьких слів (1): Сіліон;

е) прізвища литовського походження (1): Друтіс.

4. Прізвища неясної будови і непрозорої семантики (6 – 2,9%; 1,9%): Баурда, Каїш, Клочай, Саровело, Серт, Сус.

Отже, прізвища іменникового типу із суфіксом *-енко* (*-енко*, *-ченко*) становлять найбільшу групу досліджуваних прізвищ. Це 42 прізвища, що

становить 30,4% від кількості прізвищ іменникового типу / 20,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. 17 прізвищ із суфіксом -ук (-'ук, -чук) складають 12,3% від кількості прізвищ іменникового типу / 8,3% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Помітний відсоток (4,4% / 2,9%) складають прізвища з суфіксом -евич (-ович).

Досить велика кількість прізвищ, запозичені з інших мов, свідчать про тісні контакти української та інших слов'янських і неслов'янських мов. Не у всіх з цих прізвищ можемо визначити засоби словотворення.

У загальному морфологічний спосіб (73,2%) деривації у досліджуваних прізвищах іменникового типу переважає над лексико-семантичним способом (16,7%).

РОЗДІЛ 4. ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТСЬКИХ ПРИЗВИЩ

Етимологія – визначення первісного значення слова; та частина мовознавства, що займається досліджуванням значень коренів слів та історією їх розвитку. Етимологією колись називали ту частину граматики, що займається звуками (фонетика) й будовою слів (морфологія). Слово це походить від грецької *etymon* – істина (правда) і *logos* – слово, думка, наука [89, Т. 2, с. 15].

В українському мовознавстві етимологічні студії представлені дослідженнями О. Потебні, Л. Булаховського, Я. - Б. Рудницького, І. Огієнка (митрополит Іларіон), О. Мельничука, А. Білецького, В. Скляренка, П. Чучки, О. Ткаченка, Т. Лукінової, Г. Півторака, В. Німчука, О. Стрижака, І. Желізняк, В. Шульгача, Є. Отіна та ін.

В Інституті мовознавства НАНУ (Київ) створений «Етимологічний словник української мови» (головний редактор О. Мельничук), визнаний у світовій лінгвістиці найкращим серед етимологічних словників окремих слов'янських мов; під керівництвом В. Лучика укладають «Етимологічний словник суфіксів української мови». Серед етимологічних словників української лексики – «An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language» (укладений Я. - Б. Рудницьким), «Етимологічно-семантичний словник української мови» І. Огієнка, «Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі» (відповідальний редактор О. Стрижак), «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник» П. Чучки.

Науковий етимологічний словник є лексикографічною працею з максимальним реєстром слів, чітким аналізом наукових гіпотез, припущень, різних поглядів на етимологію аналізованого слова, детально і повно систематизованою бібліографією. До реєстру наукового етимологічного словника входять переважно літературно нормовані лексеми, а також поряд з ними в більшому чи меншому обсязі слова діалектні.

4.1. З історії етимології прізвищевих назв

В основу сучасних українських прізвищ у своїй більшості лягли українські прізвищеві назви XVI ст.

Термін «прізвищева назва» зі значенням «іменування людини назвою типу прізвища» був введений у науковий обіг М. Худашем [75, с. 100]. Цей термін уживається дослідниками стосовно періоду староукраїнської антропонімії, коли практика ідентифікації людини входила в сферу звичаєвого права, і українські особові назви типу прізвища не можна було ще вважати прізвищами в сучасному розумінні цього слова, оскільки таких назв в однієї людини могло бути декілька. Вибір будь-якої з них у кожному конкретному випадку визначався довільно. До того ж більшість цих назв ще не передавалася спадково протягом кількох поколінь [50, с. 520].

Термін «прізвищева назва» за своїм семантичним змістом максимально наближений до терміна «прізвище». Утім, термін «прізвищева назва» не зовсім досконалий: з погляду семантики його можна тлумачити не як поняття, що передує прізвищу, а, навпаки, що утворилося від самого прізвища, тобто уже після його виникнення. На сучасному етапі розвитку антропонімії науки, стає очевидним й факт, що українські прізвища неможливо глибоко аналізувати без урахування їхнього системного зв'язку з прізвищевими назвами, які були прообразом усіх форм сучасних прізвищ і тим середовищем, у якому творилися зразки сучасних форм і типів прізвищевої антропонімії [25, с. 12].

У XVI ст., коли антропонімна система в Україні не була унормована, загальноживаними засобами ідентифікації особи поряд з власним іменем були традиційні додаткові найменування – назви по батькові (рідше матері), прізвиська, відтопонімні означення особи тощо. Власне, зазначені антропоніми й становлять основні джерела творення українських прізвищевих назв XVI ст. – майбутніх прізвищ. Виконуючи роль ідентифікуючого засобу, вони згодом перестають номінувати лише одного батька, а поширюються на його дружину, дітей, онуків та інших членів родини.

Прізвиська, назви по батькові (або патроніми) та будь-які інші означення особи перетворились на прізвищеві назви не одразу. Процес утворення антропонімної категорії прізвищева назва відбувався поступово. На думку С. Медвідь-Пахомової, яка простежила розвиток антропосистеми в різних слов'янських народів, виникнення та функціонування прізвищевих назв зумовлене еволюцією додаткового компонента у двочленних формулах іменування особи. Ця еволюція полягала в можливості переходу особової назви, наприклад прізвиська, від батька до сина (або синів) у спадок. Часткова десемантизація антропоніма, що виконував раніше функцію патроніма або індивідуального прізвиська, давала можливість, по-перше, розширити межі функціонування оніма (від одного об'єкта номінації він поширювався на групу об'єктів, стаючи сімейним (родинним) означенням) та, по-друге, перейти цьому оніму до якісно нової антропонімної категорії, якою в XVI ст. стали прізвищеві назви [42, с. 79].

Як відомо, в багатьох мовах іменування, властиві на певному хронологічному відрізку представникам аристократичних кіл, пізніше поширювалися на все суспільство. Це явище було характерне й для українських прізвищевих назв, які виникли в середовищі вищих верств населення, але поступово поширилися на інші суспільні групи [25, с. 15].

У XVI ст. прізвищеві назви, що поширювалися на всіх членів родини, спостерігаються насамперед у середовищі феодальної верхівки суспільства, зокрема в дворянства. За свідченням дослідників, знатні дворянські роди в Україні ще в XV ст. мали сталі родові найменування від назв володінь або від імен засновників роду. Одним із визначальних чинників творення прізвищевих назв у цієї категорії українського населення була феодально-власницька тенденція виявляти в антропонімі належність до свого роду. Багато таких назв указували на маєток чи місцевість, які були у володінні феодала.

Для служилих людей, які володіли вотчинами на спадковому праві, неусталеність прізвищевих назв неминуче повинна була утруднювати перехід спадкової поземельної власності від однієї особи або від одного покоління до

іншого [25, с. 15]. Тому в XVI ст. внаслідок місництва, що спиралося на родові заслуги, остаточно сформувалися прізвищеві назви в боярства. У широкому вжитку в цей період були прізвищеві назви також серед купецтва.

У розвиненій та культурній державі, якою стала Україна в XVI ст., велике значення здобувають міста. Особливо такі міста, як Київ, Кам'янець-Подільський, Львів, Луцьк, Кременець, Житомир, були центрами життя. За соціальним складом населення місто у XVI ст. було різноманітним. Найбільшу його частину становили ремісники та торговці – міщани, значно меншу – українська і польська шляхта, духовенство, а також селяни. Проте визначальну роль у культурному та економічному житті міста відіграє міщанство, яке, живучи в рухливому осередку, було набагато більше освічене ніж шляхта, що засіла в селах. У цей період міщанство фактично виступає на чолі нації.

У XVI ст. зростає добробут міст і починає зароджуватися міська аристократія. Чисельні міщанські роди розбагатіли, стали здобувати поземельні володіння та переходити до вищого соціального стану – зем'янського, а після 1569 р. – шляхетського. У міщан виникає потреба в різних юридичних операціях, пов'язаних із родинним майном, що, в свою чергу, сприяло появі прізвищевих назв у цієї категорії населення. Хоча власні особові назви міщан у першій половині XVI ст. перебувають ще в стадії хаосу, вже простежується тенденція, за якою сини затримували батьківські імена, а жінки брали найменування своїх чоловіків. Поступово найменування на зразок «родина міщанина Ігната», «родина міщанина Костя», виходять із ужитку. На їх місці з'являються нові найменування типу «родина Тучапських», «родина Рогатинців» і т.д. [25, с. 16].

У XVI ст. в багатьох містах і містечках України дуже активно розвивалось ремесло (зокрема, досить непоганого розвитку набули ткацьке, шевське, кравецьке й ковальське ремесла). Тому для жителів міст характерними є найменування за назвою ремесла (професії, заняття) в ролі додаткового компонента, «адже серед міщан на перший план як найбільш актуальна виступає не прадавня традиція іменування за главою сім'ї (патронімом), не

прізвисько за індивідуальними рисами характеру чи зовнішності, навіть не інформація про те, з якої місцевості прибула людина, – найважливішою виявляється тут інформація про те, що вона робить, чим займається» [42, с. 76]. Очевидно, такі антропоніми, які вказують на заняття, в XVI ст. вже є прізвищевими назвами. Переважна більшість цих іменувань у пам'ятках написана з великої літери.

У середовищі основної маси населення України – селянства – в XVI ст. також спостерігаються випадки використання прізвищевих назв.

Писемні пам'ятки XVI ст. зафіксували різні в структурному відношенні особові найменування. Проте основну масу найменувань становили дво- і тричленні конструкції.

У двочленних іменуваннях XVI ст. стрижневим компонентом обов'язково виступає особове ім'я (християнське або слов'янське). Додатковий компонент міг бути виражений патронімом, індивідуальним прізвищем, особовим іменем або відтопонімним означенням, на зразок Васко *Жеребятичь*, 1540 р.; Марко *Балабан*, 1547 р.; Перфирей *Панко*, 1571 р.; Мартинь *Каменецький*, 1523 р. [25, с. 18]. У цей період ці додаткові найменування часто виконують функцію сімейної, а іноді родової назви. Але нерідко, особливо в описах маєтків, де переважають антропоніми середніх і нижчих верств населення, додаткові найменування відображали реальну антропонімну дійсність: називали денотата за батьком або матір'ю, вказували на його прізвисько, професію, національність, місце проживання чи походження і т.п., та не поширювались на всіх членів сім'ї. Тому в деяких випадках важко сказати, коли маємо справу з індивідуальним прізвищем, патронімом, особовим іменем, а коли з прізвищевою назвою. Визначити, в якій функції виступає той чи інший антропонім без урахування додаткової інформації, досить складно. Особливо, коли він за формою не відрізняється від сучасних прізвищ.

Для того щоб відповісти на питання, чи є конкретне найменування прізвищевою назвою, треба з'ясувати, поширювалось воно на всіх членів сім'ї та на наступні покоління. Тільки простеживши родинні зв'язки окремої сім'ї в

різних документах протягом певного періоду, можна твердити, що даний антропонім виконує функцію прізвищевої назви.

Українські тричленні найменування особи в XVI ст. мали певні обмеження у функціонуванні, пов'язані з соціально-майновим становищем іменованої особи. Такі антропонімні формули переважно позначають знатних осіб, наприклад: пан Демьянь Даниловичь *Рогайло*, 1592 р.; князь Богдань Ивановичь *Жаславский*, 1507 р.; боярин Мануйло Александровичь *Болотовичь*, 1580 р.; зем'янин Щастный Стецковичь *Верещака*, 1569 р. [25, с. 19]. Наведені приклади подібні до сучасної української моделі найменування: особове ім'я + по батькові + прізвище. Проте, на думку дослідників, у ролі третього компонента таких тричленних антропонімних формул, як правило, виступає не прізвище, а прізвищева назва, що має поширюватися на всіх членів родини й повторюватися в кількох поколіннях [75, с. 131]. Отже, треті елементи наведених вище антропонімних формул – *Рогайло*, *Жаславский*, *Болотовичь*, *Верещака* – є прізвищевими назвами.

Характерною особливістю антропонімної системи XVI ст. були випадки ідентифікації особи в пам'ятках лише одним антропонімом. Частина з однослівних іменувань функціонує як особові імена, інша – як індивідуальні прізвиська людини, решта є сімейними або родовими прозваннями, тобто функціонують як прізвищеві назви. Вживання прізвищевої назви в однослівному найменуванні особи свідчить про перенесення номінативного центру ваги з особового імені на родову назву і про субстантивізацію цієї антропонімної одиниці. На думку С. Медвідь-Пахомової, у випадках, коли однолексемний антропонім виконує роль прізвищевої назви, у препозиції до нього стоїть апелятив «пан» або титул «князь». Якщо ж подібної загальної назви поряд із однолексемним антропонімом немає, він виступає переважно в функції індивідуального прізвиська або особового імені [42, с. 135]. У пам'ятках XVI ст. фіксуються такі однослівні антропоніми, що мають статус прізвищевих назв: пань *Бонарь*, 1540 р.; князь *Сангушко*, 1544 р. [25, с. 20].

Частота вживання однослівних іменувань у ролі прізвищевих назв в українських пам'ятках XVI ст. підтверджує їх наближеність до антропонімної категорії «прізвище». Ця тенденція продовжується й надалі, зокрема вже в пам'ятках XVII ст. засвідчено набагато більше однолексемних антропонімів, які виконують функцію прізвищевих назв.

У процесі аналізу українських прізвищевих назв XVI ст. варто зупинитися на їхніх словотвірних особливостях. Так, серед прізвищевих назв переважають лексико-семантичні утворення, які є наймасовішим антропонімним класом в Україні. Якщо в пам'ятках XV ст. такі антропоніми фіксуються лише в поодиноких випадках, то в писемних джерелах XVI ст. цей тип антропонімних утворень домінує над усіма іншими.

Решта прізвищевих назв утворена морфологічним способом, зокрема шляхом суфіксації. Суфіксальна будова прізвищевих назв XVI ст. відзначається різноманітністю. За свідченням дослідників, у пам'ятках XV ст. переважають антропоніми, утворені за допомогою патронімічних суфіксів *-ич*, *-ов-ич*/*-ев-ич* [18, с. 17-18]. Носіями прізвищевих назв із цими суфіксами були представники найрізноманітніших соціальних верств тогочасного суспільства (селяни, міщани, дворяни, воєводи, князі).

Прізвищеві назви на *-ов/-ев*, *-ин* стали частіше фіксуватися у XVI ст. на території Західної та Центральної частин України.

У пам'ятках XVI ст. спостерігається активізація словотвірної патронімічної моделі на *-енко*, яка вперше була зафіксована писемними джерелами XV ст. Тенденція до вживання прізвищевих назв із цим суфіксом у XVI ст. стає виразнішою, хоча вони ще поширені слабо [75, с. 122]. Відомо, що в пізніший період цей морфологічний тип антропонімів на східноукраїнському терені став домінуючим.

У пам'ятках XVI ст. на західноукраїнських землях фіксуються прізвищеві назви з суфіксами *-як/-чак* і *-ець*. Якщо в XV ст. антропоніми на *-як/-чак* домінували лише на Лемківщині, то в XVI ст. вони істотно підвищили свою продуктивність [24, с. 22].

За спостереженнями дослідників, антропоніми з суфіксами *-ат/-ят*, *-а/-я* в XV ст. фіксуються на всіх українських землях. Дуже мало зафіксовано антропонімів із суфіксами *-ук/-чук*.

Антропоніми з суфіксом *-еня* в джерелах фіксуються частіше, ніж прізвищеві назви з суфіксом *-онок/-енок*, які були поширені в північних областях України. Лише в поодиноких випадках у писемних пам'ятках XVI ст. трапляються прізвищеві назви, утворені патронімічним суфіксом *-янка*.

Прізвищеві назви з суфіксами *-ський/-цький* найуживаніші на території Західної України, оскільки представники місцевої аристократії іменувалися в цьому регіоні за польськими зразками [24, с. 24].

Отже, під терміном «прізвищева назва» І. Єфименко розуміє такі антропоніми, що в XVI ст. почали означати цілу сім'ю, тобто ототожнювали членів однієї родини, були так званими перехідними (факультативними) антропонімами одиницями між індивідуальними прізвищами, відомими ще з попередніх століть, і прізвищами в сучасному розумінні.

Дослідження українських прізвищевих назв шляхом етимологічного аналізу має важливе значення для визначення семантики антропооснови, а також для поглибленого вивчення самої апелювальної лексики як базової основи значної частини антропонімів. Такий підхід, який передбачає розгляд антропоніма в певному етимологічному гнізді, дозволяє встановити походження не лише досліджуваної особової назви та її етимона, а й кола споріднених лексичних одиниць, які могли бути мотивуючими для розглядуваної антропооснови.

4.2. Етимологічний аналіз студентських прізвищ

Кожне прізвище має свою історію та етимологію, свій смисловий корінь, від якого воно утворилося. Але прізвища давно втратили свою внутрішню форму, так як вони передавалися у спадок багатьом поколінням, відображаючи прізвисько далекого предка.

Спробуємо укласти Етимологічний словник прізвищ студентів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Для створення словника використовували етимологічні дослідження – етимологічні словники відомих українських учених-ономастів: П. Чучки [99, 100], Ю. Редька [94, 95], В. Лучика [91], О. Мельничука [88], І. Огієнка [89], В. Ірклієвського [90], О. Стрижака [87], І. Білодіда [97], Б. Грінченка [98] та монографії: Ю. Редька [57], Р. Осташа [50].

А

Авраменко – *Р.в.*: *ч.р.* Авраменка, *ж.р.* Авраменко; *мн.* Авраменки. Прізвище походить від біблійного імені *Аврам* [99, с. 36] + *-енко*.

Акімченко – *Р.в.*: *ч.р.* Акімченка, *ж.р.* Акімченко; *мн.* Акімченки. Походить від імені *Аким* + *-ченко* [90, с. 24].

Алексеєнко – *Р.в.*: *ч.р.* Алексеєнка, *ж.р.* Алексеєнко; *мн.* Алексеєнки. Патронім від імені *Алексей* [99, с. 37] + *-енко*. *Алексій* – *Алексієнко* [90, с. 25].

Амбросій – *Р.в.*: *ч.р.* Амбросія, *ж.р.* Амбросій; *мн.* Амбросії. Походить від імені скалькованої форми чоловічого хрестильного імені *Амвросій* [90, с. 25].

Андрієнко – *Р.в.*: *ч.р.* Андрієнка, *ж.р.* Андрієнко; *мн.* Андрієнки. Походить від антропоніма *Андрій* [99, с. 38] + *-єнко* [90, с. 28].

Андронатій – *Р.в.*: *ч.р.* Андронатія, *ж.р.* Андронатій; *мн.* Андронатії. Походить від імені *Андрон*, *Андроник* [89, Т. 1, с. 65] + *-атій*.

Б

Бабич – *Р.в.*: *ч.р.* Бабича, *ж.р.* Бабич; *мн.* Бабичі. Прізвище походить від: 1) апелятива *бабич* – "бабій"; 2) давньоруського прізвиська удільних князів *бабич*; 3) сербського чоловічого імені *Бабич*; 4) апелятива *баба* чи антропоніма *Баба* + *-ич* [99, с. 41].

Багнюк – *Р.в.*: *ч.р.* Багнюка, *ж.р.* Багнюк; *мн.* Багнюки. Прізвище походить від: 1) іменника *багно* [97, Т. 1, с. 84] + суфікс *-юк*; 2) рідкісного слов'янського чоловічого імені *Багно*. Особове ім'я *Багно* могло утворитися від дієслівної основи *баг-ти* чи *баг-нути* "бажати" за допомогою давнього продуктивного форманта *-хно*, представленого в іменах зразка *Вахно*, *Духно*, *Махно*, *Сахно*,

Рахно і т.п. [99, с. 40]; 3) роду гриба з породи *Boletus*. (Радомышльській уѣздъ) [98, Т. 1, с. 66].

Байлюк – *Р.в.:* *ч.р.* Байлюка, *ж.р.* Байлюк; *мн.* Байлюки. Від слов'янського чоловічого імені *Бай* [100, с. 41] + суфікс *-юк*;

Баурда – *Р.в.:* *ч.р.* Баурди, *ж.р.* Баурди; *мн.* Баурди.

Безверхна (Безверхний) – *Р.в.:* *ч.р.* Безверхного, *ж.р.* Безверхної; *мн.* Безверхні.

Белянська (Белянський) – *Р.в.:* *ч.р.* Белянського, *ж.р.* Белянської; *мн.* Белянські. Від ойконіма Біяни у Могилів-Подільському районі Вінницької області [91, с. 52] (польською *Bielanu*).

Береженна (Береженний) – *Р.в.:* *ч.р.* Береженого, *ж.р.* Береженної; *мн.* Береженні.

Бережна (Бережний) – *Р.в.:* *ч.р.* Бережного, *ж.р.* Бережної; *мн.* Бережні. Походження від: 1) ойконіма Бережани; 2) гідронімів Бережна, Бережний; 3) групової назви людей *бережани* – «ті, що живуть на березі річки» [91, с. 39].

Белан – *Р.в.:* *ч.р.* Белана, *ж.р.* Белан; *мн.* Белани. Варіанти прізвища: Белан, Билан, Білан. Походження: 1) Від давнього слов'янського відапелятивного імені, яке утворене від прикметникової основи *-*beI* – "білий" за допомогою атрибутивного суфікса *-ан*, як і апелятиви *великан*, *глухан*, *довган* чи особові імена зразка *Голян*, *Добран*, *Сухан*. 2) Правдоподібно, особове ім'я того ж походження, що й апелятив *білан* – "блондин". 3) Не виключено, що ім'я є наслідком усічено-суфіксального способу творення від двоосновного імені зразка *Velimir*, *Beloslav*. 4) У хорватів та сербів, як і в українців, також поширеним є прізвище *Vilan*. 5) У болгар ім'я *Белан* уживане і понині [100, с. 51].

Біла (Білий) – *Р.в.:* *ч.р.* Білого, *ж.р.* Білої; *мн.* Білі. Від давньослов'янського імені *Бѣлъ*, яке давали світловолосим та світлошкірим дітям [99, с. 66].

Білецька (Білецький) – *Р.в.:* *ч.р.* Білецького, *ж.р.* Білецької; *мн.* Білецькі. Походження: 1) Від давнього слов'янського особового чоловічого імені

Білець, функціонування якого підтверджують писемні пам'ятки усіх слов'янських мов. Дослідники виводять ім'я *Бѣлац* з прикметникової основи *бѣл-* – "білий" та суфікса *-ьць*, представленого іменами зразка *Гальць*, *Грубьць*, *Любьць*, *Мильць*, *Радьць*. [100, с. 53]. 2) Від традиційного українського прикметника *білицький* (сучасного офіційного – *білківський*) – "той, що стосується села Білки Закарпатської області" [99, с. 66]. Прізвище *Білецька* походить від основи *біл-* та суфікса *-ецьк*.

Блажко – *Р.в.*: *ч.р.* *Блажка*, *ж.р.* *Блажко*; *мн.* *Блажки*. Походження: 1) Від українського імені *Блажко*. Дослідники виводять це ім'я з прикметника *благий* [100, с. 58] + *-ко*. 2) Від слов'янського імені *Благо*, яке є наслідком усічено-суфіксального способу творення від двоосновного імені зразка *Благолюб*, *Благомир*, *Благослав*. 3) Від польських прізвищ *Blasko*, *Blaszko*, *Blaszco* і т.п. 4) Від хорватського імені *Блажко*, яке кваліфікують як розмовний відповідник повних імен *Blaž*, *Blagoljub* [100, с. 53].

Богач – *Р.в.*: *ч.р.* *Богача*, *ж.р.* *Богач*; *мн.* *Богачі*. Походить від апелятива *богач* – "багач" [99, с. 74].

Богдан – *Р.в.*: *ч.р.* *Богдана*, *ж.р.* *Богдан*; *мн.* *Богдани*. Походить від теофорного спільнослов'янського чоловічого імені, яке складене з іменника *бог* у значенні "багатство, щастя, доля" та пасивного дієприкметника *дань* від дієслова *дати* [100, с. 61].

Богданова (*Богданов*) – *Р.в.*: *ч.р.* *Богданова*, *ж.р.* *Богданової*; *мн.* *Богданови*. Від антропоніма *Богдан* + суфікс *-ов*.

Бойко – *Р.в.*: *ч.р.* *Бойка*, *ж.р.* *Бойко*; *мн.* *Бойки*. Походить від: 1) слов'янського здрібнілого імені *Бойко*, співвідносного з іменами *Боян*, *Боя*, *Бойо*, *Богдан*, *Богослав*, *Борислав*. 2) Від карпатського етноніма *бойко* – "горянин", "житель низовини, Бойківщини", який походить від надмірного вживання частки і сполучника *бо* [99, с. 78].

Бойченко – *Р.в.*: *ч.р.* *Бойченка*, *ж.р.* *Бойченко*; *мн.* *Бойченки*. Походить від антропоніма *Бойко* + *-енко*.

Бой, Бойко, патр. *Бойченко* походить від: 1) Відкомполитне антропонімне утворення від слов'янського автохтонного імені типу *Бои[славъ]*, *Бои[миръ]*, *[Добро]бои*. 2) В українській мові того часу існував також апелятив *бой* «битва, побиття» (XVII ст.), а в діалектах збереглось слово *бойко* – «забіяка» [50, с. 530].

Бондар – *Р.в.*: *ч.р.* *Бондаря*, *ж.р.* *Бондар*; *мн.* *Бондарі*. Походить від іменника *бондар* [89, Т. 1, с. 167].

Бондаренко – *Р.в.*: *ч.р.* *Бондаренка*, *ж.р.* *Бондаренко*; *мн.* *Бондаренки*. Походить від антропоніма *Бондар* + *-енко*.

Борова (*Боровий*) – *Р.в.*: *ч.р.* *Борового*, *ж.р.* *Борової*; *мн.* *Борові*. Походить від урочища або поселення: 1) *Боровой* між містами Чурнаєвом і Торчеськом на річці Рось або Гнилий Тікич; 2) село *Боровиця* Чигиринського району Черкаської області; 3) городище біля смт *Стеблів* Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Ад'єктив на *-овий* від давньоруської *боръ* – "бір; (сосновий) ліс" [87, с. 24].

Бурлака – *Р.в.*: *ч.р.* і *ж.р.* *Бурлаки*; *мн.* *Бурлаки*. Походить від іменника *бурлака* [89, Т. 1, с. 188].

Буханець – *Р.в.*: *ч.р.* *Буханця*, *ж.р.* *Буханець*; *мн.* *Буханці*. Походить від іменника *бухан* – "хлібина" [88, Т. 1, с. 311] + *-ець*.

Бучинська (*Бучинський*) – *Р.в.*: *ч.р.* *Бучинського*, *ж.р.* *Бучинської*; *мн.* *Бучинські*. Походження: 1) *Бучина* від антропоніма *Буча* + здрібніло-зневажливий суфікс *-ина*, як *козачина*, *хлопчина*. За цю етимологію промовляє і наголос на суфікс. 2) Від сербського імені *Бучина* – з *Будимир* чи *Будислав*. 3) Від українського апелятива *бучина* – "буковий горіх" [99, с. 103] + *-ськ*.

Бушуєв – *Р.в.*: *ч.р.* *Бушуєва*, *ж.р.* *Бушуєвої*; *мн.* *Бушуєви*.

В

Вакарчук – *Р.в.*: *ч.р.* *Вакарчука*, *ж.р.* *Вакарчук*; *мн.* *Вакарчуки*. Походить від антропоніма *Вакар*, що від: 1) східнокарпатського румунізму *вакаръ* – "пастух корів", "людина, що варить їжу на полонині та підтримує вогонь";

2) румунського прізвища *Văcar*, що походить від апелятива *văcar* – "пастух" [98, с. 106]. *Вакар* + суфікс *-чук*.

Велічко – *Р.в.*: *ч.р.* Велічка, *ж.р.* Велічка; *мн.* Велічки. Видозміна прізвища Величко. Походить від давньослов'янського чоловічого здрібніло-пестливого імені Величко [98, с. 114].

Веріна (Верін) – *Р.в.*: *ч.р.* Веріна, *ж.р.* Веріної; *мн.* Веріни. Видозміна прізвища Віріна. Походить від слов'янського жіночого імені *Vira* [90, с. 176] + *-ін*.

Власенко – *Р.в.*: *ч.р.* Власенка, *ж.р.* Власенко; *мн.* Власенки. Від імені *Влас*, яке є скороченим варіантом імені *Власій* + суфікс *-енко* [90, с. 44].

Водян – *Р.в.*: *ч.р.* Водяна, *ж.р.* Водян; *мн.* Водяні. Від топоніма *Водяна*, *Водяне* чи *Водяний* – численні переважно водні об'єкти невеликих розмірів: балки, ручаї, потоки, яри тощо [91, с. 133].

Г

Гавриленко – *Р.в.*: *ч.р.* Гавриленка, *ж.р.* Гавриленко; *мн.* Гавриленки. Українське утворення з суфіксом *-енко* від антропоніма *Гаврило* [99, с. 129].

Гавриш – *Р.в.*: *ч.р.* Гавриша, *ж.р.* Гавриш; *мн.* Гавриші. Від імені *Гавриш* (офіційне *Гаврило*) [99, с. 130].

Гайдур – *Р.в.*: *ч.р.* Гайдур, *ж.р.* Гайдур; *мн.* Гайдурі. 1) Імовірно, від українського діалектизма *гайдур* – "велетень", "неповоротка людина". Або з польської *hajdur* – "незграбний чоловік". 2) Від *Гайду* + атрибутивний суфікс *-ур*, як у *Ганьчур*, *Савчур*, який зробив із незмінного антропоніма *Гайду* відмінюваний іменник [99, с. 131].

Гамуляк – *Р.в.*: *ч.р.* Гамуляка, *ж.р.* Гамуляк; *мн.* Гамуляки. Від апелятива *гамула* [98, Т. 1, с. 270] + суфікс *-як*.

Ганченко – *Р.в.*: *ч.р.* Ганченка, *ж.р.* Ганченко; *мн.* Ганченки. Від жіночого імені *Ганна* (утворена форма від гебрейського імені *Анна*) [90, с. 174, 177] + суфікс *-енко*.

Генова (Генов) – *Р.в.*: *ч.р.* Генова, *ж.р.* Генової; *мн.* Генови. Від імені *Гена*, яке є скороченим варіантом імені *Геннадій* + суфікс *-ов* [89, Т. 1, с. 269].

Глінчевська (Глінчевський) – *Р.в.:* *ч.р.* Глінчевського, *ж.р.* Глінчевської; *мн.* Глінчевські. Видозміна прізвища Глинчевський. Походження від назви села *Глинча* Черкаської області [91, с. 153] + суфікс *-евськ*.

Гнатюк – *Р.в.:* *ч.р.* Гнатюка, *ж.р.* Гнатюк; *мн.* Гнатюки. Від українського імені *Гнат*, що з *Ігнат* [99, с. 146] + суфікс *-юк*.

Голубова (Голубов) – *Р.в.:* *ч.р.* Голубова, *ж.р.* Голубової; *мн.* Голубови. Від антропоніма *Голуб* + суфікс *-ов*. [99, с. 151].

Гончаренко – *Р.в.:* *ч.р.* Гончаренка, *ж.р.* Гончаренко; *мн.* Гончаренки. Від українського апелятива *гончар* + суфікс *-енко* [99, с. 153].

Горбата (Горбатий) – *Р.в.:* *ч.р.* Горбатого, *ж.р.* Горбатої; *мн.* Горбаті. Від південнослов'янського чоловічого імені *Грб*, співвідносного з українським *горб* – "випуклість на спині" + суфікс *-ат* [99, с. 153].

Горбенко – *Р.в.:* *ч.р.* Горбенка, *ж.р.* Горбенко; *мн.* Горбенки. Від апелятива *горб* + суфікс *-енко* [99, с. 153].

Грабовський – *Р.в.:* *ч.р.* Грабовського, *ж.р.* Грабовської; *мн.* Грабовські. Книжний (або словацький чи польський) варіант прізвища Грабівський, який міг утворитися як від прізвища *Граб* за допомогою патронімічних суфіксів *-івський/ -овський*, так і від ойконімів *Грабова, Грабово, Грабовець, Грабівка*, яких у Карпатах декілька [99, с. 158].

Грекова (Греков) – *Р.в.:* *ч.р.* Грекова, *ж.р.* Грекової, *мн.* Грекови. Походить від антропоніма *Грек*, що з етноніма "грек", + суфікс *-ов* [99, с. 159].

Гречка – *Р.в.:* *ч.р.* і *ж.р.* Гречки; *мн.* Гречки. Від апелятива *гречка*.

Грицкевич – *Р.в.:* *ч.р.* Грицкевича, *ж.р.* Грицкевич; *мн.* Грицкевичі. Видозміна прізвища Грицькевич. Українське утворення з суфіксом *-евич* від антропоніма *Грицько* [99, с. 162].

Грінькова (Гріньков) – *Р.в.:* *ч.р.* Грінькова, *ж.р.* Грінькової; *мн.* Грінькови. Видозміна прізвища Гриньков. Від українського розмовного імені *Гринько* (офіційне – Григорій) [99, с. 160].

Гророва (Гроровий) – *Р.в.:* *ч.р.* Грорового, *ж.р.* Грорової; *мн.* Гророви. Походить від антропоніма *Гроза*, що від південнослов'янського захисного

чоловічого імені *Гроза*, що з апелятива *гроза* "жах, страх", + суфікс *-ов* [99, с. 182]. Прізвище у формі членного прикметника.

Громченко – *Р.в.: ч.р.* Громченка, *ж.р.* Громченко; *мн.* Громченки. Антропооснова *громко* досить рясно представлена серед сучасних українських прізвищ [100, с. 140] + *-енко*.

Губарев – *Р.в.: ч.р.* Губарева, *ж.р.* Губаревої; *мн.* Губареви. Від антропооснови *губа* в її анатомічному значенні + *-ев* [98, с. 163].

Д

Давидчук – *Р.в.: ч.р.* Давидчука, *ж.р.* Давидчук; *мн.* Давидчуки. Походить від староукраїнського календарного імені *Давидъ* (офіційне – *Давид*) + *-чук* [99, с. 184].

Давидько – *Р.в.: ч.р.* Давидька, *ж.р.* Давидько; *мн.* Давидьки. Походить від староукраїнського календарного імені *Давидъ* + *-ко* [100, с. 184].

Данильців – *Р.в.: ч.р.* Данильціва / Данильцева, *ж.р.* Данильців; *мн.* Данильціви. Походить від антропоніма *Данилець*, що від імені *Данило* + суфікс *-ець*, який вносить відтінок пестливості і перетворює ім'я лексико-семантичним способом в прізвище [57, с. 126], + суфікс *-ів* [57, с. 91].

Данильчук – *Р.в.: ч.р.* Данильчука, *ж.р.* Данильчук; *мн.* Данильчуки. Походить від антропоніма *Данило* + *-чук* [90, с. 185].

Дзюба – *Р.в.: ч.р.* Дзюби, *ж.р.* Дзюби; *мн.* Дзюби. Походить від українського апелятива *дзюба* [88, Т. 2, с. 61].

Діденко – *Р.в.: ч.р.* Діденка, *ж.р.* Діденко; *мн.* Діденки. Від давньослов'янського чоловічого імені *Дѣдъ* або *Дѣдо*, співвідносного з українським апелятивом *дід*, *дідусь* [99, с. 197].

Дмитрієва (Дмитрієв) – *Р.в.: ч.р.* Дмитрієва, *ж.р.* Дмитрієвої; *мн.* Дмитрієви. Походить від давньослов'янського імені *Дмитрій*, що від грецького імені *Димитрій* – грецькою "належний богині землеробства Димитрі (Демері)" [89, с. 342].

Довгань – *Р.в.: ч.р. Довганя, ж.р. Довгань; мн. Довгані.* Споріднене прізвище – Довган. Походження *Довган* від антропоніма *Довга* + патронімічний суфікс *-ан (-ань)* [99, с. 201].

Дойкова (Дойков) – *Р.в.: ч.р. Дойкова, ж.р. Дойкової; мн. Дойкови.* Походить від південнослов'янського гіпокористичного чоловічого імені *Dojkoі*, яке кваліфікують як відповідник повних імен *Dobromir, Dobroslav, Dobriša, Radoj, Vladoje...* [99, с. 203] + *-ов*.

Дранкова (Дранков) – *Р.в.: ч.р. Дранкова, ж.р. Дранкової; мн. Дранкови.* Походження: 1) Від болгарського здрібнілого імені *Дранко*, що із *Драно*, а це з Драган. 2) Від пасивного дієприкметника *дран* – "драний", що лежить в основі українського апелятива *дранка* – "дрантина", "поношена білизна, лахи", "гонт". Саме від останнього деякі дослідники схильні виводити польські та гуцульські прізвища *Dranczuk, Dranek, Draniak, Dranka, Dranko*. 3) Найменш імовірно, від українського дієслова *драньчити* – "настирливо просити, канючити", яке відоме й сербам [99, с. 208] + *-ов*.

Дроботова (Дроботов) – *Р.в.: ч.р. Дроботова, ж.р. Дроботової; мн. Дроботови.* Українське утворення з суфіксом *-ов* від антропоніма *Дробіт*, який є регресивним утворенням від дієслова *дроботіти* – "дріботіти" зі збереженням діалектної рефлексії кореневого голосного /o/ [99, с. 210].

Дрогомирецька (Дрогомирецький) – *Р.в.: ч.р. Дрогомирецького, ж.р. Дрогомирецької; мн. Дрогомирецькі.* Від фонетично сполонізованого чеського чи південнослов'янського двоосновного імені *Драгомир* [100, с. 117] + суфікс *-ецьк*.

Друтіс – *Р.в.: ч.р. Друтіса, ж.р. Друтіс; мн. Друтіси.*

Дудник – *Р.в.: ч.р. Дудника, ж.р. Дудник; мн. Дудники.* Від антропоніма *Дуда* + *-ник* [99, с. 214].

Дяченко – *Р.в.: ч.р. Дяченка, ж.р. Дяченко; мн. Дяченки.* Походить від апелятива *дяк* + суфікс *-енко* [99, с. 220].

З

Забуга – *Р.в.: ч.р. і ж.р. Забуги, мн. Забуги.*

Завальська (Завальський) – *Р.в.*: ч.р. Завальського, *ж.р.* Завальської; *мн.* Завальські. Походження: 1) Імовірно від прикметника *завальний* – "завалистий", "великий, важкий" + суфікс *-ськ*. 2) Менш імовірно, що це дериват від топо-апелятива *завал* – "провалля" або від дієслова *завалити* + *-ський* [99, с. 227]. 3) Від ойконіма *Завалля* – селище міського типу, Кіровоградська область [91, с. 213] + *-ськ*.

Загорнян – *Р.в.*: ч.р. Загорняна, *ж.р.* Загорнян; *мн.* Загорняни. "Той, що живе за горою або за горами" [89, с. 228] + *-ян*.

Зозуля – *Р.в.*: ч.р. і *ж.р.* Зозулі; *мн.* Зозулі. Походить від апелятива *зозуля* [99, с. 234].

Зяблицька (Зяблицький) – *Р.в.*: ч.р. Зяблицького, *ж.р.* Зяблицької; *мн.* Зяблицькі. Походить від апелятива *зяблик* [97, Т. 3, с. 742] + *-цьк*.

І

Ільїна (Ільїн) – *Р.в.*: ч.р. Ільїна, *ж.р.* Ільїної; *мн.* Ільїни. Утворено від оніма *Іля* [90, с. 81] + *-їн*.

Ісайченко – *Р.в.*: ч.р. Ісайченка, *ж.р.* Ісайченко; *мн.* Ісайченки. Утворено від оніма *Ісай* + *-енко* [90, с. 82].

К

Каїш – *Р.в.*: ч.р. Каїша, *ж.р.* Каїш; *мн.* Каїши.

Калініна (Калінін) – *Р.в.*: ч.р. Калініна, *ж.р.* Калініної; *мн.* Калініни. Походить від: 1) давньоукраїнського імені *Калин* – це чоловічий відповідник до слов'янського жіночого імені *Калина* [100, с. 201], співвідносного з іменем грецького походження *Каленик / Калиник*. 2) Від слов'янського побажального імені *Кален*, відомого болгарам, яке виражало ідею "Нехай буде загартованим!" 3) Від назви куща *калина*, але на це немає достатніх підстав [99, с. 246].

Каназірська (Каназірський) – *Р.в.*: ч.р. Каназірського, *ж.р.* Каназірської; *мн.* Каназірські.

Католіченко – *Р.в.*: *ч.р.* Католіченка, *ж.р.* Католіченко; *мн.* Католіченки. Видозміна прізвища Католіченко. Від назви людини за її віросповіданням, яким вона виділялася з-поміж оточуючих [99, с. 253] + *-енко*.

Кирилюк – *Р.в.*: *ч.р.* Кирилюка, *ж.р.* Кирилюк; *мн.* Кирилюки. Від імені *Кирило* + *-юк* [90, с. 88], [89, с. 262].

Кисляк – *Р.в.*: *ч.р.* Кисляка, *ж.р.* Кисляк; *мн.* Кисляки. Від апелятива *кисляк* [97, Т. 4, с. 154].

Клименко – *Р.в.*: *ч.р.* Клименка, *ж.р.* Клименко; *мн.* Клименки. Від давньоукраїнського особового імені *Клим*, співвідносного з повним іменем *Климент*, *Климентій* + *-енко* [99, с. 267], [90, с. 91].

Кліманова (Кліманов) – *Р.в.*: *ч.р.* Кліманова, *ж.р.* Кліманової; *мн.* Кліманови. Від ойконіма *Клімани*.

Клочай – *Р.в.*: *ч.р.* Клочая, *ж.р.* Клочай; *мн.* Клочаї.

Кобилянська (Кобилянський) – *Р.в.*: *ч.р.* Кобилянського, *ж.р.* Кобилянської; *мн.* Кобилянські. Походження від топоніма *Кобила*: 1) назви гір, горба, хребта в Українських Карпатах; 2) річки (2) в басейні Прип'яті й Тетерева на Житомирщині [91, с. 268].

Коваленко – *Р.в.*: *ч.р.* Коваленка, *ж.р.* Коваленко, *мн.* Коваленки. Похідне від прізвища *Коваль* [95, Т. 1, с. 47] + *-енко*.

Коваль – *Р.в.*: *ч.р.* Коваля, *ж.р.* Коваль; *мн.* Ковалі. Від українського апелятива *коваль* [99, с. 271].

Ковальова (Ковальов) – *Р.в.*: *ч.р.* Ковальова, *ж.р.* Ковальнової; *мн.* Ковальови. Від антропоніма *Коваль* [99, с. 271] + *-ов*.

Кодимська (Кодимський) – *Р.в.*: *ч.р.* Кодимського, *ж.р.* Кодимської; *мн.* Кодимські. Походження від топоніма *Кодима*: 1) річки в басейні Сіверського Дінця, Інгульця, Південного Бугу, Інгулу; 2) балка, правобережжя Бахмуту, правобережжя Сіверського Дінця, правобережжя Дону; 3) місто в Одеській області, засновано 1754 р. [90, с. 270].

Кожухар – *Р.в.*: *ч.р.* Кожухаря, *ж.р.* Кожухар; *мн.* Кожухарі. Споріднене прізвище – *Кожухарь*. Від загальноукраїнського апелятива *кожухарь* – "кравець, що шиє кожухи" [99, с. 274].

Козинський – *Р.в.*: *ч.р.* Козинського, *ж.р.* Козинської; *мн.* Козинські. Походить від топоніма *Козин* – селище міського типу, Обухівський район Київської області; відоме з XI ст. Ойконім виник як посесив на *-ин* від прізвища *Коза*, в основі якого назва тварини *коза* [91, с. 272].

Кокошко – *Р.в.*: *ч.р.* Кокошка, *ж.р.* Кокошко; *мн.* Кокошки. Походження: 1) Безпосереднім джерелом походження прізвища міг бути західноукраїнський діалектний апелятив *кокош* – "півень", як і співзвучний польський діалектний апелятив *kokosz* – "курка, квочка", тим більше, що в поляків прізвища *Kokosz* та *Kokuszka* значаться з XVI ст. 2) Поштовхом до появи українського прізвища *Кокош* могло стати й угорське прізвище *Kakas* тієї ж апелятивної семантики "півень", яке в угорців значиться з 1327 р. Однак прізвище генетично не є ані польським, ані угорським за походженням: лексема *кокош* становить праслов'янську спадщину і є загальнослов'янською лексемою. Мотивація антропоніма як "забіяка, бабій..." так само належить усім слов'янам [99, с. 277].

Колесник – *Р.в.*: *ч.р.* Колесника, *ж.р.* Колесник; *мн.* Колесники. Прізвище *Колесник* є різновидом прізвища *Колісник*. Його виникнення пов'язане з ремеслом колісного майстра, що робить їздові або повізні колеса [95, Т. 1, с. 47].

Кондратюк – *Р.в.*: *ч.р.* Кондратюка, *ж.р.* Кондратюк; *мн.* Кондратюки. Від антропоніма *Кондрат*, який походить від староукраїнського або болгарського чоловічого імені *Кондрат* (офіційне *Кіндрат*) [99, с. 280] + *-юк* [90, с. 91].

Корнеєва (Корнеєв) – *Р.в.*: *ч.р.* Корнеєва, *ж.р.* Корнеєвої; *мн.* Корнеєви. Походить від оніма *Корній*, який є скороченою формою імені *Корнилій* [90, с. 94] + *-єв*.

Костюк – *Р.в.*: *ч.р.* Костюка, *ж.р.* Костюк; *мн.* Костюки. Походження: 1) Від староукраїнського розмовного імені *Костюк*, співвідносного з

гіпокористичним іменем *Кость* (офіційне Костянтин). 2) Від антропоніма *Коста, Кость* чи *Костьо* + *-ук* [99, с. 293].

Кравченко – *Р.в.: ч.р.* Кравченка, *ж.р.* Кравченко, *мн.* Кравченки. Походить від антропоніма *Кравець* + *-енко* [93, Т. 1, с. 47], [99, с. 300].

Кравець – *Р.в.: ч.р.* Кравця, *ж.р.* Кравець; *мн.* Кравці. Від української назви заняття *кравець* [99, с. 299].

Кривенченко – *Р.в.: ч.р.* Кривенченка, *ж.р.* Кривенченко; *мн.* Кривенченки. Від антропоніма *Кривенька* з суфіксом *-енко*. Допризвищеве значення твірної основи *кривень* або *кривий* – "кривий", "фальшивий" [99, с. 304].

Крижанівська (Крижанівський) – *Р.в.: ч.р.* Крижанівського, *ж.р.* Крижанівської; *мн.* Крижанівські. Від ойконіма *Крижанівка* – село Одеської або Вінницької області.

Кулиба – *Р.в.: ч.р.* і *ж.р.* Кулиби; *мн.* Кулиби. Видозміна прізвища Кулеба. Походження: 1) Найбільш імовірно, що це з апелятива *кулеба* – "густий переварений куліш", етимологічно пов'язаний з *куліш, кулеша*. 2) Польське прізвище *Kuleba* могло піти від антропооснови, власне від апелятива *kul'a*. 3) Його можна виводити від давньої особової назви *куль* – "мішок" [99, с. 312].

Куракова (Кураков) – *Р.в.: ч.р.* Куракова, *ж.р.* Куракової; *мн.* Куракови. Походження: 1) Польське прізвище *Kurak* дослідники виводять від старопольського апелятива *kurak* – "півень". 2) Так само і українське прізвище виводиться з українського діалектизму *кур* – "півень" + *-ак* [99, с. 315]. Прізвище Кураков походить від основи *курак*- та суфікса *-ов*.

Куцак – *Р.в.: ч.р.* Куцака, *ж.р.* Куцак; *мн.* Куцаки. Від імені *Куц* утворювалися патронімічні прізвища [100, с. 213]. *Куц* + згрубілий суфікс *-ак* [90, с. 407].

Кучма – *Р.в.: ч.р.* і *ж.р.* Кучми; *мн.* Кучми. Від апелятива *кучма* – "висока бараняча шапка" або "висока копиця волосся" [99, с. 321].

Кучмій – *Р.в.: ч.р.* Кучмія, *ж.р.* Кучмій; *мн.* Кучмії. В українській мові розвинувся своєрідний тип іменників на *-ій*, які також виступають як прізвища, відмінюються як іменники і утворюються в більшості випадків від дієслівної

основи. Таким чином іменник набуває агентивного значення. Наголос падає на останній склад: *Кучмій* – "ерошити" (склочувати, приводити в безлад волосся).

Л

Лаврова (Лавров) – *Р.в.*: *ч.р.* Лаврова, *ж.р.* Лаврової; *мн.* Лаврови. Від антропоніма *Лавро*, *Лавра* або *Лавер* + *-ов* [99, с. 323], [90, с. 95].

Лагодич – *Р.в.*: *ч.р.* Лагодича, *ж.р.* Лагодич; *мн.* Лагодичі. Від антропоніма *Лагода* + *-ич* [100, с. 213].

Лазарева (Лазарев) – *Р.В.*: *ч.р.* Лазарева, *ж.р.* Лазаревої; *мн.* Лазареви. Від чоловічого імені *Лазар*: із староцерковнослов'янського імені *Лазарь*, а це із давньоєврейського імені *El'azar*, що означає "Бог поміч" (*El* – Бог, *azar* – поміч). У Старому Заповіті це ймення зберігає свою оригінальну повну форму "*Ел'азар*", в Новому Заповіті (оригінал якого написаний по-грецькому) це ймення уже скорочене: "*Лазар*" [89, Т. 2, с. 331]. *Лазар* + *-ев* [90, с. 414].

Ларюкова (Ларюков) – *Р.в.*: *ч.р.* Ларюкова, *ж.р.* Ларюкової; *мн.* Ларюкови. Від антропоніма *Лар*, який походить від давньоукраїнського чоловічого імені грецького походження *Лар* – "*Іларіон*", + *-юк* [99, с. 327]. Прізвище Ларюков походить від основи *ларюк-* та суфікса *-ов*.

Лашенко – *Р.в.*: *ч.р.* Лашенка, *ж.р.* Лашенко; *мн.* Лашенки. Походить від: 1) імені *Лаш* = *Ляш*: *Олексій* змаліле [90, с. 417]; 2) антропоніма *Лаш* або *Лашо*, співвідносного з іменами *Євласій*, *Євламій*, *Ладислав*... [99, с. 328] + *-енко*.

Левченко – *Р.в.*: *ч.р.* Левченка, *ж.р.* Левченко; *мн.* Левченки. Від антропоніма *Левко*, який походить від українського чоловічого імені *Левко* (що з імені *Левъ* і *-ко*) + *-енко* [99, с. 330], [89, Т. 2, с. 342].

Лимар – *Р.в.*: *ч.р.* Лимаря, *ж.р.* Лимар; *мн.* Лимарі. Від українського апелятива *римар* – "лимар", "ременар" [100, с. 483]. Прізвища Лимар або Римар і утворені від них патронімічні Лимаренко і Римаренко утворилися від німецької за походженням назви професії "римар" (*riemer*), що означала майстра, який виготовляв ремінну кінську упряж, зброю, сідла і т. п. Цікаво, що в прізвищі збереглася і первісна форма цього запозиченого слова (Римар,

Римаренко), тоді як у загальній назві наступила дисиміляція однакових сонорних у двох суміжних складах [95, Т. 1, с. 48].

Липова (Липов) – *Р.в.*: *ч.р.* Липова, *ж.р.* Липової; *мн.* Липови. Походить від: 1) Особового імені *Луна*. 2) Можливо, зазначене написання є лише графічним варіантом імені *Лена*. 3) Однак не виключене й те, що наведений приклад відображає живу українську вимову назви відомого медоносного дерева липа [100, с. 219]. 4) Гідроніма *Луна* – річки: ліва притока Дністра, права притока Дніпра у Волинській і Рівненській областях. Гідроніми та інші розряди топонімів з основою *Лип-* поширені в різних слов'янських мовах. Переважно їх пояснюють як семантичні утворення від назви дерева *липа*, яке служило орієнтиром на місцевості. Окремі гідроніми Липа на слов'янських землях могли бути зумовленими функціонуванням у праслов'янській мові **lipa* як нечленного прикметника, що вказував на липкий ґрунт дна або берега річки [91, с. 302].

М

Магера – *Р.в.*: *ч.р.* Магери, *ж.р.* Магери; *мн.* Магери. Антропооснова може мати кілька пояснень: 1) Етнонім *Magier* (апелятивне значення – "мадяр"), яким поляки раніше називали угорців. Польський діалектизм *magierka* – "повстяна угорська шапка". 2) Болгарський апелятив *магер* – "кухар". 3) Польська особова назва *Mager*, що з давньоверхньонімецької *mager* – "худий, щуплий" [99, с. 352].

Максименко – *Р.в.*: *ч.р.* Максименка, *ж.р.* Максименко; *мн.* Максименки. Від антропоніма *Максим*, який походить від календарного чоловічого імені *Максим* + *-енко* [99, с. 357].

Маличенко – *Р.в.*: *ч.р.* Маличенка, *ж.р.* Маличенко; *мн.* Маличенки. Прізвище походить від давнього слов'янського особового імені *Мал*, яке утворене від прикметника *малъ* – "малий, невеликий, дрібний". Однак ім'я могло постати також шляхом усічення від таких двоосновних імен, як *Малодобръ*, *Маломиръ*, *Малославъ*, *Маловуй* і т. п. Від імені утворено багато

похідних, як *Малик, Малич, Малиш, Малко, Малій, Мalyюта* ..., а також патронімів, як *Малович, Маленко, Маличенко, Малечкович* ... [100, с. 226].

Малишева (Малишев) – *Р.в.: ч.р. Малишева, ж.р. Малишевої; мн. Малишеви*. Походження: 1) Від давньослов'янського чоловічого імені *Мальшиъ*, співвідносного з прикметником *малий*. 2) Для якоїсь частини українців прізвищем Малиш міг стати й безпосередньо апелятив *малиш* – "малюк" [99, с. 359] + *-ев*. Патронім від імені Малиш [100, с. 229].

Маліцька (Маліцький) – *Р.в.: ч.р. Маліцького, ж.р. Маліцької; мн. Маліцькі*. Походження: Фонетична видозміна прізвища Маліцька. 1) Від давньослов'янського чоловічого імені *Маликъъ*, співвідносного з прикметником *мальъ*. 2) Зв'язок прізвища з мусульманським чоловічим іменем *Малик* – "володар, господар" малоімовірний. Ближче сербський апелятив *малик* – "карлик", "молодий слуга", "потерча" [99, с. 358] + *-цьк*. 3) *Малі* – гора, село Осмолода Рожнятівського району Івано-Франківської області. Оронім пов'язують з румунським *tal* – "берег, узбережжя, побережжя", албанським *talj* – "гора", яке в українському мовленні зазнало впливу різних форм прикметника *малий* [90, с. 318] + *-цьк*.

Манухіна (Манухін) – *Р.в.: ч.р. Манухіна, ж.р. Манухіної; мн. Манухіни*. 1) Прізвища на *-хін* утворюються від зменшувальних імен на *-ха*. Прізвища на *-хін* завжди мають наголос на передостанньому складі. Манухін < Мануха < Мануйло. 2) Прізвище походить від імені *Манух*, яке утворилося від усіченого праслов'янського двоосновного імені *Манислав* або *Маномир* за допомогою суфікса *-ух* [100, с. 232] + *-ін*.

Маркевич – *Р.в.: ч.р. Маркевича, ж.р. Маркевич; мн. Маркевичі*. Прізвище походить від антропоніма *Марко* + *-евич* [99, с. 364].

Мартин – *Р.в.: ч.р. Мартина, ж.р. Мартин; мн. Мартини*. 1) Від чоловічого імені латинського походження *Мартин*. 2) Від жіночого імені *Марта* + посесивний суфікс *-ин* [99, с. 365].

Мартинович – *Р.в.: ч.р. Мартиновича, ж.р. Мартинович; мн. Мартиновичі*. Від антропоніма *Мартин* + *-ович* [99, с. 365].

Марченко – *Р.в.*: *ч.р.* Марченка, *ж.р.* Марченко; *мн.* Марченки.
Походження: 1) Від антропоніма *Марко* + *-енко*. 2) Від розмовного жіночого імені *Марька* або *Марча* + *-енко* [99, с. 367].

Махновська (Махновський) – *Р.в.*: *ч.р.* Махновського, *ж.р.* Махновської; *мн.* Махновські. 1) Додавання суфікса *-н-* до основи імені, що закінчується на *-х*, як у випадку *Махна*, якщо ця форма утворена від *Епімах* (*Махнов*), давало суфікс *-хно*, який визначає прізвища на *-хнов* + *-ськ*. 2) Прізвищева назва утворилася від особового імені *Махно* за допомогою суфікса *-овськ*. На думку дослідників, *Махно* – це похідна розмовно-побутового формату на *-хн-о* від особового імені християнського походження *Єпімах* [25, с. 38]. 3) Прізвищева назва утворилася від ойконіма *Махнов* з додаванням суфікса *-ськ(ий)*. Буквально означає першозасновника, власника або жителя населеного пункту *Махнов* (населений пункт Махнов у колишній Галичині, села *Махнівка* (Глобинський і Кременчуцький райони Полтавської області)). Останній є присвійною формою від антропоніма *Махно* – старопольська особова назва *Machno* [25, с. 117].

Миндру – *Р.в.*: *ч.р.* і *ж.р.* Миндру; *мн.* Миндру.

Міхеєва (Міхеєв) – *Р.в.*: *ч.р.* Міхеєва, *ж.р.* Міхеєвої; *мн.* Міхеєви. Від давньоукраїнського чоловічого імені єврейського походження *Михей*, співвідносного з українським *Михайло* [99, с. 386] + *-єв*.

Москаленко – *Р.в.*: *ч.р.* Москаленка, *ж.р.* Москаленко; *мн.* Москаленки.
Походить від: 1) апелятива *москаль* – "воjak, солдат" [97, Т. 4, с. 808] + *-енко*; 2) антропоніма *Москаль* + *-енко*. Етнонім *москаль* – "росіянин", "традиційна назва для вихідця з Московії". У старопольській мові апелятив *moskal* уживався також у значенні "ненажера" та "вид коржика" [99, с. 398].

Н

Неткова (Нетков) – *Р.в.*: *ч.р.* Неткова, *ж.р.* Неткової; *мн.* Неткови.

О

Олефір – *Р.в.*: *ч.р.* Олефіра, *ж.р.* Олефір; *мн.* Олефіри. Походить від давньоукраїнського чоловічого імені грецького походження *Олефір* [99, с. 416].

Олійник – *Р.в.*: *ч.р.* Олійника, *ж.р.* Олійник; *мн.* Олійники. Походить від давньоукраїнського апелятива *олѣйникъ* – "виготовлювач олії", "продавець олії" [99, с. 416].

Оніщенко – *Р.в.*: *ч.р.* Оніщенка, *ж.р.* Оніщенко; *мн.* Оніщенки. Від українського розмовного імені *Онисько*, співвідносного з повним іменем *Онисим* [99, с. 417] + *-енко*.

Осмолович – *Р.в.*: *ч.р.* Осмоловича, *ж.р.* Осмолович; *мн.* Осмоловичі. Походить від апелятива *осмол* [98, Т. 5, с. 774] + *-ович*.

П

Павленко – *Р.в.*: *ч.р.* Павленка, *ж.р.* Павленко; *мн.* Павленки. Від антропоніма *Павло* або *Павел* [99, с. 422] + *-енко*.

Павлійчук – *Р.в.*: *ч.р.* Павлійчука, *ж.р.* Павлійчук; *мн.* Павлійчуки. Походить від антропоніма *Павлій*, який утворився від чоловічого імені *Павло* + квалітативний суфікс *-ій* [99, с. 422] + *-чук*.

Панашенко – *Р.в.*: *ч.р.* Панашенка, *ж.р.* Панашенко; *мн.* Панашенки. Українське утворення з патронімічним суфіксом *-енко* від антропоніма *Панас* [99, с. 427].

Пантелєєва (Пантелєєв) – *Р.в.*: *ч.р.* Пантелєєва, *ж.р.* Пантелєєвої; *мн.* Пантелєєви. Походить від давньослов'янського чоловічого імені грецького походження *Пантелеймонъ* (різновид українських імен: Пантелемон, Пантелій, Панько) [81, Т. 4, с. 18] + *-єв*. Закінчення *-ей* використовувалося для створення паралельних форм. В інших випадках *-ей* займає місце початкового закінчення: Пантелєєв <Пантелей <Пантелеймон.

Петрова (Петров) – *Р.в.*: *ч.р.* Петрова, *ж.р.* Петрової; *мн.* Петрови.
1) Походить від антропоніма *Петро* + *-ов* [57, с. 18]. 2) Книжний варіант присвійного прикметника на *-ов* закріплено як прізвище [100, с. 443].

Пилипенко – *Р.в.*: *ч.р.* Пилипенка, *ж.р.* Пилипенко; *мн.* Пилипенки. Від андроніма *Пилип* + суфікс *-енко* [100, с. 446].

Підгірна (Підгірний) – *Р.в.*: *ч.р.* Підгірного, *ж.р.* Підгірної; *мн.* Підгірні. Український прикметник із суфіксом *-н*, утворений на основі словоформи "під горою" [100, с. 450].

Піліпака – *Р.в.*: *ч.р.* і *ж.р.* Піліпаки; *мн.* Піліпаки. Походить від антропоніма *Пилип* + *-ака*. Прізвище з суфіксом *-ака* має відтінок певної згрубілості чи фамільярності [57, с. 108].

Подуст – *Р.в.*: *ч.р.* Подуста, *ж.р.* Подуст; *мн.* Подусти. Походить від апелютива *подуст* – "дрібна річкова промислова риба родини коропових" [97, Т. 6, с. 520].

Полещук – *Р.в.*: *ч.р.* Полещука, *ж.р.* Полещук; *мн.* Полещуки. Видозміна прізвища Поліщук. Суфікс *-щук* входить у назву жителів регіону чи представника національної групи: *Поліщук* < *Полісся* [90, с. 588].

Поліщук – *Р.в.*: *ч.р.* Поліщука, *ж.р.* Поліщук; *мн.* Поліщуки. Житель Полісся [90, с. 588].

Пономарьова (Пономарьов) – *Р.в.*: *ч.р.* Пономарьова, *ж.р.* Пономарьової; *мн.* Пономарьови. Прізвища на *-арьов*, утворені від назв професій на *-арь*. Прізвища на *-арьов* мають українське походження, оскільки походять від назв професій, які нині відомі виключно на Україні. Модель на *-арьов* поповнилася деякими прізвищами, утвореними від найменувань церковних посад; ці найменування запозичені з грецької за допомогою церковнослов'янської: *Пономарьов* < *пономарь* (*паламар* – "церковний служитель, причетник").

Породзінська (Породзінський) – *Р.в.*: *ч.р.* Породзінського, *ж.р.* Породзінської; *мн.* Породзінські.

Прилуцька (Прилуцький) – *Р.в.*: *ч.р.* Прилуцького, *ж.р.* Прилуцької; *мн.* Прилуцькі. Від ойконіма *Прилуки* – місто в Чернігівській області [91, с. 390].

Путіліна (Путілін) – *Р.в.*: *ч.р.* Путіліна, *ж.р.* Путіліної; *мн.* Путіліни. Походить від східнослов'янського іменного утворення з аугментативним

формантом *-ило* від усіченого двоосновного імені моделі *Путивой, Путиславъ* чи усічено-суфіксального *Путята*, зі збереженням препозиційного компонента *путь* – "дорога" [100, с. 292]: *Путило* + *-ін*.

Р

Радонич – *Р.в.:* *ч.р.* Радонича, *ж.р.* Радонич; *мн.* Радоничі.

Ракович – *Р.в.:* *ч.р.* Раковича, *ж.р.* Ракович; *мн.* Раковичі. Від антропоніма *Рак* + *-ович* [99, с. 477].

Ракул – *Р.в.:* *ч.р.* Ракула, *ж.р.* Ракул; *мн.* Ракули. Від апелятива *рак* + суфікс румунського походження (виступає головним чином у запозичених прізвищах) *-ул* [57, с. 154].

Резниченко – *Р.в.:* *ч.р.* Резниченка, *ж.р.* Резниченко; *мн.* Резниченки. Прізвища, що сягають назв професій, можуть мати ономастичні суфікси. Патронімічний суфікс *-енко* дуже поширений: *Резниченко* / *Різниченко* < *різник*.

Рибак – *Р.в.:* *ч.р.* Рибака, *ж.р.* Рибак; *мн.* Рибакі. Від апелятива *рибак* – "рибалка" [99, с. 482].

Родимченко – *Р.в.:* *ч.р.* Родимченка, *ж.р.* Родимченко; *мн.* Родимченки. Походить від апелятива *родимка* + патронімічний суфікс *-енко*.

Романенко – *Р.в.:* *ч.р.* Романенка, *ж.р.* Романенко; *мн.* Романенки. Від антропоніма *Роман* [99, с. 488] + *-енко*.

Рудей – *Р.в.:* *ч.р.* Рудея, *ж.р.* Рудей; *мн.* Рудеї. Від антропооснови *Руд-*, співвідносної з прикметником *рудий* [99, с. 492].

Рябошапка – *Р.в.:* *ч.р.* і *ж.р.* Рябошапки; *мн.* Рябошапки. Характерною рисою української ономастики є суттєвий відсоток прізвищ, похідних від складних слів. Ці прізвища можуть виступати як зі звичайними суфіксами, так і без них. Поширеним типом є поєднання прикметника (часто означає колір) з іменником: *Рябошапка* < *ряба шапка*.

С

Саровело – *Р.в.:* *ч.р.* Саровела, *ж.р.* Саровело; *мн.* Саровели.

Святецька (Святецький) – *Р.в.*: *ч.р.* Святецького, *ж.р.* Святецької; *мн.* Святецькі. Походить від апелятива *святець* – це святий, слово й тепер уживане в Галичині [89, Т. 4, с. 235] + суфікс *-цьк-*.

Сербінова (Сербінов) – *Р.в.*: *ч.р.* Сербінова, *ж.р.* Сербінової; *мн.* Сербінови. Від етноніма *сербин* – "серб" [99, с. 510] + *-ов*.

Сердюк – *Р.в.*: *ч.р.* Сердюка, *ж.р.* Сердюк; *мн.* Сердюки. Походить від апелятива *сердюк* – на Лівобережній Україні кінця XVII - початку XVIII ст. – козак найманих піхотних полків, що був на повному утриманні гетьманського уряду; охоронець гетьмана [97, Т. 9, с. 133].

Серт – *Р.в.*: *ч.р.* Серта, *ж.р.* Серт; *мн.* Серти.

Сидорченко – *Р.в.*: *ч.р.* Сидорченка, *ж.р.* Сидорченко; *мн.* Сидорченки. Від антропоніма *Сидорко* [99, с. 512] + *-енко* [90, с. 149].

Сироватська (Сироватський) – *Р.в.*: *ч.р.* Сироватського, *ж.р.* Сироватської; *мн.* Сироватські. Походження від гідроніма *Сироватка* – річка, ліва притока Псла ліва притока Дніпра в Сумській області [91, с. 149] + *-ськ-*.

Сіліон – *Р.в.*: *ч.р.* Сіліона, *ж.р.* Сіліон; *мн.* Сіліони.

Скалозубова (Скалозубов) – *Р.в.*: *ч.р.* Скалозубова, *ж.р.* Скалозубової; *мн.* Скалозубови. Походить від апелятива *скалозуб* [97, Т. 9, с. 248]. Тип прізвищ – дієслово плюс іменник – розвинувся від прізвицьк, що включають дієслово у наказовому способі. В українській мові прізвицька цього типу збереглися як прізвища та як прізвища з додаванням патронімічного суфікса *-ов*. Закінчення дієслів наказового способу *-и*, *-ай*, *-ий* замінилися сполучним голосним *о*: *Скалозуб / Скалозубов*.

Слободенюк – *Р.в.*: *ч.р.* Слободенюка, *ж.р.* Слободенюк; *мн.* Слободенюки. Походить від апелятива *слобода* + додавання патронімічного суфікса *-юк*.

Снегурова (Снегуров) – *Р.в.*: *ч.р.* Снегурова, *ж.р.* Снегурової; *мн.* Снегурови. Походить від апелятива *снігур* [97, Т. 9, с. 425] + *-ов*.

Сокирка – *Р.в.*: *ч.р.* і *ж.р.* Сокирки; *мн.* Сокирки. Походить від апелятива *сокирка*, яка є зменшено-пестливою формою до *сокира* – традиційної назви знаряддя праці [97, Т. 9, с. 438], [99, с. 527].

Стельмашенко – *Р.в.: ч.р.* Стельмашенка, *ж.р.* Стельмашенко; *мн.* Стельмашенки. Від апелятива *стельмах* – майстер, який робить вози, сани, колеса [97, Т. 9, с. 684]. Слово походить з німецької *stelmach*, яке проникло в українську мову через польську [95, Т. 1, с. 47] + *-енко*.

Степанова (Степанов) – *Р.в.: ч.р.* Степанова, *ж.р.* Степанової; *мн.* Степанови. Походить від чоловічого імені *Степан*: давньослов'янського *Стефанъ*, а це від грецького імені *Stephanos* – вінок, корона, діадема [89, Т. 4, с. 309].

Степанюк – *Р.в.: ч.р.* Степанюка, *ж.р.* Степанюк; *мн.* Степанюки. Від антропоніма *Степан* [99, с. 534] + *-юк*.

Сус – *Р.в.: ч.р.* Суса, *ж.р.* Сус; *мн.* Суси.

Т

Тарасенко – *Р.в.: ч.р.* Тарасенка, *ж.р.* Тарасенко; *мн.* Тарасенки. Походить від чоловічого імені *Тарас* + *-енко* [99, с. 545].

Татаркевич – *Р.в.: ч.р.* Татаркевича, *ж.р.* Татаркевич; *мн.* Татаркевичі. Від апелятива *татарка* – людина, належна до народу "татари", жіночого роду [97, Т. 10, с. 43] + *-евич*.

Таточенко – *Р.в.: ч.р.* Таточенка, *ж.р.* Таточенко; *мн.* Таточенки. Походить від апелятива *тато* [97, Т. 10, с. 43] + *-ченко*.

Тимофєєва (Тимофєєв) – *Р.в.: ч.р.* Тимофєєва, *ж.р.* Тимофєєвої; *мн.* Тимофєєви. Від чоловічого імені *Темофій* / *Тимофій* [90, с. 154, 159] + *-єв*.

Ткаченко – *Р.в.: ч.р.* Ткаченка, *ж.р.* Ткаченко; *мн.* Ткаченки. Від антропоніма *Ткач* [99, с. 553] + *-енко*.

Трохимець – *Р.в.: ч.р.* Трохимця, *ж.р.* Трохимець; *мн.* Трохимці. Від чоловічого імені *Трохим* [90, с. 161] + *-ець*.

Турська (Турський) – *Р.в.: ч.р.* Турського, *ж.р.* Турської; *мн.* Турські. Походження: 1) Від застарілого слова *турецький* [97, Т. 10, с. 328]. 2) Озеро Турське, село Тур у Волинській області; річка Турка, село Турка у Івано-Франківській області; місто Турка у Львівській області [91, с. 480]; річка Турія в межах Волинської області [87, с. 156, 160].

У

Урсул – *Р.в.*: *ч.р.* Урсула, *ж.р.* Урсул; *мн.* Урсули. 1) Походить від румунського чоловічого імені *Ursu*, спорідненого з жіночим іменем *Урсула*, що в перекладі українською – "вовк" і відповідно "вовчиця" [99, с. 566]. 2) Система румунської ономастики подібна до західноєвропейської в тому, що вона не має власних специфічних суфіксів. Проте прізвища румунського походження характеризуються особливими ознаками. Так, у румунських прізвищах часто зустрічається суфікс прикметників *-esc-*, а самі прізвища закінчуються на *-escu* (*-еску* або *-еско*). У румунській мові часто використовується постпозитивний артикль *-l*, який може приєднуватися як до іменників, так і до прикметників. Наявність однієї з цих рис або їх поєднання (*-escul*) є безперечним доказом румунського походження прізвища. Закінчення *-u* теж може свідчити про румунське походження прізвища. *Урсул* (*Ursul* < *urs* "ведмідь"). 3) Походить від жіночого імені Урсула. Це ім'я латинського походження від слова *ursa* (ведмедиця). Означає "мила і смішна, як молода ведмедиця".

Ф

Філімоненко – *Р.в.*: *ч.р.* Філімоненка, *ж.р.* Філімоненко; *мн.* Філімоненки. Від антропоніма *Філімон* [99, с. 576] + суфікс *-енко*.

Філімончук – *Р.в.*: *ч.р.* Філімончука, *ж.р.* Філімончук; *мн.* Філімончуки. Від антропоніма *Філімон* [99, с. 576], який походить від старослов'янського чоловічого імені *Филимонъ*, яке походить від грецького особового імені із значенням "улюблений" [89, Т. 4, с. 429] + суфікс *-чук*.

Філіпова (Філіпов) – *Р.в.*: *ч.р.* Філіпова, *ж.р.* Філіпової; *мн.* Філіпови. Прізвище походить від антропоніма *Filip*, що походить від наближеного до угорської, словацької та польської вимови варіанта календарного імені *Filip* [99, с. 576] + *-ов* [90, с. 756].

Флорескул – *Р.в.*: *ч.р.* Флорескула, *ж.р.* Флорескул; *мн.* Флорескули. Від румунського чи хорватського імені *Flor*. Румуни розуміють апелятивне значення лексеми *флора* як "квітка", часто використовуючи її і як чоловіче

ім'я, і як кличку для тварин рябої масті [99, с. 578]. До антропооснови *Флор* додається румунський суфікс *-ескул (-escul)*.

Фомін – *Р.в.: ч.р.* Фоміна, *ж.р.* Фоміної; *мн.* Фоміни. Походить від араміїського чоловічого імені *Фома* – "близнюк" [90, с. 164] + *-ін*. *Фома* – слов'янське хрестильне ім'я, що має лише одну форму (християнська та народна форми однакові): *Фомін* < *Фома*. Прізвище на *-ін* за походженням являє собою коротку форму прикметника, утворену від іменників чоловічого та жіночого роду із закінченням на *-а/-я*, і від іменників жіночого роду із закінченням на м'який приголосний. Прізвища на *-ін* можуть бути споконвічно українського походження, якщо вони утворені від українських хрестильних імен: *Хомін* (*Фомін*).

Х

Хіміч – *Р.в.: ч.р.* Хіміча, *ж.р.* Хіміч; *мн.* Хімічі. Дуже поширений фонетичний, але етимологічно невмотивований варіант прізвища *Химич*. Від антропоніма *Хима*, яке походить від жіночого імені *Хима* або календарного чоловічого імені *Хима* (офіційне *Юхим*) + *-ич* [99, с. 585].

Холомеєва (Холомеєв) – *Р.в.: ч.р.* Холомеєва, *ж.р.* Холомеєвої; *мн.* Холомеєви. Прізвище утворено від імені *Варфоломій* (*Варфоломей*), від його двоскладової основи *Фолом-ій* / *Холом-ій* [99, с. 587] + *-єв*.

Хома – *Р.в.: ч.р.* і *ж.р.* Хоми; *мн.* Хоми. Походить від чоловічого імені *Хома* [99, с. 587].

Ч

Черепашук – *Р.в.: ч.р.* Черепашука, *ж.р.* Черепашук; *мн.* Черепашуки. Від антропоніма *Черепаня*, що походить від апелятива *черепаня*, який має декілька значень: "глиняна люлька", "білка", "хата, яка під час дощу затікає", "покришка на каструлю", "сорт яблук" + *-ук* [99, с. 602].

Чернега – *Р.в.: ч.р.* і *ж.р.* Чернеги; *мн.* Чернеги. Від давньослов'янського чоловічого захисного імені *Черна* + квалітативний суфікс *-ега* [99, с. 603].

Черненко – *Р.в.: ч.р.* Черненка, *ж.р.* Черненко; *мн.* Черненки. Від антропоніма *Черна* [99, с. 603], що походить від особового імені *Черн* (*Черна*)

у формі нечленного прикметника *чернь*, яке раніше вживалося майже в усіх слов'янських народів, а давали його темношкірим або темноволосим дітям [100, с. 358] + *-енко*.

Чигиринський – *Р.в.*: *ч.р.* Чигиринського, *ж.р.* Чигиринської; *мн.* Чигиринські. Походить від ойконіма *Чигирин* – місто в Черкаській області, відоме з 1-ї половини XVI ст. [91, с. 509].

Чиж – *Р.в.*: *ч.р.* Чижа, *ж.р.* Чиж; *мн.* Чижі. Прізвище походить від імені *Чиж*. Особове ім'я пішло від назви птаха *чиж*. У латиномовних записах ім'я *Чиж* фіксується вже з 1221 р. [100, с. 361].

Чмир – *Р.в.*: *ч.р.* Чмиря, *ж.р.* Чмир; *мн.* Чмирі. Від українського апелятива *чмир* – "коротка вовна, що лишається після валяння сукна" [99, с. 607].

Чорна (Чорний) – *Р.в.*: *ч.р.* Чорного, *ж.р.* Чорної; *мн.* Чорні. Прізвище походить від прикметника *чорний* [99, с. 611].

Ш

Шаповал – *Р.в.*: *ч.р.* Шаповала, *ж.р.* Шаповал; *мн.* Шаповали. Походить від апелятива *шаповал* – "майстер, який виготовляє з вовни шапки та інші вироби способом валяння" [97, Т. 11, с. 409].

Швацька (Швацький) – *Р.в.*: *ч.р.* Швацького, *ж.р.* Швацької; *мн.* Швацькі. Від прикметника *швацький* – "пов'язаний з пошиттям одягу, білизни" [97, Т. 11, с. 427].

Швець – *Р.в.*: *ч.р.* Шевця, *ж.р.* Швець; *мн.* Шевці. Від українського традиційного або старопольського апелятива *швець* [99, с. 620].

Шевченко – *Р.в.*: *ч.р.* Шевченка, *ж.р.* Шевченко; *мн.* Шевченки. Від антропоніма *Швець*, особової назви *швець* або від апелятива *шевко* – "швець" + *-енко* [99, с. 621].

Шевчук – *Р.в.*: *ч.р.* Шевчука, *ж.р.* Шевчук; *мн.* Шевчуки. Походить від антропоніма *Швець*, особової назви *швець* або від апелятива *шевко* – "швець" + *-ук* [99, с. 621].

Шеремета – *Р.в.*: *ч.р.* Шеремети, *ж.р.* Шеремети, *мн.* Шеремети. Походження: 1) давнє запозичення з тюркської (можливо, з чуваської), де воно

означало "бідолаха, сіромаха, неборак, небіж"; 2) з турецької – "безсоромний"; 3) в українських говорах (зокрема, подільських) апелятив *шеремета* – "балакун, базіка" [99, с. 624].

Шинкаренко – *Р.в.: ч.р.* Шинкаренка, *ж.р.* Шинкаренко; *мн.* Шинкаренки. Від антропоніма *Шинкар*, який походить від традиційного українського апелятива *шинкар*, *корчмар* + *-енко* [99, с. 626].

Шкіренкова (Шкіренков) – *Р.в.: ч.р.* Шкіренкова, *ж.р.* Шкіренкової; *мн.* Шкіренкови. Від апелятива *шкіра* [99, с. 628] + *-енк-* + *-ов*.

Я

Ярема – *Р.в.: ч.р.* Яреми, *ж.р.* Яреми; *мн.* Яреми. Походить від чоловічого імені *Ярема* [99, с. 646], [57, с. 12]. Народна форма імені *Єремія* [89, Т. 4, с. 539].

Таким чином, етимологічний аналіз прізвищ студентів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова вірогідніше розкриває семантику антропооснови. Серед розглянутих прізвищевих назв виявлено 33 антропоніми спірного походження, тобто такі, що дають можливість подвійно інтерпретувати етимологічну належність їх антропооснов. В основах переважної більшості розглянутих антропонімів законсервовані праслов'янські за походженням апелятиви. Абсолютна більшість розглянутих відапелятивних прізвищевих назв – слов'янські за походженням. Нами виявлено лише 7 антропонімів, в основах яких простежуються інослов'янські запозичення.

РОЗДІЛ 5. ПРИЗВИЩА СТУДЕНТІВ В АСОЦІАТИВНОМУ АСПЕКТІ

Серед величезної кількості прізвищ ми дуже часто зустрічаємо такі, семантику яких не розуміємо і не фіксуємо словники. За допомогою вільного асоціативного експерименту дослідимо студентські прізвища непрозорої семантики та іншомовного походження з метою виявлення асоціативних полів власних назв або через систему аналогій, або через систему знань інших мов, або через систему думок респондента.

Асоціативний підхід до вивчення значення слова не є новим у лінгвістиці, проте і до сьогодні залишається одним з пріоритетних напрямів дослідження семантики. Асоціативний аспект дослідження вказує на зв'язки, які виникають між різними поняттями, ідеями або явищами. Цей аспект дослідження дозволяє вивчати які асоціації, сполучення та взаємозв'язки можуть існувати між різними елементами об'єкта дослідження, підкреслює важливі моменти вивчення цього об'єкта. Він може бути корисним для вивчення мовленнєвої психології та когнітивних процесів, пов'язаних з розумінням та використанням мови.

5.1. Історія, сутність та різновиди асоціативного експерименту

Асоціація у широкому сенсі – це форма зберігання інформації у свідомості. Цей термін був уведений в психолінгвістичну науку Дж. Локком як позначення неусвідомлених і безконтрольних думок. Дослідженням асоціацій почали займатися ще за часів Платона і Аристотеля. Їхніми послідовниками у цій галузі стали Р. Декарт, Б. Спіноза, Т. Гоббс. До експериментального етапу вивчення цього питання привели учення А. Бена і Г. Спенсера. Практичну значимість цих ідей втілили В. фон Гумбольдт і Ф. де Соссюр [65, с. 457]. За визначенням О. Селіванової, *асоціація* – це «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули» [96, с. 43].

Це неусвідомлений зв'язок певних думок або ідей, які базуються на особистому досвіді індивіда.

Асоціації індивідів на одне й те саме слово-стимул можуть бути різними з багатьох причин: вік, стать, рівень освіти, регіон проживання, емпіричний досвід. На відповідь інформанта може вплинути і його психологічний стан й суб'єктивне ставлення до участі в експерименті. Прочитання художньої літератури може змінити художнє забарвлення слів-асоціатів з нейтрального на високе. Також разом із накопиченим лінгвістичним багажем носія мови збільшується й кількість асоціацій, які він може дати на слово-стимул. Отже, з часом асоціації індивіда змінюються як якісно, так і кількісно.

У лінгвістиці існує декілька класифікацій асоціацій: за типом зв'язку, за принципом формальних відношень тощо. Єдиної класифікації асоціацій немає, але спорідненим для усіх класифікацій є виокремлення синтагматичних і прагматичних асоціацій. Синтагматичні асоціації – ті, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу і які виражають предикативні зв'язки. Парадигматичні асоціації – ті, лексеми яких є того ж граматичного класу, що і слово-стимул [26, с. 78].

Для позначення певної кількості пов'язаних між собою асоціатів у науці було запроваджено поняття асоціативного поля, оскільки у мовленнєвому мисленні індивід оперує не словами, а асоціативними полями [65, с. 454]. *Асоціативне поле* – це сукупність асоціатів, або реакцій на слово-стимул. Асоціативне поле включає ядро (найчастіші реакції), ближню периферію і далеку периферію. Периферію становлять найменш частотні асоціації. Найбільш частотні асоціації також мають назву асоціативної норми і з урахуванням їх створюються словники [15, с. 16].

Індивід сприймає цей світ не лише у вигляді свого емпіричного досвіду, а й переймає світогляд нації, до якої він належить. Отже, у його свідомості формується певний культурний стереотип, образ фрагмента світу, що оточує представників нації. Через це культура не може бути абстрактною, вона

завжди національна. Такі культурні стереотипи засвоюються у процесі соціалізації, дослідити які дозволяє асоціативний експеримент.

Асоціативний експеримент – у лінгвістиці це «методика досліджень мовних реакцій на слова чи сполуки (стимули), що виявляє рефлекторні тимчасові зв'язки відчуттів, почуттів, образів, понять та їхніх позначень у ментальному лексиконі носіїв мови з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості» [96, с. 43].

У лінгвістику асоціативний експеримент було запозичено з асоціативної психології, що виникла наприкінці ХІХ століття. Основоположниками цього напрямку є Дж. Берклі, Д. Юм, Д. Гартлі, Т. Браун, Г. Спенсер. Застосування асоціативного експерименту у психології приписується американським психологам Х. Г. Кенту та А. Дж. Розанову. У психолінгвістику асоціативний експеримент було введено Дж. Дізом та Ч. Осгудом.

Важливу роль в історії відіграло дослідження лінгвіста А. Тумба та психолога К. Марбе, яке продемонструвало, що вербальна асоціація є не тільки психологічним, а й лінгвістичним явищем. Вони вважали, що вербальні асоціації є зв'язками не тільки між представленими мовами, але й між уявленнями елементів мови. На їхню думку, проблема утворення мовних аналогій, тісно пов'язана з асоціативними процесами [15, с. 15].

Суть асоціативного експерименту полягає в тому, що респондентів пропонують стимули різного типу (слова, зображення, звуки) з метою викликати у нього відповідні асоціації.

На сьогоднішній день у психолінгвістиці існує *три типи асоціативного експерименту* залежно від наявності або відсутності різного виду обмежень: вільний, цілеспрямований і ланцюговий (Л. Калмикова, О. Селіванова). У *вільному* експерименті дослідник ніяк не обмежує інформанта, у *цілеспрямованому* – реакції респондентів обмежують і спрямовують на якесь певне завдання (тобто реципієнтам пропонують дати певний синтагматичний чи парадигматичний типи реакцій). *Ланцюговий* асоціативний експеримент

передбачає кілька асоціативних реакцій на стимул через певний проміжок часу [60, 239].

Отже, виходячи з типів асоціативного експерименту, для дослідження студентських прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження більш за все підходить метод вільного асоціативного психолінгвістичного експерименту.

Вільний асоціативний експеримент є одним з найдавніших методів експериментальної психології та психодіагностики. Першим, хто провів цей експеримент на практиці у кінці 70-х років XIX ст., був англійський психолог Френсіс Гальтон. Він працював над двома проблемами в області дослідження асоціацій: вивченням різних асоціативних ідей та визначенням часу, що вимагається для виникнення асоціації (часу реакції). Метод, розроблений Гальтоном для вивчення асоціацій, мав навіть більше значення для науки, ніж отримані ним результати. Фактично асоціативний експеримент Гальтона став першим науковим досвідом у межах вивчення асоціацій. [15, с. 27].

У вітчизняному мовознавстві найяскравіше ідеї психологічної лінгвістики представляв О. Потебня. Для нього лексичне значення є відображенням у думці (у мисленні, свідомості) загальних уявлень мовців щодо найважливіших ознак поняття про реалію, названу словом. Будучи формою думки, слово має ще й власну внутрішню форму, яку автор називає «уявленням людини про власну думку». Очевидно, що у розумінні О. Потебні внутрішня форма – це асоціація з певною реалією (об'єктом, явищем, ознакою, дією), яка виникає у мовця у зв'язку з якоюсь іншою реалією за провідною ознакою [43, с. 22].

На зламі XX – XXI століть сфера практичного застосування вільного асоціативного експерименту значно розширилася, оскільки епоха глобалізації світового суспільства, його політичного, соціального, економічного розвитку, катаклізмів і соціальних потрясінь потребують систематичного вивчення можливостей людської свідомості забезпечити взаєморозуміння між представниками різних культур. Тому асоціативні норми стали застосовуватися для дослідження певних галузей знань з різними цілями –

політичними, соціологічними, культурологічними. Вільний асоціативний експеримент, на відміну від решти методів, дає можливість «зазирнути» у свідомість і здійснити спробу визначити значимість тих чи інших подій, уявлень, нових понять тощо.

Асоціативна лінгвістика в Україні на сьогодні представлена асоціативною лексикографією та активним застосуванням асоціативних експериментів в аналізі когнітивних, психолінгвістичних і лінгвокультурних явищ. У галузі асоціативної лексикографії видано кілька традиційних асоціативних словників (Н. Бутенко, С. Мартінек, Т. Ковалевська, Н. Кутуза). Можливості застосування асоціативного експерименту як методу аналізу мовних явищ продемонстровано в роботах О. Горошко. Д. Терехова використовує асоціативний експеримент для аналізу когнітивних та лінгвокультурних явищ. Крім того, асоціативний експеримент як метод розв'язання різних завдань мовознавства реалізовано в працях таких дослідників, як Ж. Марфіна (лінгвостилістика), Н. Рудніченко (теорія масової комунікації), У. Марчук, С. Форманова, О. Сурмач (лінгвокультурологія), Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Д. Добровольська (рекламна комунікація), О. Загородня (комп'ютерна лінгвістика), О. Бурдейна, О. Яцкевич (когнітивний напрям), М. Дружинець, А. Романченко, Т. Недашківська, Л. Кушмар, О. Денисевич (дослідження фрагментів мовної картини світу українців).

У межах одеської ономастичної школи було проведено кілька вільних асоціативних експериментів на матеріалі власних назв. Так, О. Карпенко дослідила асоціативну структуру онімічних концептів різних субфреймів, В. Неклесова – хрононімів, Г. Ткаченко – хрематонімів, К. Долбіна – зоонімів, Ю. Дідур – ергонімів, Є. Біла – ароматонімів, причому детальний аналіз наданих інформантами типів реакцій здійснювався у роботах О. Карпенко, К. Долбіної, Ю. Дідур та Є. Біла.

Реакції асоціативного експерименту не можна залишити без уваги та дослідження, це важлива частина експерименту. Єдиної універсальної

класифікації словесних асоціацій поки не існує. З лінгвістичного погляду максимально точною вбачається класифікація, запропонована Д. Тереховою:

I. Синтагматичні:

1) синтагматичні асоціації, які містять у собі оцінку і разом зі стимулом утворюють підрядне словосполучення;

2) синтаксичні.

II. Парадигматичні – асоціації, що належать до одного граматичного класу зі стимулом і відрізняються від нього не більше, ніж за однією семантичною ознакою. Серед них виділяють 5 підгруп:

1) категоріальні парадигматичні асоціації, що належать до того ж семантичного поля, що і стимул;

2) реакції, які належать до того ж семантичного поля, що і стимул, і є його синонімами (контекстуальними, стилістичними);

3) реакції-властивості, які характеризують стимули;

4) реакції, в яких стимул є показником або однією з характерних ознак реакції;

5) реакції-порівняння.

III. Тематичні, які утворюють або в результаті граматичної зміни можуть утворити зі стимулом словосполучення, а також ті, що можуть бути використані в рамках тематично обмеженого контексту (речення).

IV. Фонетичні – реакції, в яких є співзвучність зі стимулом.

V. Словотвірні, серед яких реакції засновані на єдності кореня стимулу і реакції, а також складні слова, однією з основ яких є слово-стимул.

VI. Граматичні реакції, які являють собою граматичну форму стимулу.

VII. Ремінісцентні (цитатні) – перенесення цитат і назв.

VIII. Фразеологічні.

IX. Персоналії (імена, прізвища історичних осіб, видатних людей минулого і сьогодення).

X. Іншомовні асоціації.

Аналіз реакцій в асоціативному експерименті може надати важливі відомості про сприйняття та асоціації учасників, а також взаємозв'язки між різними концепціями чи словами в їхній свідомості [64, с. 241].

5.2. Характеристика асоціацій на студентські прізвища непрозорі семантики та іншомовного походження

У нашому дослідженні застосовано вільний асоціативний експеримент. Для опитування ми використовували анкету в «Google Формі», інформація анонімного характеру надходила на пошту в Gmail. Зразок Анкети знаходиться в Додатку Д.

Інформантам було запропоновано перелік антропонімів-стимулів:

- 1) непрозорі семантики: *Баурда, Кайш, Ключай, Саровело, Серт, Сус*;
- 2) іншомовного походження: *Друтіс, Каназірська, Миндру, Неткова, Породзінська, Радонич, Ракул, Сіліон, Урсул, Флорескул*.

Учасник експерименту повинен швидко, не замислюючись, надати відповідь, що спаде йому на думку. Наступний етап – обробка результатів опитування, їх систематизація, класифікація, зіставлення та формулювання висновків.

У розділі представлено асоціативне поле досліджуваного прізвища, до якого входить ядро, ближня та далека периферія. Ядро асоціативного поля прізвища-стимула – це найчастотніша реакція на онім (8 і більше), далека периферія – рідко вживана реакція (1-3 рази), ближню периферію представляє реакція, яка повторюється 4-7 разів.

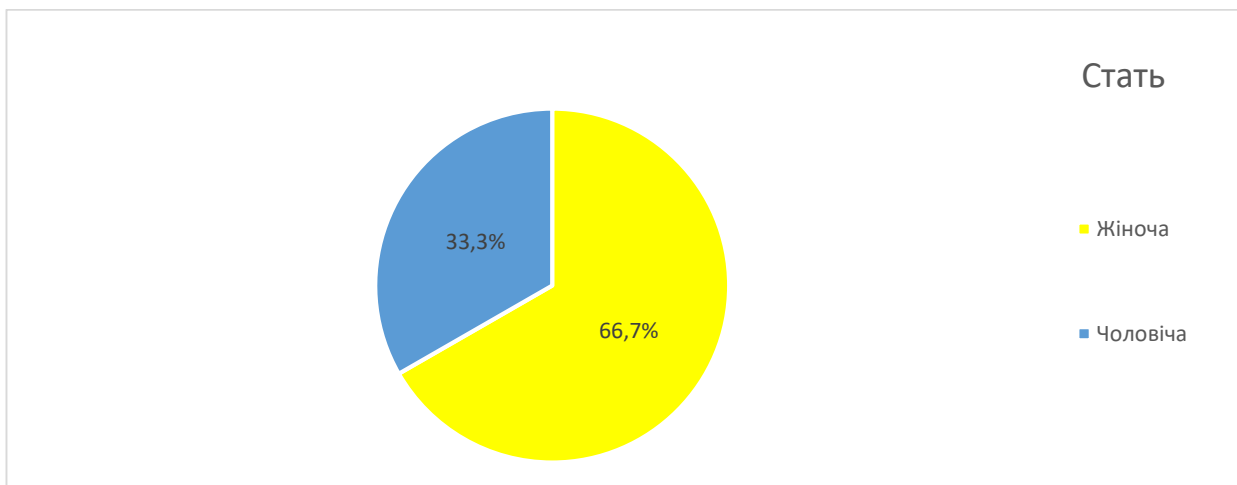
У вільному асоціативному експерименті взяли участь 30 інформантів:

- 20 жінок (66,7 %);
- 10 чоловіків (33,3 %).

Місце проживання респондентів:

- 28 респондентів – мешканці міста Одеси;
- 2 – міста Києва.

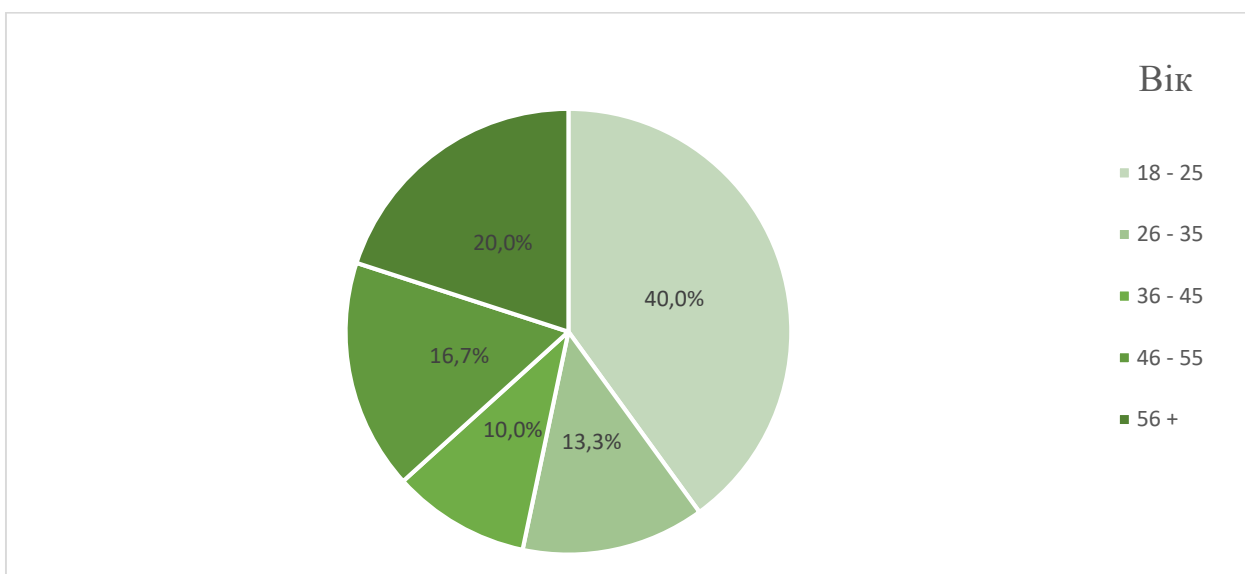
Діаграма 1. Стать респондентів

Асоціації жінок відрізнялися від асоціацій чоловіків емоційним забарвленням. Жінки давали декілька відповідей. Чоловіки відповідали більш сухо та коротко, давали по одній відповіді. В асоціаціях жінок помічаємо біблійну тематику: *Ісус, Каїн, каятися, рака*.

Інформанти, опитані в експерименті, різного віку. У межах категорії «18–25 років» узяли участь в опитуванні 12 осіб (40,0%), у категорії «26–35 років» – 4 особи (13,3%), у категорії «36–45 років» – 3 особи (10,0%), у категорії «46–55» – 5 осіб (16,7%), у категорії «56+» – 6 осіб (20,0%).

Діаграма 2. Вік респондентів

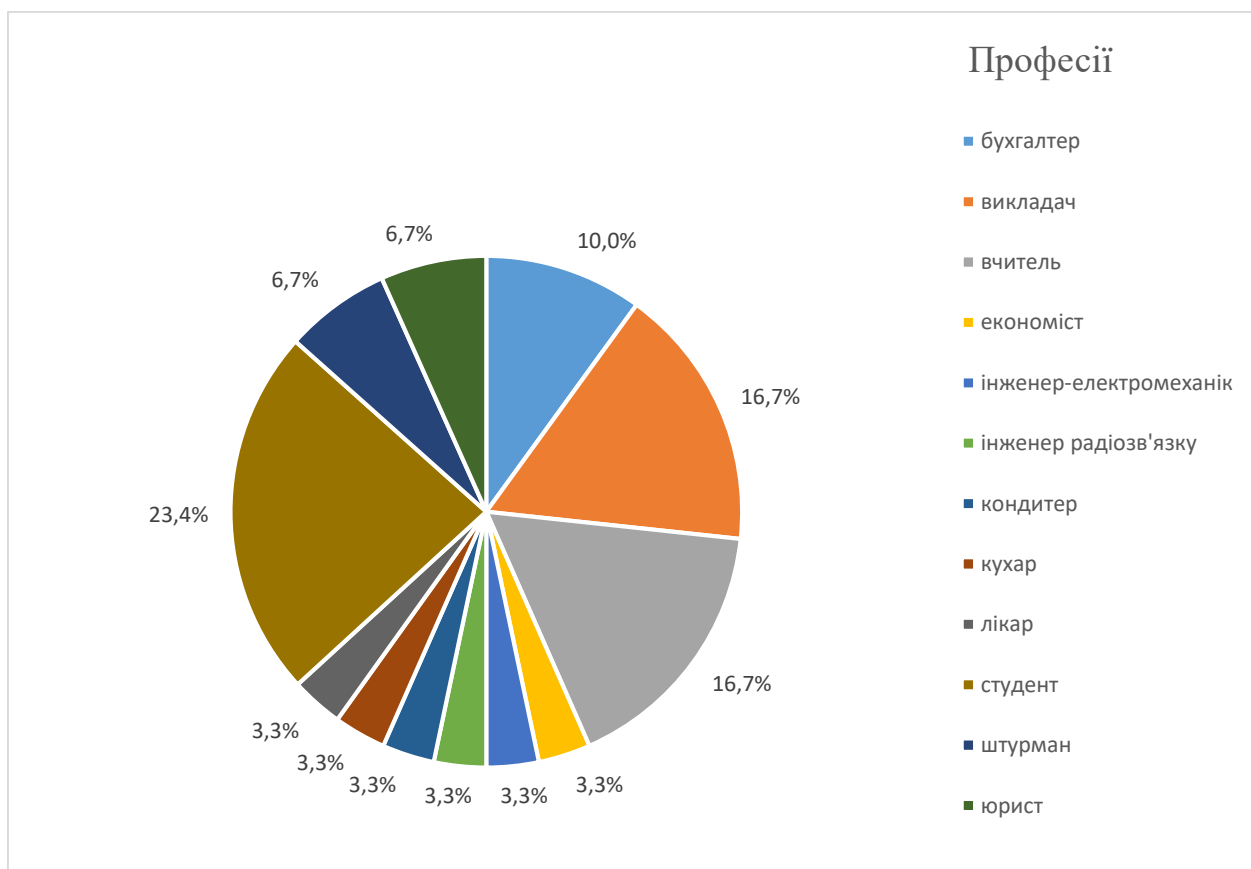

Відповіді респондентів відрізнялися залежно від віку. Чим старший інформант, тим більше асоціацій за кількістю. В інформантів перших трьох

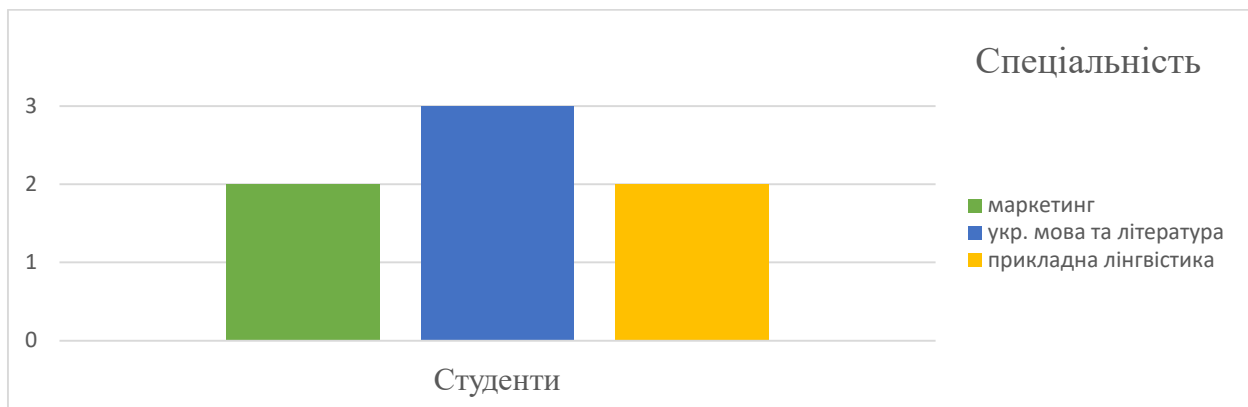
категорій зустрічалися асоціації, які пов'язані з персонажами мультфільмів, фільмів, казок. Можливо, це пов'язано зі спогадами їхнього дитячого минулого або з їхніми дітьми: Кай з казки Андерсена, Урсула з мультфільму «Русалонька», ведмідь Балу, друїд з мультфільму «Астерікс та Обелікс». А також у інформантів перших двох категорій помітні асоціації, пов'язані з персонажами фільмів «Володар перснів», «Оселя зла». Біблійна тематика властива відповідям респондентів категорії «56+».

Інформанти, які взяли участь в опитуванні, мають різні професії. У межах категорії «студент» відповідали 7 осіб різних спеціальностей, що складає 23,4 % від загальної кількості опитуваних, в категоріях «викладач» і «вчитель» – по 5 осіб (16,7 %), в категорії «бухгалтер» – 3 особи (10,0 %), в категоріях «штурман» та «юрист» – по 2 особи (6,7 %), в категоріях «економіст», «інженер-електромеханік», «інженер радіозв'язку», «кондитер», «кухар», «лікар» – по 1 особі (3,3 %).

Діаграма 3. Професії респондентів

Діаграма 4. Спеціальність студентів-респондентів

Досліджуючи відповіді інформантів різних професій, помічаємо, що діяльність помітно впливає на асоціації. Філологи – викладачі та студенти – відповіли на питання анкети, опираючись на знання свого фаху, наприклад: схожа на болгарські імена на кшталт *Петко*; як *рослинний*, ніби суфікс *-еск-* і румунський визначений артикль *-ул*; *Каразін*; *Кайдаш*; *кана*; народження літературного твору. А також є переклади з іноземних мов (англійської, німецької, польської, румунської, французької), зокрема, німецька мова *Vaier* – *фермер*; французька мова *cils* – *вії*. Штурмани (моряки далекого плавання) використовували у відповідях географічні знання, наприклад: Грузія, Італія, Каїр, Канарські острови.

На асоціації одного з інформантів вплинуло недавнє прочитання історичного літопису: *смерд*, *шаровари*, *рака*, *Род*.

Є відповіді, які властиві всім категоріям: *бурда*, *друг*, *квітка*, *оракул*, *суслик*, *флора*, назви хімічних елементів. Це найчистотніші асоціації у дослідженні.

Результат експерименту налічує 794 реакції, що дозволяє аналізувати особливості сприйняття та розуміння студентських прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження.

Баурда (35 асоціацій / 52 відповіді): бажання, *Балу* (ведмідь, персонаж з мультфільму), *бандура* (2), *барабан*, *барви*, *бард* (4), *бардак* (2), *баул* (2), *борода* (5), *бурда* (8), *буря*, *буряк*, *вурда* (карпатський сир), *гостинність*, *Грузія*, *забобони*, *звук*, *кавказька національність*, *коло*, *мудрість*, німецька мова *Vaier*

– *фермер*, нісенітниця, орда, погано, прізвище, річка, сир, співати, співець, суворість, суп, турок, удар, хаос, червоний.

Асоціативне поле досліджуваного прізвища складається з 52 реакцій, які виникли у інформантів. Ядро асоціативного поля (найчастотніша реакція): *бурда* (8). Близня периферія (2 асоціації / 9 відповідей): *борода* (5), *бард* (4). Далека периферія (32 асоціації / 35 відповідей) утворена численними реакціями з коефіцієнтом у діапазоні 2: *бандура*, *бардак*, *баул* та реакції з повторюваністю 1, яких за кількістю 29. Велика кількість асоціацій на це прізвище є фонетичними.

Другіс (31 асоціація / 49 відповідей): афера, байдужість, балтійські мови, Брутус, дартс (назва гри) (2), дерево (2), дерун, драйв, дріт (2), дротики, друг (10), другий, дружба, дружити, друзі (2), друїд (жерці древніх кельтських народів; персонаж з мультфільму «Астерікс та Обелікс») (3), друк (2), іноземний, латвійська мова, литовець (2), назва лікарського препарату, неповага, прутик, ріелтор, рута, рутина, фокус, фрукти (2), фруктіс, чужак, шампунь.

Асоціативне поле: 49 реакцій. Ядро: *друг* (10). Близня периферія не сформована. Далеку периферію (30 асоціацій / 39 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *друїд*, *дартс*, *дерево*, *дріт*, *друзі*, *друк*, *литовець*, *фрукти* та 22 реакції з коефіцієнтом 1. Багато фонетичних асоціацій.

Каїш (33 асоціації / 48 відповідей): араб, божество, веселий, гострий, гикаєш, ідиш, індус, іудей, їсти, Каїн (біблійне ім'я) (3), Каїр (столиця Єгипту) (3), Кай (ім'я, персонаж казки Андерсена) (2), Кайдаш (персонаж повісті Нечуя-Левицького), Калуш (місто) (2), камінь, каша (5), каятися (3), кеш, кеш'ю (2), киш (проганяти), Кіш (пиріг) (2), кліщ, крила, криша, покривало, прізвище, птах, різновид крупи, розуміння, тварина, Туреччина (2), шумний; арабське слово *кеф*, що означає *як?*.

Асоціативне поле складається з 48 реакцій. Ядро не сформоване. Близню периферію складає реакція *каша* з коефіцієнтом 5. Далека периферія (32 асоціації / 43 відповіді) – це реакції з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Каїн*,

каятися, Каїр, Кай, Калуш, кеш'ю, Кіш, Туреччина та 24 реакції з коефіцієнтом 1. Багато асоціацій цього прізвища пов'язані з власними назвами. В основному переважають фонетичні асоціації.

Каназірська (34 асоціації / 51 відповідь): берег, гора, директор, долина, жінка, зарозумілість, зірка (10), зірка Канн (місто), казнаки, казюка (козявка), калейдоскоп, сап (англ. та німец. – *могти*), кана (назва японської писемності), канал, канарка (канарейка) (8), Канарські острови, канонізація, Каразін (український вчений, винахідник, громадський діяч), князь, коза, колорит, конюх, мінеральна вода, місцевість, небо (2), озеро, очі, письменник-публіцист, згасла зірка, прізвище, прірва, птах, різка, різак.

Асоціативне поле: 51 реакція. В асоціативному полі є дві ядерні реакції: *зірка* (10), *канарка* (8). Близня периферія не сформована. Далеку периферію (32 асоціації / 33 відповіді) складають асоціація *небо* (2) та 31 реакція з коефіцієнтом 1. Переважають фонетичні асоціації.

Ключай (28 асоціацій / 52 відповіді): бочка, включати, Волочай, господар, жмут, клокотання, клаптик (2), класика, кліше, клочья (10), ключ (5), ключник, колчан, колючка (2), кружка, Молочай, назва чайного напою, невзначай, порядок, правила, птах, пучок, різновид чаю (2), рослина, собака, трава (3), трав'яний чай (4), чай (4).

Асоціативне поле: 52 реакції. Ядро: *клочья* (10). Близня периферія (3 асоціації / 13 відповідей): *ключ* (5), *трав'яний чай* (4), *чай* (4). Далеку периферію (24 асоціації / 29 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *трава*, *клаптик*, *колючка*, *різновид чаю* та 20 реакцій з коефіцієнтом 1. Багато асоціацій пов'язано з фонетикою. В асоціаціях цього прізвища є тема «трава,чай»: *трава* (3), *трав'яний чай* (4), *чай* (4), *різновид чаю* (2), *рослина*, *Волочай*, *Молочай*, *назва чайного напою*, *кружка*.

Миндру (33 асоціації / 56 відповідей): видра (2), вино (2), випічка, вітер, Грузія, друїд, дружба (2), знаряддя праці, картопля, компанія, мандарин, мандраж, мандри (9), мандрувати (2), мандрівник, мандрівка (2), мантра (3), мин (з арабської *хто* або *звідки*), мина, мир (4), митар, мінливість, молдавське

походження (5), мотивація, мудрий (2), мудрість, прірва, румунське походження, румунська фонетика, село Молдови, сир, спокій, темний ельф.

Асоціативне поле: 56 реакцій. Ядро: *мандри* (9). Близня периферія (2 асоціації / 9 відповідей): *молдавське походження* (5), *мир* (4). Далеку периферію (30 асоціацій / 38 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *мантра, видра, вино, дружба, мандрувати, мандрівка, мудрий* та 23 реакції з коефіцієнтом 1. Багато фонетичних асоціацій.

Неткова (39 асоціацій / 53 відповіді): *бездоріжжя, болгарське походження, вередлива, виваженість, відмова* (2), *відсутність, вчителька, голка, діяч, заборонений* (2), *заперечення* (3), *капризність, категоричний, квітка, коваль, ловити, мітка, небезпека, негативний, не потрібний, не така, не ткане* (2), *ниркова, нитка* (8), *нічия, новинка, нота, підкова* (2), *прізвище, путівець, сітка, стриманість, ткаля, ткати, ткацтво* (2), *точність, шити*; схожа на болгарські імена на кшталт Петко; *tko* – хорватською *хто, нетко* – як *хтось*.

Асоціативне поле складається з 53 реакцій. Ядро: *нитка* (8). Близня периферія не сформована. Далеку периферію (38 асоціацій / 45 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *відмова, заборонений, заперечення, не ткане, підкова, ткацтво* та 32 реакції з коефіцієнтом 1.

Породзінська (35 асоціацій / 52 відповіді): *буття, вода, горда, гурт, дзвін* (3), *дзвінок, дитина, життя, народження* (2), *народження літературного твору, параграф, парасолька, пародія* (2), *пародіювати, Польща, поріднитися, порода* (9), *порода дерева, по родзинках йти* (тобто зібрати родзинки або придбати), *породиста, породілля* (2), *породження* (4), *Порошенко, порядок, прізвище, рід, річка, родзинка* (2), *родина, родинна, родичатися, роздоріжжя, самотня, стежка, шляхта*.

Асоціативне поле складається з 52 реакцій. Ядро: *порода* (9), близня периферія: *породження* (4). Далеку периферію (33 асоціації / 39 відповідей) складають реакції з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *дзвін, народження, пародія, породілля, родзинка* та 28 реакцій з коефіцієнтом 1. В основному переважають фонетичні асоціації.

Радонич (32 асоціації / 51 відповідь): близький, болгарський музикант, вчений, донька, допомога, маленький, мир, мудрість, один, озеро, поважний старий дідусь, порадник, продовження роду, рада, радий, радити, радій (Ra – радіоактивний хімічний елемент), радість (10), радісна, радон (Rn – хімічний елемент, газ) (7), Радониця (2), ранок, рід (2), Род (первісний бог древніх слов'ян), родина, родич (3), родовище, рудники, спокій, старість, щастя; слов'янські імена, основою яких є слова *радість, радий, рада*.

Асоціативне поле: 51 реакція. Ядро: *радість* (10), ближня периферія: *радон* (7). Далека периферія (30 асоціацій / 34 відповіді) утворена численними реакціями з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Радониця, рід, родич* та реакції з повторюваністю 1, яких за кількістю 27. В основному переважають фонетичні асоціації.

Ракул (28 асоціацій / 54 відповіді): акула, ватажок, говорити, гора, дорога, колір волосся, коло, море (2), Назгул (персонаж з фільму «Володар пернів»), оракул (11), оратор, повільний, проголошувати, равлик, рак (як морська істота) (14), рака, раковина, Ракун-сіті (з фільму «Осея зла»), ракушка (3), ритуал, ріг, румунське походження, світло, сонце, степ, татарське походження, *-ул* визначений артикль у румунській мові, холодно.

Асоціативне поле складається з 54 реакцій. У ньому є дві ядерні реакції (25 відповідей): *рак* (14), *оракул* (11), які за кількістю займають майже половину від усіх реакцій на це прізвище. Ближня периферія не сформована. Далеку периферію (26 асоціацій / 29 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *море, ракушка* та 24 реакції з коефіцієнтом 1.

Саровело (37 асоціацій / 46 відповідей): білий колір, блакитний колір, величезне, весло, вино, грузинське чоловіче ім'я, Грузія (3), італійський сир (2), італійська страва (3), Італія (2), каравела, колесо, макселло, музичний інструмент, назва пасты (спагетті) (2), піца, прізвисько, прізвище, прірва, промені, садівник, Сакартвелло (Грузія) (2), сало, сарай (2), сарафан, саркастичний, серветка, сир, сировар, сироватка, сонце, старовір, старий,

студентка, чоловіче ім'я, шаровари; асоціюється з болгарськими прізвищами на кшталт Каравелов, де *вел* – це корінь слова *велик*, тобто *великий*.

Асоціативне поле: 46 реакцій. Ядро та ближня периферія не сформовані. Далеку периферію (37 асоціацій / 46 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Грузія, італійський сир, італійська страва, Італія, назва пасты* (спагетті), *Сакартвело* (Грузія), *сарай* та 30 реакцій з коефіцієнтом 1.

Серт (33 асоціації / 46 відповідей): англійська мова *certain* – конкретний або *впевнений*, байдужість, десерт (2), дівчина, західноєвропейські мови, іноземець, коричневий, навколишній світ, позивний, поряд, прізвище, пустеля, септа, сер (2), серб (2), середовище, сердитий (3), серп (2), сертифікат (2), серце (4), серцевий (2), сидіти, сирота, сиртаки (танець) (2), сірий (2), смерд (феодально-залежний селянин, IX–XIV ст.), студентка, торговець, торт, філологія, хлібороб, цигарки, чужина.

Асоціативне поле: 46 реакцій. Ядро не сформоване. Ближня периферія: *серце* (4). Далеку периферію (32 асоціації / 42 відповіді) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *десерт, сер, серб, сердитий, серп, сертифікат, серцевий, сиртаки, сірий* та 23 реакції з коефіцієнтом 1. В основному переважають фонетичні асоціації.

Сіліон (30 асоціацій / 48 відповідей): аптекар, грошова одиниця, дивний, дівчина, західноєвропейські власні назви, італійський сир, консиліум, легіон, мільйон (2), оселедець, писк, птах, ритуал, рудий, салон, сила (4), силікон (4), силует, сильний він (2), Сицилія (назва острова), сіль (4), сі (нота), сірий, Сіріус (назва зірки або планети) (3), скелі, слизький, слон (3), французьке походження, французька мова *cils* – *вії*, хімічний елемент (*Si* – *Silicon, Silicium*) (4).

Асоціативне поле: 48 реакцій. Ядро не сформоване. Ближню периферію (4 асоціації / 16 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом 4: *сила, силікон, сіль, хімічний елемент*. Далеку периферію (26 асоціацій / 32 відповіді)

складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *мільйон, сильний він, Сіріус, слон* та 22 реакції з коефіцієнтом 1. Багато фонетичних асоціацій.

Сує (19 асоціацій / 35 відповідей): *Ісус* (2), працівник сільського господарства, прізвище, пронизливий, соус, *Стус* (2), *сусак* (рослина) (2), *сусальний* (золото) (4), *сусід* (3), *суслик* (6), *сусло* (3), *суспільний*, *суспільство* (2), *супровід*, *швидкий*, *тонкий*, *якесь містечко в північній частині України*, *sos, sys* (системний файл).

Асоціативне поле: 35 реакцій. Ядро не сформоване. Близня периферія (2 асоціації / 10 відповідей): *суслик* (6), *сусальний* (4). Далеку периферію (17 асоціацій / 25 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *Ісус, Стус, сусак, сусід, сусло, суспільство* та 11 реакцій з коефіцієнтом 1. В основному переважають фонетичні асоціації. В асоціативному полі цього прізвища є іншомовні реакції: *sos, sys*.

Урсул (27 асоціацій / 49 відповідей): *ведмідь* (3), *віз*, *вітер*, *вода* (3), *водорості*, *восьминіг*, *молдавське походження*, *монголи*, *море* (3), *назва істоти*, *океан*, *письменниця*, *північноєвропейські мови*, *похмурий*, *прізвище*, *робота*, *румунське походження*, *скандинавські мови*, *студентка*, *Схід*, *тварина* (2), *тюрки*, *упертість*, *ураган* (2), *Урсула* (ім'я) (5), *Урсула* (персонаж з мультфільму «Русалонька») (8), *Урсула фон дер Ляйен* (4).

Асоціативне поле складається з 49 реакцій. Ядро: *Урсула* (персонаж з мультфільму «Русалонька») (8). Близня периферія (2 асоціації / 9 відповідей): *Урсула* (ім'я) (5), *Урсула фон дер Ляйен* (4). Далеку периферію (24 асоціації / 32 відповіді) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *ведмідь, вода, море, тварина, ураган* та 19 реакцій з коефіцієнтом 1.

З цим прізвищем пов'язуємо дві теми: 1) морська тварина (29): *морська істота, восьминіг, персонаж з мультфільму «Русалонька», вода, водорості, море, океан, тварина, Урсула*; 2) жіноче ім'я (17): *Урсула* (ім'я), *Урсула* (персонаж з мультфільму «Русалонька»), *Урсула фон дер Ляйен*. Є відповідь, яка пов'язана з перекладом з румунської мови: *ведмідь* (3).

Флорескул (26 асоціацій / 52 відповіді): допомога, квітка (10), квітникар, компанія, лікарня, ліки, музика, прапорець, прикладна лінгвістика, природа (2), рослини (3), ризик, світити, світло, танці, трава (2), травник, тріскотіння, школа, флора (як рослини) (12), Флора (богиня), флореск (як рослинний, ніби суфікс *-еск-* і румунський визначений артикль *-ул*), Флорій (ім'я), флуоресценція (2), хвороба (2), хлоргексидин.

Асоціативне поле: 52 реакції. У ньому є дві ядерні реакції (22 відповіді): *флора* (12), *квітка* (10). Близня периферія не сформована. Далеку периферію (24 асоціації / 30 відповідей) складають асоціації з коефіцієнтом у діапазоні 2-3: *природа*, *рослини*, *трава*, *флуоресценція*, *хвороба* та 19 реакцій з коефіцієнтом 1.

Отже, в результаті дослідження асоціативних полів встановлено, що структура кожного асоціативного поля слів-стимулів студентських прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження досить неоднорідна. Одні стимули мають достатньо впорядковані асоціативні поля, як у стимулів *Баурда*, *Клочай*, *Миндру*, *Породзінська*, *Радонич*, *Урсул*. Інші асоціативні поля розмиті та неоднорідні: *Друтіс*, *Кайш*, *Каназірська*, *Неткова*, *Ракул*, *Саровело*, *Серт*, *Сіліон*, *Сус*, *Флорескул*. Причому в асоціативному полі таких стимулів як *Кайш*, *Серт*, *Сіліон*, *Сус* немає реакції, яка б належала до ядерної, що свідчить про несформованість ядра й асоціативного значення. А в асоціативному полі стимулів *Друтіс*, *Каназірська*, *Неткова*, *Ракул*, *Флорескул* немає реакції, яка б належала до ближньої периферії, що свідчить про її несформованість. Немає реакцій в асоціативному полі оніма-стимула *Саровело*, які б належали до ядра й до ближньої периферії. У структурі асоціативних полів слів-стимулів більшість реакцій знаходиться в зоні далекої периферії.

Таким чином, за результатами експерименту ядро чітко сформоване лише в 11 асоціативних полях прізвищ-стимулів, близня периферія чітко сформована в 10 асоціативних полях.

Найбільше реакцій було на онім-стимул *Миндру* – 56 відповідей. Прізвище *Сус* має найменше реакцій – 35 відповідей, а також воно має мейменше асоціацій – 19. Найбільше асоціацій у пізвища *Неткова* – 39.

Реакція *рак* (як морська істота) на слово-стимул *Ракул* була найчастотнішою – 14 разів. Це реакції, які належать до ядра. Найбільше асоціацій ближньої периферії було до оніма-стимула *Сіліон* – 4, й найбільше число реакцій на нього – 16. Найменшу ближню периферію (по 1 асоціації) мають прізвища-стимули *Кайш*, *Породзінська*, *Радонич*, *Серт*. За кількістю реакцій ближня периферія стимулів *Породзінська* та *Серт* мають по 4 відповіді. Найбільше асоціацій далекої периферії було до слова-стимула *Неткова* – 38, а найменше було до стимула *Сус* – 17. Також число реакцій до стимула *Сус* найменше – 25. За кількістю реакцій найбільше число має стимул *Саровело* – 46.

У структурі асоціативних полів виявили випадки багатоядерності, наприклад, в асоціативному полі стимулу *Ракул* є дві ядерні реакції: *рак* з частотністю 14 та *оракул* – 11; *Каназірська* з двома реакціями: *зірка* – 10 та *канарка* – 8; *Флорескул* з двома реакціями: *флора* – 12 та *квітка* – 10.

Важливо пам'ятати, що структура асоціативного поля має нестійку будову, оскільки з продовженням експерименту зростатимуть реакції, які можуть входити як до ядра, так і до зони ближньої чи далекої периферії. Реакції асоціативного поля можуть «рухатися» від однієї зони до іншої. Асоціативні поля стимулів є незамкненими, оскільки з продовженням експерименту будуть зростати ядерні й периферійні реакції. Периферія завжди вказує на вияви індивідуального в асоціативному полі, є структурним компонентом значення. Індивідуальні реакції не менш важливі, адже з плином часу вони навіть можуть стати ядром асоціативного значення. Такі реакції демонструють різнобічне бачення та сприймання українцями того чи того поняття.

Зібраний матеріал дозволив установити, що асоціації реципієнтів представлені як іменниковими, так і прикметниковими, дієслівними

лексемами. Наприклад, найбільш частотними асоціаціями були такі іменники: *бурда* (8), *друг* (10), *зірка* (10), *канарка* (8), *квітка* (10), *клоччя* (10), *мандри* (9), *нитка* (8), *оракул* (11), *порода* (9), *радон* (7), *рак* (як морська істота) (14), *суслик* (6), *флора* (12), *Урсула* (17). Приклади прикметників: *пронизливий*, *рудий*, *серцевий*, *сердитий*, *суспільний*, *швидкий*, *тонкий* та інші. Наявні дієслова: *мандрувати*, *поріднитися*, *радити*, *світити*, *сидіти* та інші. А також є прислівники: *сиро*, *холодно*. Знаходимо займенник: *не така*. Є вигук: *киш*.

Присутні іншомовні асоціації: *can, sos, sus*.

Знаходимо фразеологічну реакцію: *по родзинках йти* (тобто зібрати родзинки або придбати).

На деякі прізвища були однакові реакції: *дівчина* (Серт, Сіліон), *вітер* (Миндру, Урсул), *Грузія* (Баурда, Миндру, Саровело), *друїд* (Друтіс, Миндру), *квітка* (Неткова, Флорескул), *молдавське походження* (Миндру, Урсул), *море* (Ракул, Урсул), *прізвище* (Баурда, Каїш, Каназірська, Неткова, Породзінська, Саровело, Урсул), *птаха* (Каїш, Каназірська, Клочай, Сіліон), *румунське походження* (Миндру, Ракул, Урсул), *світло* (Ракул, Флорескул), *сірий* (Серт, Сіліон), *студентка* (Саровело, Серт, Урсул), *трава* (Клочай, Флорескул).

Результати проведеного аналізу підтверджують можливість інтерпретації слова-реакції як слова-теми, що задає й організовує асоціативне поле. Залежно від того, яка концептуальна структура активізувалася в свідомості інформанта, реакція може експлікувати варіантні значення стереотипних уявлень носіїв культури, які продукують очікування, що існують у свідомості її носіїв. Так, наприклад, тема *морська тварина* містить такі реакції: *морська істота*, *восьминіг*, *персонаж з мультфільму «Русалонька»*, *вода*, *водорості*, *море*, *океан*, *тварина*, *Урсула*.

Врахувавши результати нашого соціопитування можна дійти висновків, що вік, стать та професія значно впливають на асоціації, які виникають у людей на прізвища непрозорої семантики та іншомовного походження.

ВИСНОВКИ

Прізвища як вид антропонімів, за етимологічною прозорістю, посідають проміжне місце між іменами та прізвиськами; переважно мотивовані особовими іменами і є твірною базою для топонімів, прагматонімів та ідеонімів. Спільно з ойконімами й гідронімами антропоніми є цінним матеріалом для вивчення різних етапів розвитку мови. Прізвища характеризуються стабільністю, родинною спадковістю, не дають квалітативної оцінки.

Процес становлення прізвищ тривав декілька століть, по-різному проходив на всіх українських територіях, неодноразово охопив різні соціальні верстви. Тому можна впевнено стверджувати, що саме державні інституції мали вирішальне значення в юридичній стабілізації прізвищ як спадкових родинних назв. Результати вивчення історичної антропонімії є неоціненним джерелом для дослідження різних розділів мовознавства, але передусім історії мови та діалектології, оскільки в прізвищах нерідко зберігається лексика, яка вже вийшла з ужитку.

Структура антропонімікону є найбільш дослідженою, упорядкованою, стабільною. Загалом найменування живих істот часто характеризуються давнім і не завжди зрозумілим походженням, великою кількістю варіантних форм. Розмаїття структурних, семантичних, мотиваційних, функціональних та інших особливостей антропонімів зумовило зосередження уваги ономастів на історії їх виникнення. Урахування екстралінгвальних чинників (переважно культурного, економічного, політичного життя суспільства, динамічності соціальних процесів, зокрема міграції населення, етнічного складу, особливості ландшафту, фауни і флори території, яка досліджується) допомагає комплексно вивчити процес формування прізвищевої системи певного регіону.

Проведений аналіз 205 прізвищ студентів ОНУ імені І. І. Мечникова засвідчує високий рівень актуальності ономастичної та апеллятивної лексики у процесах їхнього творення.

Лексичною базою прізвищевих основ виступають характерні для українських прізвищ загалом групи онімної й апелятивної лексики, серед яких домінують апелятивні основи (55,6%), тоді як відонімним властива менша продуктивність (41,5%).

Із лінгвістичного погляду в більшості досліджуваних прізвищ лежить виразно українська твірна основа, що має загальнонаціональний характер, проте помітний відсоток (4,9%) складають неукраїнські за походженням одиниці (румунські, польські, болгарські, сербські, французькі, литовські). Іншомовні прізвища засвідчують наслідки активних міграційних процесів, через які було сформовано сучасний склад населення країни. Але деякі прізвища зазнали певної адаптації до українських фонетичної та граматичної систем (проте такі антропоніми не обов'язково пов'язані з новітніми міграційними процесами – частина їх може відображати давній етнічний склад населення України).

У роботі досліджено 85 відонімних та 114 відапелятивних прізвищ, зафіксовано 6 прізвищ, які утворені від назв з непрозорою семантикою.

13 прізвищ (6,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ; 15% відонімних прізвищ – у такій послідовності і далі будемо вказувати відсотки) утворено від топонімів: 9 онімів (4,5%; 10,5%) від ойконімів та 4 оніми (2%; 4,5%) від гідронімів. 72 прізвища (35%; 85%) утворено від антропонімів: 67 онімів (32,5%; 79%) містять у своїй основі християнські чоловічі імена і 5 прізвищ (2,5%; 6%) мотивовано жіночими іменами. Прізвища, співвідносні з різними за структурою чоловічими та жіночими християнськими іменами, відображають характерні особливості давньої системи варіантів особових найменувань, засвідчують афіксальну різноманітність у специфіці творення варіантів імен.

У категорії відапелятивних прізвищ найповніше представлено лексико-семантичні групи агентивних (за родом діяльності людини – 26 апелятивів: 12,6%; 23%) та атрибутивних назв (за зовнішніми рисами людини – 25 прізвищ: 12,1%; 22%, за внутрішніми ознаками – 9 апелятивів: 4,3%; 7,9%).

Численність цих прізвищ можна пояснити комунікативною актуальністю професійних характеристик особи, а також її зовнішніх і внутрішніх ознак. Прізвища, мотивовані назвами професій, відображають колишні економічні реалії, домінувальні види господарської діяльності населення.

Апелятивні прізвища утворюються від назв рослин і назв тварин: у нашому дослідженні 17 прізвищ походить від зазначених лексико-семантичних груп (8,3%; 14,9%), зокрема від назв птахів утворено 8 апелютивів (3,9%; 7%), від назв рослин – 5 апелютивів (2,4%; 4,4%), від назв риб – 3 апелютиви (1,5%; 2,6%), від назв диких тварин 1 апелютив (0,5%; 0,9%). Серед апелютивних основ названі лексико-семантичні групи є непродуктивними.

З назвами на означення національності, а також з назвами місця проживання пов'язані 8 прізвищ (3,9%; 7%). 3 апелютиви (1,5%; 2,6%) пов'язані з назвами соціальної приналежності, церковними назвами, назвами абстрактних понять, з назвами їжі та з назвами одягу. 2 апелютиви (1%; 1,7%) пов'язані з назвами сімейних відношень та з військовою службою. Поодинокі представлені прізвища від назв предметів та від назв явищ природи (0,5%; 0,9%).

Зі структурно-словотвірного боку серед прізвищ здобувачів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова виокремлено прикметникові (32,7% – утворені від прикметників і дієприкметників) та іменникові (67,3%).

Прізвища іменникового типу такі:

- 1) утворені лексико-семантичним способом (11,2% від загальної кількості досліджуваних прізвищ).
- 2) утворені морфемним способом (49,3% від загальної кількості досліджуваних прізвищ).

Серед прізвищ, утворених за допомогою афіксів, на першому місці прізвища із суфіксом *-енко* (*-єнко*, *-ченко*) – 20,5% від загальної кількості досліджуваних прізвищ. Популярність словотвірного типу на *-енк-о* зафіксована в прізвищевих системах таких регіонів України: Дніпровське Припоріжжя, Лубенщина, Середня Наддніпрянина, Правобережне

Побужжя, Нижня Наддніпрянина, Північна Донеччина, Уманщина. Іншу групу становлять прізвища, утворені за допомогою суфікса *-ук* (*-юк*, *-чук*) – 8,3%. 2,9% від загальної кількості досліджуваних прізвищ складають прізвища із суфіксами *-евич*, *-ович*. 2% від загальної кількості досліджуваних прізвищ складають прізвища із суфіксом *-к-о*. Зафіксовані прізвища, утворені за допомогою інших суфіксів: *-ак* (*-як*), *-ан* (*-ян*), *-ар*, *-ик*, *-ич*, *-ій*, *-ай*, *-ака*, *-ань*, *-ач*, *-ега*, *-ей*, *-ел-о*, *-ера*, *-ета*, *-ець*, *-иш*, *-к-а*, а також складні прізвища та прізвища, утворені префіксальним і префіксально-суфіксальним способами.

3) Прізвища іншомовного походження (4,9%).

4) Прізвища непрозорої основи (1,9%).

Серед іменникових прізвищ найбільшу групу становлять прізвища, утворені за допомогою суфіксації.

Прізвища прикметникового типу такі:

1) у формі нечленних прикметників і дієприкметників із суфіксами *-ов-* (*-к-ов-*), *-єв-*, *-ін*, *-їн* (18% від загальної кількості досліджуваних прізвищ) – становлять найбільшу групу. Словотвірна модель з посесивним формантом *-ов* стає доміантною на таких територіях України: Уманщина, Дніпровське Припоріжжя, Північна Донеччина, Правобережне Побужжя, дещо нижчий відсоток на Лубенщина, Середня Наддніпрянина;

2) у формі членних прикметників і дієприкметників із суфіксами *-ськ-*, *-цьк-*; *-овськ-*, *-євськ-*, *-івськ-*, *-янськ-* (9,7%);

3) префіксально-суфіксального утворення (2%);

4) утворені з відносних прикметників з суфіксом *-ов-* (1,5%);

5) безафіксного утворення (1%);

6) утворені за допомогою суфікса *-енн-* (0,5%).

Семантику антропооснови вірогідніше розкриває Етимологічний словник прізвищ студентів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова. Серед розглянутих прізвищевих назв виявлено 33 антропоніми спірного походження, які дають можливість подвійно інтерпретувати етимологічну належність їх

антропооснов. В основах переважної більшості розглянутих антропонімів є праслов'янські за походженням апелятиви. Абсолютна більшість розглянутих відапелятивних прізвищевих назв – слов'янські за походженням. Виявлено 7 антропонімів, в основах яких простежуються інослов'янські запозичення. З'ясування внутрішньої форми й походження студентських прізвищ є важливим чинником розуміння історії, генетичних зв'язків і контактів споріднених та неспоріднених мов.

У результаті дослідження асоціативних полів прізвищ непрозорої семантики та іншомовного походження (після проведення вільного асоціативного експерименту) встановлено, що структура кожного асоціативного поля онімів-стимулів досить неоднорідна. Одні стимули мають достатньо впорядковані асоціативні поля, інші – розмиті та неоднорідні. В асоціативному полі таких стимулів як *Кайш*, *Серт*, *Сіліон*, *Сус* немає найчастотнішої реакції, що свідчить про несформованість ядра й асоціативного значення, в антропонімів *Друтіс*, *Каназірська*, *Неткова*, *Ракул*, *Флорескул* немає реакції, яка б належала до ближньої периферії, а в оніма-стимула *Саровело* – реакцій, які б належали до ядра та до ближньої периферії. У структурі асоціативних полів слів-стимулів більшість реакцій знаходиться в зоні далекої периферії. Таким чином, за результатами експерименту ядро чітко сформоване лише в 11 асоціативних полях прізвищ-стимулів, ближня периферія чітко сформована в 10 асоціативних полях. Найбільше реакцій на онім-стимул *Миндру* – 56. Прізвище *Сус* має найменше реакцій – 35, найменше асоціацій – 19; найбільше асоціацій в прізвища *Неткова* – 39.

Найчастотніша реакція – 14 разів – реакція *рак* на слово-стимул *Ракул*. Найбільше асоціацій ближньої периферії до оніма-стимула *Сіліон* – 4, найменшу ближню периферію (по 1 асоціації) мають прізвища-стимули *Кайш*, *Породзінська*, *Радонич*, *Серт*. Найбільше асоціацій далекої периферії до слова-стимула *Неткова* (38), а найменше – до стимула *Сус* (17), найменше реакцій у цій периферії також в оніма *Сус* (25). За кількістю реакцій далекої периферії найбільше число має прізвище-стимул *Саровело* – 46.

У структурі асоціативних полів виявили випадки багатоядерності, зокрема, в асоціативному полі таких стимулів, як *Ракул*, *Каназірська*, *Флорескул* є дві ядерні реакції. На деякі прізвища були однакові реакції, зокрема найбільше однакових реакцій на прізвища *Баурда*, *Кайш*, *Каназірська*, *Неткова*, *Породзінська*, *Саровело*, *Урсул*. Результати проведеного аналізу підтверджують можливість інтерпретації слова-реакції як слова-теми, що задає й організовує асоціативне поле. Так, наприклад, з прізвищем *Урсул* пов'язуємо дві теми – це *морська тварина* та *жіноче ім'я*.

Зібраний матеріал дозволив встановити, що асоціації реципієнтів представлені як іменниковими, так і прикметниковими, дієслівними лексемами, поодинокі представлені займенниковими, прислівниковими, а також вигуками. Серед виявлених асоціацій є іншомовні та фразеологічні реакції.

У дослідженні розглянуто результати за специфікою гендеру, віковою категорією та професіями, які, безперечно, впливають на вибір асоціацій. За результатами вільного асоціативного експерименту ми дійшли висновку: 1) всі обрані прізвища-стимули розподілились на дві категорії, зокрема, зрозумілі реципієнтам, які викликали позитивну реакцію, та маловідомі чи невідомі, оскільки асоціації інформантів були далекі від реального значення; 2) в основному переважають фонетичні асоціації; 3) більшість асоціацій є синтагматичними, а також широко представлені й парадигматичні асоціації, оскільки респонденти виявили зв'язки як у межах структури речення й словосполучень, так і в межах заміни асоціацій антонімами й синонімами.

Отже, у результаті проведеного комплексного аналізу студентських прізвищ простежено специфіку антропонімійного матеріалу, яка полягає в строкатості прізвищевої системи, зокрема й етнічній, що пов'язано з історією формування населення і країни в цілому. Аналізовані прізвища є складовою частиною загальнонаціональної антропосистеми української мови; вони тотожні, споріднені та подібні з прізвищами українців з інших регіонів. Семантика твірних основ прізвищ має великий ступінь історичної та

етнографічної інформативності, оскільки відтворюють побут, культуру та духовний світ населення.

Проблема вивчення прізвищ набуває дедалі більшого значення, тому перспективу нашого дослідження вбачаємо у вивченні офіційних найменувань студентів інших спеціальностей ОНУ імені І.І.Мечникова з урахуванням і географії поширення прізвищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афадеєва Я. М. Словотвірна структура прізвищ мешканців Новоушицького району Хмельницької області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. 2017. Вип. 1 (27). С. 13 – 16.
2. Бабій Ю. Б. Словотвірна специфіка прізвищевих ад'єктивів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3 (71). С. 32 – 35.
3. Белей Л. О. Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
4. Белей Л. О. Трансформація українського ономастикону посттоталітарного періоду на загальнослов'янському тлі : монографія. Wrocław : Wydawn. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007. 245 с.
5. Блажчук Ю.І. Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
6. Близнюк Б. Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1997. 23 с.
7. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 368 с.
8. Булава Н. Ю. Словотвірні особливості сучасних українських прізвищ Північної Донеччини. С. 37 – 47. URL:
<https://chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeojfohoefgiehjai/index.html>
(дата звернення : 05.03.2023).
9. Бучко Г. Є. Мотивація, деривація і структура українських прізвищ. *Історична та сучасна українська ономастика* : вибрані праці. Чернівці : Букрек, 2013. С. 25 – 26.
10. Бучко Г. Є. Прізвища Бойківщини в період їх становлення і в наші дні : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1986. 20 с.

11. Бучко Г. Є. Роль слов'янських відкомполитних імен у творенні українських прізвищ. Українська пропріальна лексика : монографія. Київ : Кий, 2000. С. 20 – 24.
12. Бучко Г. Є. Семантична та словотвірна структура сучасних прізвищ Бойківщини. *Історична та сучасна українська ономастика* : вибрані праці. Чернівці : Букрек, 2013. С. 32 – 40.
13. Велічко І. С. Сучасні прізвища студентів: структурно-семантичний аспект. *ACADEMIA IUNIORA* : зб. наук. пр. Мюнхен, Баварія : УВУ, 2024. Вип. 3. С. 114 – 119.
14. Вирста Н. Б. Становлення та розвиток антропонімії Покуття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2012. 20 с.
15. Горошко О. І. Інтегративна модель вільного асоціативного експерименту : монографія. Харків : Каравела, 2001. 320 с.
16. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України : монографія. *Ономастика і апелятиви* / за ред. В. О. Горпинич. Дніпропетровськ ; Миколаїв : Іліон, 2006. Вип. 25. 237 с.
17. Горпинич В. О. Назви жителів в українській мові : монографія. Київ : Вища шк., 1979. 157 с.
18. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої будови української актової мови XIV – XV ст. : монографія. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.
19. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. : монографія. Київ : Наук. думка, 1988. 170 с.
20. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст.: монографія. Київ : Міленіум, 2006. 203 с.
21. Дружинець М. Л., Велічко І. С. Словотвірні особливості сучасних прізвищ: прикметниковий тип. *Філологічні студії* : зб. наук. пр. студентів і магістрантів ф-ту філології та журналістики. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. Вип. XIX. С. 83 – 87.

22. Дружинець М. Л., Велічко І. С. Сучасні прізвища студентів: лексико-семантичний аспект. *European scientific discussions*. Rome. Italy, 2021. С. 237 – 243.
23. Дружинець М. Л., Куделіна Д. Семантичні особливості прізвищ мешканців м. Дністровська ПМР. *Проблеми і проєкції сучасного українського мовного і літературного процесу* : зб. наук. пр. І Міжнар. студент. наук.-практ. конф. / відп. ред. М. Л. Дружинець. Тирасполь, 2012. С. 91 – 95.
24. Єфименко І. В. До походження українських прізвищ (на матеріалі «Ділової документації Гетьманщини XVIII ст.»). *Ономастика та етимологія* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ : Ін-т української мови, 1997. С. 66 – 74.
25. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. : монографія. Київ : Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України, 2003. 168 с.
26. Єфимчук Г. Асоціативний експеримент у дослідженні соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. *Актуальні питання іноземної філології. Науковий журнал*. 2018. № 8. С. 76 – 81.
27. Железняк І. М. До історії українських прізвищ. *Мовознавство*. 1976. № 5. С. 65 – 72.
28. Железняк І. М. Семантичні параметри слов'янських антропонімних етимонів. *Слов'янська ономастика* : зб. наук. пр. на честь 70 річчя П. П. Чучки / відп. ред. С. М. Медвідь. Ужгород : Госпрозрахунк. РВВ упр. у справах преси та інформації, 1998. С. 95 – 105.
29. Железняк І. М. Слов'янська антропоніміка : Вибрані статті. Київ : Кий, 2011. 286 с.
30. Железняк І. М. Українські прізвища на *-ист (-а, -ий)*. *Мовознавство*. 1975. № 2. С. 44 – 54.
31. Залеський А. М. Спостереження над українськими прізвищами XVII в. (на матеріалі с. Перегінське). *Дослідження і матеріали з української мови*. Київ : Наук. думка, 1964. Т. 6. С. 133 – 145.

32. Ільченко І. І. Антропонімія Нижньої Наддніпрянщини в її історичному розвитку (Надвеликолузький регіон) : дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2003. 253 с.
33. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : дис. ... д-ра філол. наук. Одеса, 2006. 416 с.
34. Карпенко Ю. О. Реєстри Війська Запорозького і проблема постановня українських прізвищ. *Питання історичної ономастики* : монографія. Київ : Наук. думка, 1994. С. 182 – 201.
35. Керста Р. Й. Особові назви, утворені від загальних назв, на означення професії, роду заняття (на матеріалі пам'яток української мови XVI ст.). *Питання історії української мови*. Київ : Наук. думка, 1970. С. 141 – 158.
36. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування : монографія. Київ : Наук. думка, 1984. 151 с.
37. Корнилович М. І. Огляд народних родових прізвищ на Холмщині й Підляшші. *Етнографічний вісник*. Київ : Вид-во ВУАН, 1926. Кн. 2. С. 113 – 123.
38. Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (граматична структура, морфемна структура, лексико-семантична база, походження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 176 с.
39. Кравченко Л. О. Антропонімія Лубенщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 20 с.
40. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища. *Серія б. Духовний світ людини*. № 3. Київ : Знання, 1990. 48 с.
41. Масенко Л. Т. Українські прізвища з суфіксом *-ій*. *Мовознавство*. 1976. № 5. С. 73 – 78.
42. Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах : монографія. Ужгород : Вид-во УДУ, 1999. 246 с.
43. Недашківська Т. Є. Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи) : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2019. 230 с.

44. Неділько О. Д. Антропонімія Північної частини Лівобережної України (другої половини XVII – першої половини XVIII ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1969. 29 с.
45. Неділько О. Д. Про утворення українських прізвищ. *Українська мова та література в школі*. 1967. № 9. С. 19 – 25.
46. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія. *Повідомлення Української ономастичної комісії*. Київ : Наук. думка, 1966. Вип. 1. С. 24 – 43.
47. Німчук В. В. Українські прізвища з суфіксами -ук, -чук та етимологічно споріднені утворення. *Українська діалектологія і ономастика*. Київ : Наук. думка, 1964. Вип. 3. С. 194 – 210.
48. Новикова Ю. М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини : монографія. / заг. ред. Т. Ю. Ковалевська. Донецьк : НордПрес, 2009. 210 с.
49. Остап Р. І. Власні особові імена у функції прізвищевих назв. Українська лексика в історичному та ареальному аспектах : монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 163 с.
50. Остап Р. І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника). Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Київ : Наук. думка, 1995. С. 517 – 568.
51. Остап Р. І. Словотворча структура. Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII століття : монографія. Київ : Наук. думка, 1989. 132 с.
52. Отін Є. С. Тюркські краї. Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. : монографія. Київ : Наук. думка, 1989. 148 с.
53. Панцьо С. Е. Антропонімія давньої Лемківщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 1985. 22 с.
54. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 1999. 18 с.
55. Пахомова С. М. Доля українських патронімів на -ич. Актуальні питання антропоніміки : монографія. Київ : Академперіодика, 2005. С. 174 – 186.

56. Редько Ю. К. Основні словотворчі типи сучасних українських прізвищ у порівнянні з іншими слов'янськими. *Філологічний збірник Українського комітету славістів*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 112 – 129.
57. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища : монографія. Київ : Наук. думка, 1966. 216 с.
58. Руколяньська Н. В. Формантна типологія прізвищ Гуляйпільщини. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : ДВНЗ КНУ, 2015. Вип. 12. С. 72 – 82.
59. Рудьова Н. І. Антропонімія Західного Поділля кінця XVIII – XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т імені В. Стефаника, 2004. 24 с.
60. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
61. Скорук І., Случик А. Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Ківерцівського району Волинської області. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 9. С. 118 – 132.
62. Сухомлин І. Д. Історична антропонімія. *Київське Полісся*. Київ : Наук. думка, 1989. С. 181 – 189.
63. Сухомлин І. Д. Українські прізвиська людей як власні родові назви. *Говори і ономастика Наддніпрянщини*. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1970. С. 30 – 58.
64. Терехова Д. І. Типологія вербальних асоціацій у вільному асоціативному експерименті. *Наукові записи*. Серія «Філологічна». 2000. №16. С. 236 – 246.
65. Ткаченко Г. В. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII, Ч. 3. С. 454 – 460.
66. Ткаченко О. Б. Українські прізвища з суфіксом *-енко* та споріднені утворення (питання походження). *Слов'янське мовознавство*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Вип. 2. С. 38 – 53.

67. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
68. Фаріон І. Д. До питання генези українського антропонімного форманта *-енк-о* (територіальне поширення в діахронії). *Слов'янська ономастика* : зб. наук. пр. Ужгород : Госпрозрахунк. РВВ упр. у справах преси та інформації, 1998. С. 220 – 226.
69. Фаріон І. Д. Мотиваційно-номінаційний принцип в антропонімній лексиці (на матеріалі прізвищевих назв кінця XVIII – початку XIX ст.). *Записки з ономастики*: зб. наук. пр. Одеса : Астропринт, 1999. Вип. 3. С. 11 – 18.
70. Фаріон І. Д. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником) : монографія. Львів : Літопис, 2001. 371 с.
71. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ : Наук. думка, 1982. Т. 36. С. 391 – 426.
72. Франчук В. Ю. Українські особові назви XVII ст. Питання ономастики : монографія. Київ: Наук. думка, 1965. 256 с.
73. Худаш М. Л. Антропонім *Бойко* і питання його генезису. *Мовознавство*. 1978. № 1. С. 66 – 73.
74. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV – XVIII ст. З історії української лексикології : монографія. Київ : Наук. думка, 1980. 160 с.
75. Худаш М. Л. З історії української антропонімії : монографія. Київ : Наук. думка, 1977. 236 с.
76. Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Мовознавство*. 1969. № 2. С. 37 – 46.
77. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів. Утворення від слов'янських автохтонних відкомполітичних скорочених особових власних імен : монографія. Київ : Наук. думка, 1995. 361 с.
78. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 1970. 42 с.

79. Чучка П. П. До проблеми іншомовних елементів в українській антропонімії. Питання ономастики Південної України : монографія. Київ : Наук. думка, 1974. 155 с.
80. Чучка П. П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови. *Мовознавство*. 1984. № 6. С. 49 – 56.
81. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ. Історія української мови. (Лексика і фразеологія) : монографія. Київ : Наук. думка, 1983. С. 492 – 620.
82. Шеремета С. В. Антропонімія північної Тернопільщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2002. 20 с.
83. Ющишина О. М. Прізвищеві назви і прізвища центральної Хмельниччини XVII – XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2019. 294 с.

Довідкова література

84. Асоціативний словник української рекламної лексики / уклад. Т.Ю.Ковалевська, Г. Д. Сологуб, О. В. Ставченко. Одеса : Астропринт, 2001. 116 с.
85. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Львів : Вища шк. Вид-во при ЛДУ, 1989. 326 с.
86. Горпинич В. О. Прізвища степової України : словник. Дніпропетровськ : ДНУ, 2000. 404 с.
87. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О. С. Стрижак. Київ : Наук. думка, 1985. 256 с.
88. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наук. думка, 1982 – 2012. Т. 1 – 6.
89. Іларіон (Огієнко І.; митрополит) Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4 т. / за ред. Ю. Мулика-Луцика. Вінніпег. Канада : Волинь, 1979 – 1995. Т. 1 – 4.
90. Ірклієвський В. Етимологічний словник українських прізвищ. Мюнхен : Iskra-Druckerei, 1987. 904 с.
91. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України : 3700 географічних назв / відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : Академія, 2014. 542 с.

92. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: у 2 т. Львів : Видав. центр ЛНУ імені І. Франка, 2007. Т. 1. 344 с.
93. Новикова Ю. М. Практичний словозмінно-орфографічний словник прізвищ Центральної та Східної Донеччини / за ред. Т. Ю. Ковалевської, І. Є. Намакштанської. Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2007. 996 с.
94. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. Київ : Рад. школа, 1968. 255 с.
95. Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ : у 2 т. Львів : НТШ, 2007. Т. 1 – 2.
96. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
97. Словник української мови : у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 1 – 11.
98. Словник української мови : у 4 т. / уклад. Б. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1 – 2.
99. Чучка П. П. Прізвища Закарпатських українців : Історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.
100. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : Історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. ПРИЗВИЩА, УТВОРЕНІ ВІД ОНІМІВ

Лексико-семантична група	Кількість прізвищ	%	% від загальної кількості досліджуваних прізвищ
Власні імена, зокрема	72	85	35
чоловічі	67	79	32,5
жіночі	5	6	2,5
Топоніми, зокрема	13	15	6,5
ойконіми	9	10,5	4,5
гідроніми	4	4,5	2
Разом	85	100	41,5

ДОДАТОК Б. ПРИЗВИЩА, УТВОРЕНІ ВІД АПЕЛЯТИВІВ

Лексико-семантична група	Кількість прізвищ	%	% від загальної кількості досліджуваних прізвищ
Назви заняття, професії	26	23	12,6
Назви за зовнішніми ознаками	25	22	12,1
Назви за внутрішніми рисами	9	7,9	4,3
Назви на означення національності	8	7	3,9
Назви місця, де колись проживав предок	8	7	3,9
Назви птахів	8	7	3,9
Назви рослин	5	4,4	2,4
Назви абстрактних понять	3	2,6	1,5
Назви церковні	3	2,6	1,5
Назви одягу	3	2,6	1,5
Назви соціальної приналежності	3	2,6	1,5
Назви риб	3	2,6	1,5
Назви їжі	3	2,6	1,5
Назви сімейних відношень	2	1,7	1
Назви, пов'язані з військовою службою	2	1,7	1
Назви диких тварин	1	0,9	0,5
Назви предметів	1	0,9	0,5
Назви явищ природи	1	0,9	0,5
Разом	114	100	55,6
Назви від непрозорих основ	6	-	2,9
Всього	120		58,5

ДОДАТОК В. ПРИЗВИЩА ПРИКМЕТНИКОВОГО ТИПУ

Словотвір	Кількість прізвищ	%	% від загальної кількості досліджуваних прізвищ
1. У формі членних прикметників і дієприкметників з закінченням <i>-ий (-а)</i> :	30	45	14,7
а) суфікси <i>-ськ-, -цьк-, -овськ-, -евськ-, -івськ-, -янськ-</i> ;	20	30	9,7
б) інші (префікси <i>без-, бес-, під-</i> суфікси <i>-н-, -ат-</i>);	4	6	2
в) суфікс <i>-енн-</i> ;	1	1,5	0,5
г) з відносних прикметників з суфіксом <i>-ов-</i> ;	3	4,5	1,5
д) безафіксні прикметники.	2	3	1
2. У формі нечленних прикметників і дієприкметників:	37	55	18
а) з присвійних прикметників з суфіксом <i>-ів,-ов- (-к-ов-), -єв-, -ін-, -їн-</i> .	37	55	18
Разом	67	100	32,7

ДОДАТОК Г. ПРИЗВИЩА ІМЕННИКОВОГО ТИПУ

Словотвір	Кількість прізвищ	%	% від загальної кількості досліджуваних прізвищ
1. Утворені лексико-семантичним способом.	23	16,7	11,2
2. Утворені морфологічним способом:	101	73,2	49,3
суфікси <i>-енко (-єнко), -ченко</i>	42	30,4	20,5
суфікси <i>-ук (-'ук), -чук</i>	17	12,3	8,3
суфікси <i>-евич, -ович</i>	6	4,4	2,9
суфікс <i>-к-о</i>	4	3	2
суфікси <i>-ак (-'ак)</i>	3	2,2	1,4
суфікс <i>-ик</i>	3	2,2	1,4
суфікс <i>-ич</i>	3	2,2	1,4
складні прізвища	3	2,2	1,4
суфікси <i>-ан (-'ан)</i>	2	1,5	1
суфікс <i>-ар</i>	2	1,5	1
суфікс <i>-ій</i>	2	1,5	1
суфікс <i>-ай</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ака</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ань</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ач</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ега</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ей</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ел-о</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ета</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ера</i>	1	0,7	0,5

суфікс <i>-ець</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-ши</i>	1	0,7	0,5
суфікс <i>-к-а</i>	1	0,7	0,5
префіксальний спосіб	1	0,7	0,5
префіксально-суфіксальний спосіб	1	0,7	0,5
3. Іншомовного походження	10	7,2	4,9
4. Назви від непрозорих основ	6	2,9	1,9
Всього	138	100	67,3

ДОДАТОК Д. АНКЕТА ДО АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Будь ласка, дайте відповіді на запитання і вкажіть по 3-5 асоціацій до кожного прізвища.

Стать: _____.

Вік: _____.

Професія: _____.

Якщо студент – спеціальність: _____.

Вказати асоціації:

Баурда

Друтіс

Кайш

Каназірська

Клочай

Миндру

Неткова

Породзінська

Радонич

Ракул

Саровело

Серт

Сіліон

Сус

Урсул

Флорескул

**ДОДАТОК Е. СПИСОК ПРИЗВИЩ СТУДЕНТІВ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА»
ФІЛОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

А

Авраменко

Акімченко

Алексєєнко

Амбросій

Андрієнко

Андронатій

Б

Бабич

Багнюк

Байлюк

Баурда

Безверхна

Белянська

Береженна

Бережна

Белан

Біла

Білецька

Блажко

Богач

Богдан

Богданова

Бойко

Бойченко

Бондар

Бондаренко

Борова

Бурлака

Буханець

Бучинська

Бушуєв

В

Вакарчук

Велічко

Веріна

Власенко

Водян

Г

Гавриленко

Гавриш

Гайдур

Гамуляк

Ганченко

Генова

Глінчевська

Гнатюк

Голубова

Гончаренко

Горбата

Горбенко

Грабовський

Грекова

Гречка

Грицкевич

Грінькова

Гророва

Громченко

Губарев

Д

Давидчук

Давидько

Данильців

Данильчук

Дзюба

Діденко

Дмитрієва

Довгань

Дойкова

Дранкова

Дроботова

Дрогомирецька

Друтіс

Дудник

Дяченко

З

Забуга

Завальська

Загорнян

Зозуля

Зяблицька

І

Ільїна

Ісайченко

К

Каїш

Калініна
Каназірська
Католіченко
Кирилюк
Кисляк
Клименко
Кліманова
Клочай
Кобилянська
Коваленко
Коваль
Ковальова
Кодимська
Кожухар
Козинський
Кокошко
Колесник
Кондратюк
Корнєєва
Костюк
Кравченко
Кривенченко
Крижанівська
Кулиба
Куракова
Куцак
Кучма
Кучмій
Л
Лаврова

Лагодич
Лазарева
Ларюкова
Лашенко
Левченко
Лимар
Липова

М

Магера
Максименко
Маличенко
Малишева
Маліцька
Манухіна
Маркевич
Мартин
Мартинович
Марченко
Махновська
Миндру
Міхеєва
Москаленко

Н

Неткова

О

Олефір
Олійник
Онщенко
Осмолович

П

Павленко

Павлійчук

Панашенко

Пантелєєва

Петрова

Пилипенко

Підгірна

Піліпака

Подуст

Полєщук

Поліщук

Пономарьова

Породзінська

Прилуцька

Путіліна

Р

Радонич

Ракович

Ракул

Резниченко

Рибак

Родимченко

Романенко

Рудей

Рябошапка

С

Саровело

Святецька

Сербінова

Сердюк

Серт

Сидорченко

Сироватська

Сіліон

Скалозубова

Слободенюк

Снегурова

Сокирка

Стельмашенко

Степанова

Степанюк

Сус

Т

Тарасенко

Татаркевич

Таточенко

Тімофєєв

Ткаченко

Трохимець

Турська

У

Урсул

Ф

Філімоненко

Філімончук

Філіпова

Флорескул

Фомін

Х

Хіміч

Холомєєва

Хома

Ч

Черепашук

Чернега

Черненко

Чигиринський

Чиж

Чмир

Чорна

Ш

Шаповал

Швацька

Швець

Шевченко

Шевчук

Шеремета

Шинкаренко

Шкіренкова

Я

Ярема